

DE PARTICIPATIE VAN KLUSHUISBEWONERS IN SPANGEN

Een onderzoek naar de motieven van klushuisbewoners om te
participeren in hun buurt

MASTERTHESIS | 17 september 2014 | Master Stadsgeografie | Universiteit Utrecht
STUDENT | A.S.E. Kamphuis | 3996603 | Annabel.Kamphuis@xs4all.nl
BEGELEIDER | M.G. Permentier

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. Inleiding.....	4
1.2 Maatschappelijke relevantie	5
1.3 Wetenschappelijke relevantie.....	6
2. Theoretisch kader	7
2.1 Herstructurering.....	7
<i>Problemen</i>	7
<i>Doelen</i>	7
<i>Middelen</i>	8
2.2 Herstructurering middels klushuizen	8
<i>Klushuisconcept vs. reguliere herstructurering</i>	8
<i>Het Klushuisconcept</i>	9
2.3 Informele en formele buurtparticipatie en het belang van sociaal contact.....	10
<i>buurtparticipatie en verschillende vormen van buurtparticipatie</i>	10
2.4 Buurtidentificatie	13
2.5 Perceptie van buurtproblemen	13
<i>Oordeel over de buurt</i>	14
<i>Aard van de problemen</i>	14
2.6 Fysieke bebouwing.....	15
<i>Stedenbouwkundige structuur en sociaal contact</i>	15
2.7 Diversiteit van de buurt en keuze klushuisproject	16
<i>de woonplaats; een vorm van culturele consumptie</i>	17
<i>Schoolkeuze</i>	17
2.8 Traditionele kenmerken van bewoners	18
2.9 Conceptueel model	19
3. Onderzoeksmethoden en casestudy	22
3.1 Onderzoeksvragen	22
3.2 Onderzoeksmethode.....	23
3.2.1 <i>Type onderzoek</i>	23
3.2.2 <i>Betrouwbaarheid en validiteit</i>	23
3.3 Respondentbenadering	24
3.4 Beschrijving case study	25
3.4.1 <i>Herstructureringsbuurt Spangen</i>	25
3.4.2 <i>Onderzoeklocaties: Drie klushuisprojecten in Spangen</i>	26
4. Resultaten.....	29
4.1 Deelvraag 1: Buurtidentificatie	29
4.1.1 <i>Sociale verbondenheid</i>	29
4.1.2 <i>Emotioneel-ruimtelijke verbondenheid</i>	33
4.1.3 <i>Samenvatting</i>	34
4.2 Deelvraag 2: Sociale netwerken van klushuisbewoners	36
4.2.1 <i>Keuze voor collectief klushuisproject in diverse buurt</i>	36
4.2.2 <i>Sociale contacten binnen het klushuisproject</i>	40
4.2.3 <i>Sociale contacten buiten het klushuisproject</i>	43
4.2.4 <i>Samenvatting</i>	49
4.3 Deelvraag 3: Buurtparticipatie	51
4.3.1 <i>“De harde kern” – participatie per project</i>	51
4.3.2 <i>Minder actieve klushuisbewoners</i>	54

4.3.2	<i>Participatie voor het project</i>	55
4.3.3	<i>Perceptie van klushuisbewoners op hun participatie in de buurt</i>	56
4.3.4	<i>De rol van de gemeente en institutionele ervaring klushuisbewoners</i>	58
4.3.5	<i>Rol gemeenschappelijke tuin in participatie</i>	60
4.3.6	<i>Samenvatting</i>	62
5.	<i>Conclusie en aanbevelingen</i>	63
5.	<i>Bronnen</i>	66
	<i>Bijlage 1: Opzet interview</i>	73
	<i>Bijlage 2: Codes Nvivo</i>	79
	<i>Bijlage 3: Traditionele kenmerken klushuisbewoners</i>	80

1. Inleiding

Steeds vaker berichten media over succesverhalen van zogenoemde herstructureringsbuurten met klushuisprojecten. Zie bijvoorbeeld de onderstaande quote van Hulten:

“Het blijkt dat een aantal van die flats eigenlijk nog heel goed zijn te renoveren en je kan er veel meer mee bereiken dan met gewoon alles weggooien en opnieuw beginnen. Dat zie je hier straks ook als het is opgeleverd.” - Hulten, F., Urbannerdam, Aanbouw aflevering Klushuizen, 17-01-2014

De quote van Hulten in het programma Aanbouw, dat Amsterdammers bewust probeert te maken van hun woon- en werkomgeving, duidt op de achterliggende gedachte van het klushuisconcept. Met een klushuisproject wordt volgens Hulten veel meer bereikt voor de buurt dan met sloop en nieuwbouw. Dat de klushuisprojecten een positief effect hebben op de buurt heeft volgens Hulten te maken met de gemotiveerde mensen die de klushuizen naar een bepaald gebied trekken. *“Het zijn mensen die iets willen met zo’n gebied”* (17-01-2014, Aanbouw, AT5).

Klushuisprojecten zijn losse of geschakelde woningen in een straat of woonblok die tegen een lage prijs worden verkocht. Dit vanwege hun slechte en/of verwaarloosde staat. De voorwaarde hierbij is dat de koper de woning, binnen twee jaar, renoveert en bewoonbaar maakt (Expertteam Eigenbouw, 2012; Urbannerdam, z.j.). De klushuisprojecten hebben als doel de sociale en fysieke structuur van stedelijke probleemgebieden te verbeteren. De doelstellingen van deze nieuwe herstructureringsaanpak verschillen in feite niet van de doelstellingen van de standaard vormen van herstructurering. Het betreft sloop, nieuwbouw en renovatie in opdracht van de gemeente en/of woningcorporatie. Het gewenste effect van deze herstructureringsvormen is meer midden- en hogere inkomens naar de buurt te trekken en de fysieke staat van de buurt te verbeteren (Veldboer, 2012) De concentratie van huishoudens met lage inkomens en een verouderde woningvoorraad worden als voornaamste oorzaken voor problemen in stedelijke gebieden gezien (Dekker & Van Kempen, 2004). Dergelijke problemen zijn vervuiling en het slecht onderhouden van de directe leefomgeving, vandalisme, criminaliteit, drugshandel en sociale isolatie (Musterd & Van Kempen, 2005).

Het concept klushuizen wil dus dezelfde veranderingen teweeg brengen als standaard vormen van herstructurering, echter verschilt het concept wel van standaard vormen van herstructurering in de aanpak en de achterliggende gedachte van deze aanpak. De buurtparticipatie van klushuisbewoners wordt beschouwd als succesfactor voor het klushuisconcept als herstructureringsmiddel (Pattison, 2012; Schreuders & Wassenberg, 2013; Eurocities, 2011; Gemeente Amsterdam, 2012; Rotterdam, 2011; RIGO, 2003; SEV Realisatie, 2009). Verondersteld wordt dat de betrokkenheid en inzet van klushuisbewoners bij hun buurt groter is dan die van een gemiddelde bewoner bij zijn buurt (o.a. Ministerie Economische Zaken, z.j.; Broeren, 2012; RIGO, 2003; Gemeente Rotterdam, z.j.; SEV Platform 31, 2010). Met betrokkenheid wordt de emotioneel-ruimtelijke en sociale binding van bewoners met hun buurt bedoelt (Dekker, 2007). Deze betrokkenheid van bewoners bij de buurt stimuleert bewoners te participeren in de buurt (Dekker, 2007; Leidelmeijer, 2012). De buurtbetrokkenheid van klushuisbewoners zou door de uitgebreide inspanningen en investeringen die de klushuisbewoners aan hun woningen en het woonblok hebben geleverd zijn vergroot. Hierdoor zouden zij sneller geneigd zijn te participeren in de buurt. De bewoners van klushuisprojecten zouden zich niet alleen bekommeren om hun nieuwe woning, maar ook om de straat en wijk waar het deel van uit maakt (Ministerie Economische Zaken, z.j.; Gijsberts & Dagevos, 2007; Pattison et al., 2011; SEV Platform 31, 2010; Hogenes et al., 2003; RIGO, 2003).

Het klushuisconcept betreft een kleinschaligere vorm van herstructurering dan reguliere herstructurering. In de literatuur is er nog relatief weinig bekend over deze kleinschalige vorm van

herstructurering en de rol van bewoners daarbij. Eerder onderzoek en evaluatiestudies naar klushuisprojecten hebben laten zien dat klushuisprojecten bijdragen aan de verbetering van een buurt. Deze studies lieten ook zien dat klushuisbewoners in hoge mate betrokken zijn bij hun buurt en participeren in hun buurt (Boonstra, 2010; Aussen, 2010; Nienhuis, 2010; Pattison et al., 2011). Doordat deze studies vaak van kwantitatieve aard zijn ontbreekt het aan inzicht in de diepgaandere motieven van klushuisbewoners om al dan te participeren in de buurt en de rol van het klushuisproject bij hun buurtparticipatie. Dit onderzoek onderzoekt de groep klushuisbewoners op hun buurtparticipatie en hun motieven voor participatie in de buurt.

Derhalve is de hoofdvraag van dit onderzoek:

Welke motieven hebben klushuisbewoners om al dan niet te participeren in hun woonbuurt en welke rol speelt het klushuisconcept bij deze participatie?

Middels diepte-interviews zullen de buurtparticipatie en de bijbehorende motieven van de klushuisbewoners worden onderzocht. Als onderzoeklocatie is de herstructureringsbuurt Spangen in Rotterdam gekozen. De klushuisprojecten in deze buurt zijn onderdeel van de herstructurering (Gemeente Delfshaven et al., 2009). De buurt Spangen is gekozen omdat hier, in tegenstelling tot de meeste buurten, meerdere klushuisprojecten zijn gesitueerd; De Blauwe Vos, Mathenesserdijk en De Dichterlijke Vrijheid. Dit biedt de mogelijkheid om de invloed van bepaalde kenmerken van het klushuisproject, zoals de aanwezigheid van een gemeenschappelijke ruimte, op de buurtparticipatie van klushuisbewoners te meten. Dit is mogelijk doordat de klushuisprojecten in dezelfde buurt zijn gelegen waardoor de context van het onderzoek gelijk is.

In twee volgende twee paragrafen worden de maatschappelijke- en wetenschappelijk relevantie van het onderzoek beschreven.

1.2 Maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek is om twee redenen maatschappelijke relevant. De Nederlandse overheid verwacht steeds meer participatie van burgers en acht het van belang dat burgers betrokken zijn bij de inrichting en leefbaarheid van hun eigen woonomgeving (Leidemeijer, 2012). Stedelijke overheden dragen steeds meer taken en verantwoordelijkheden over aan burgers en marktpartijen. Het stedelijk bestuur is daarmee gedifferentieerder geworden (Aalbers & Van Beckhoven, 2010). De *Do-It-Yourself* (DIY) en *bottom-up* beweging in de stadsontwikkeling zijn het resultaat zijn van een terugtrekkende overheid en de zelforganisatie van burgers. Deze twee trends stimuleren de omslag van een aanbod gestuurde woningmarkt naar een meer participatieve stedelijke ontwikkeling. Deze participatieve stedelijke ontwikkeling heeft ook te maken met het feit dat er een vraag is naar nieuwe woonvormen; waar de woningmarkt vroeger overzichtelijk was, is deze nu gedifferentieerder (Ministerie van Binnenlandse Zaken et al., 2012). Klushuizen betreffen een dergelijke nieuwe woonvorm. Klushuizen zijn een persoonlijke product van de bewoners dat naar eigen wens tot stand is gekomen.

Een ander motief dat dit onderzoek maatschappelijk relevant maakt is dat er door de crisis minder geld is voor grootschalige reguliere herstructureringsopgaven. Er zullen meer oplossingen in de bestaande bouw moeten worden gezocht. Herontwikkeling in plaats van sloop en nieuwbouw. Een groot aantal woningen in wijken in de stedelijke gebieden van Nederland is toe aan vernieuwing, echter kost sloop en nieuwbouw kost gemeenten en projectontwikkelaars relatief veel geld. Tegelijkertijd de woningproductie als gevolg van de crisis drastisch afgenomen, maar blijft de vraag naar woningen bestaan (Tijdelijke Commissie Huurprijzen Tweede Kamer, 2013). Klushuizen zouden een goedkoper alternatief kunnen zijn voor de gewenste vernieuwing in buurten en om te voorzien in de vraag naar huisvesting. Daarbij zijn reguliere herstructureringsopgaven vaak een complexe opgave door de vele verschillende onderdelen die moeten worden aangepakt en de afstemming die

nodig is tussen de verschillende publieke en private actoren die hierbij betrokken zijn (Bergeijk et al., 2008). Allerlei aspecten, van openbare ruimte tot woningen en winkelcentra, worden in één keer aangepakt met de grootschalige herstructureringsopgave (Buitelaar & van der Wouden, 2013; Wassenberg, 2013). Een kleinschaligere aanpak, bijvoorbeeld in de vorm van klushuizen, kan een alternatief zijn om wijken opnieuw toekomstbestendig moeten te maken. Het concept klushuizen zou kunnen worden gedefinieerd als een kleinschalige vorm van herstructurering die onderdeel zou kunnen zijn van een continue stedelijke vernieuwing. Speldenprikken van herstructurering in plaats van eenmalige grootschalige herstructureringsopgaven (Crone, 2005).

1.3 Wetenschappelijke relevantie

Er is zowel nationaal en internationaal weinig onderzoek gedaan naar het klushuisconcept, ofwel *self-help housing of incremental housing*. Onderzoek dat is gedaan is veelal afkomstig uit een andere context, namelijk klushuizen in ontwikkelingslanden (o.a. Turner, 1967; Burgess, 1985; Harris, 1998). De aanpak en doelen zijn niet vergelijkbaar met de Nederlandse vorm, die wordt gebruikt om buurten te herstructureren en die centraal staat in dit onderzoek. De klushuizen in ontwikkelingslanden zijn over het algemeen niet bedoeld om buurten te herstructureren maar als primaire levensbehoefte, namelijk huisvesting. Over de werking van klushuizen in herstructureringsopgaven is dus weinig bekend (Nienhuis, 2012; Boonstra, 2003; Pattison et al., 2011). Een specifieke kennisleemte bestaat in de invloed van klushuisprojecten op de buurtparticipatie van klushuisbewoners. Er is al redelijk wat onderzoek geweest naar buurtparticipatie, onder andere naar de invloed van woningkenmerken (o.a. Dekker, 2007; Haurin et al., 2007; Leidelmeijer, 2005), buurtreputatie (o.a. Permentier, 2009), sociaal kapitaal (o.a. Dekker, 2007; Beekman et al., 2001; Forrest & Kearns, 2001) en persoonlijke kenmerken (o.a. Leidelmeijer, 2012; Dekker, 2007; Blokland, 2001) op buurtparticipatie. Er is nog weinig inzicht in de exacte motieven die klushuisbewoners hebben om te participeren in hun buurt en de rol van het klushuisproject hierbij. Het doel van dit onderzoek is deze kennisleemte op te vullen.

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk twee worden de belangrijkste theoretische concepten van dit onderzoek beschreven. Deze theorieën bieden inzicht in de buurtparticipatie van klushuisbewoners. Hoofdstuk drie beschrijft de methoden en case study van dit onderzoek. In hoofdstuk vier zullen de onderzoeksresultaten worden beschreven en in verband worden gebracht met de eerder beschreven theoretische concepten. In dit hoofdstuk vier worden ook de deelvragen beantwoordt. Tot slot wordt in hoofdstuk vijf de onderzoeksvraag beantwoord. Dit onderzoek wordt afgesloten met aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de voor dit onderzoek belangrijkste theoretische concepten uiteengezet. Allereerst worden de doelen van herstructurering beschreven. Vervolgens zal in de twee paragraaf het klushuisconcept worden beschreven en zullen de verschillen met reguliere herstructurering duidelijk worden. De derde paragraaf beschrijft buurtparticipatie en de verschillende vormen van buurtparticipatie en het belang van sociaal contact hierbij. In paragraaf vier tot en met acht worden de motieven voor buurtparticipatie beschreven. Dit zijn de volgende motieven; buurtproblemen, fysieke bebouwing/woningkenmerken, de status van de buurt en traditionele kenmerken. Tot slot worden in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk de motieven voor buurtparticipatie in een conceptueel model weergegeven. Deze motieven vormen de belangrijkste theoretische concepten in dit onderzoek. In deze paragraaf zullen de relaties tussen de verschillende theoretische concepten worden beschreven.

2.1 Herstructurering

In de inleiding van dit stuk kwamen de doelen en bijbehorende aanpak van het herstructureringsbeleid al kort aan bod. In deze paragraaf worden de problemen van herstructureringsbuurten, de uiteindelijke doelen van herstructureringsopgaven en de herstructureringsaanpak nader toegelicht.

PROBLEMEN

De concentratie van huishoudens met lage inkomens en een verouderde woningvoorraad worden gezien als de voornaamste oorzaken voor problemen in stedelijke gebieden (Dekker & Van Kempen, 2004). Midden- en hogere inkomens keren betreffende buurten de rug toe omdat de woonmogelijkheden niet aansluiten op hun woonvoorkeuren; de buurt biedt voor hen geen kansen om wooncarrière te maken (Pinkster in: Wittebrood & Permentier, 2011; Van Beckhoven & Van Kempen, 2003). Wooncarrière maken houdt in dat bewoners, door verandering in hun sociaaleconomische status of verandering in huishoudsamenstelling, toe zijn aan het maken van een nieuwe stap maken op de woningmarkt. Zij huren bijvoorbeeld eerst een huis en zijn toe aan het kopen van een huis, wanneer dat niet mogelijk is in de betreffende buurt zijn zij gedwongen te verhuizen uit de buurt om hun wooncarrière voort te zetten (Floor et al., 1996). Doordat midden- en hogere inkomenshuishoudens zich niet vestigen in de buurten vertaalt sociale ongelijkheid zich in ruimtelijke ongelijkheid (Pinkster in: Wittebrood & Permentier, 2011; Van Beckhoven & Van Kempen, 2003).

DOELEN

Een gemengde woningvoorraad is het doel van stedelijke herstructurering en vormt de oplossing voor de concentratie van problemen in sommige stedelijke gebieden (Helleman, 2007; Ministerie VROM, 1997; Wittebrood & Permentier, 2011). Met aanpassingen in de woningvoorraad wordt getracht probleemgebieden fysiek en sociaal te verbeteren. Een deel van de huisvesting voor lagere inkomensgroepen, waaronder sociale huur, wordt vervangen door koopwoningen, zodat huishoudens met hogere inkomens zich ook in de buurt vestigen (Helleman, 2007; Ministerie VROM, 1997; Van Beckhoven & Van Kempen, 2004). De 'sociale mix' aan bewoners die op deze manier ontstaat moet zorgen voor algehele tolerantie tussen verschillende sociale groepen. De nieuwe netwerken moeten zorgen voor mogelijkheden tot culturele integratie en sociale stijging voor sociaaleconomisch kansarmere bewoners, om zo de sociale achterstanden van de buurt te verbeteren (Veldboer, 2010).

MIDDELEN

De Nota Stedelijke Vernieuwing introduceerde in 1997 een gemengde woningvoorraad als oplossing voor de concentratie van problemen in sommige stedelijke gebieden (Helleman, 2007; Ministerie VROM, 1997; Wittebrood & Permentier, 2011). Sloop en nieuwbouw en renovatie waren de middelen om tot een gemengde woningvoorraad te komen. Dit grootstedelijk beleid uit 1997, dat bestond uit aanpassingen in de woningvoorraad, is inmiddels gedifferentieerder geworden. Sociaal en economisch beleid is aan dit grootstedelijk beleid toegevoegd. Hiermee wordt gepoogd de veiligheid, de kwaliteit van de leefomgeving, de sociale kwaliteit van de maatschappij en de economische kracht van steden te verbeteren (Aalbers & Van Beckhoven, 2010). In deze nieuwe benadering is veel aandacht voor de participatie van buurtbewoners. Stedelijke overheden hebben een verandering gemaakt naar meer gedifferentieerde vormen van stedelijk bestuur. Meerdere sectoren zijn betrokken bij het stedelijk bestuur, en sommige verantwoordelijkheden zijn overgedragen aan de markt en de burgermaatschappij (Aalbers & Van Beckhoven, 2010; Dekker, 2007).

2.2 Herstructurering middels klushuizen

Reguliere herstructurering gaat middels sloop en nieuwbouw of renovatie in opdracht van de gemeente. Herstructurering middels klushuizen gaat middels de renovatie in opdracht van de toekomstige bewoners zelf. Dit zorgt voor verschillen in onder andere de rol van de bewoners ten aanzien van hun bijdrage aan de verbetering in de buurt. In deze paragraaf worden de verschillen tussen de beide vormen van herstructurering besproken.

KLUSHUISCONCEPT VS. REGULIERE HERSTRUCTURERING

In 2002 is in de Rotterdamse wijk Spangen voor het eerst gebruik gemaakt van klushuisprojecten als herstructureringsmethode (Urbannerdam, z.j.). Herstructurering middels klushuisprojecten verschilt van andere herstructureringsmaatregelen door de nadruk die het concept legt op de buurtparticipatie van de bewoners. De aan klushuisprojecten deelnemende bewoners worden namelijk verantwoordelijk gehouden voor een deel van de herstructurering van de buurt. Klushuisbewoners zijn verantwoordelijk voor de renovatie van hun toekomstige woonblok. Op deze manier zijn de klushuisbewoners direct betrokken bij de herstructurering van de buurt. Daarnaast wordt van klushuisbewoners verwacht dat zij ook buiten hun woonblok in de buurt zullen participeren. Deze buurtparticipatie van klushuisbewoners wordt door beleidsmakers verondersteld op basis van de verbondenheid van de klushuisbewoners met hun woning en de buurt. Deze verbondenheid zou het gevolg zijn van de vele inspanningen, tijd en geld aan de woning (Boonstra, 2010; SEV Realisatie, 2009; Ministerie Buitenlandse Zaken & Koninklijke Relaties, 2012). Het klushuisconcept verschilt dus op een aantal punten van eerdere herstructureringsaanpakken. De belangrijkste verschillen zijn in de onderstaande tabel opgenomen.

Tabel 1: Verschillen reguliere herstructurering en klushuizen als herstructureringsmiddel

	Reguliere herstructurering	Klushuizen
Schaalniveau	Herstructurering schaalniveau van de wijk.	Herstructurering in de vorm van 'speldenprikken' op schaalniveau van de buurt.
Verantwoordelijk voor herstructurering	Gemeente, projectontwikkelaar en woningcorporatie zijn samen verantwoordelijk voor sloop en nieuwbouw of renovatie van woningen.	Klushuisbewoners in individueel of collectief verband zijn verantwoordelijk voor renovatie van hun woonblok of deel van de straat.
Ontwerp en realisatie van de woning	Projectontwikkelaar en gemeente maken ontwerp. Aannemer	Klushuisbewoners maken samen ontwerp. Aannemer en

	realiseert de woning.	klushuisbewoners realiseren de woning.
Contact medebewoners	Woningeigenaren zitten samen in VvE maar hoeven niet samen te werken voor ontwerp en realisatie van de woningen in het woonblok of het deel van de straat.	Klushuisbewoners van een collectief klushuisproject hebben intensief contact met medebewoners van het woonblok of deel van de straat i.v.m. realisatie van woningen en tuin.
Relatie met de buurt	Woningeigenaar is slechts bewoner of verhuurder in herstructureringsbuurt en niet per se direct betrokken bij de herstructurering van de buurt.	Kluswoningeigenaar voert zelf een deel van de herstructurering in de buurt uit.
Prijsstelling en staat van de woning	Woning in goede staat. Woning in midden tot hoge prijsklasse.	Woning tegen relatief lage prijs in zeer slechte staat. Exclusief tijd en kosten renovatie.
Bewoningsplicht	Woningeigenaar mag woning op ieder gewenst moment onderverhuren of verkopen.	Klushuisbewoner heeft na renovatie zelfbewoningsplicht van twee jaar.
Buurtkeuze	Locatie en reputatie van de buurt spelen mee in de keuze voor een woning in een bepaalde buurt. Hoewel deze keuze gerelateerd is aan de financiële situatie zijn koopwoningen in meer buurten te vinden dan kluswoningen.	Het aanbod aan klushuizen is beperkt, de keuze daarmee ook. Daardoor speelt de buurt hoogstwaarschijnlijk een minder grote rol bij keuze voor de woning.

HET KLUSHUISCONCEPT

Zoals blijkt uit de tabel worden bij klushuisprojecten de woningen tegen een relatief lage prijs te koop aangeboden door de gemeente of woningcorporatie. Klushuizen zijn zwaar verwaarloosde panden. Het is daarom noodzaak de huizen voor weinig geld aan te bieden, anders blijft de vraag te laag (Gijsberts & Dagevos, 2007). Bij klushuizen krijgen de bewoners veel ruimte voor weinig geld, maar zijn de toekomstige klushuisbewoners van klushuisprojecten wel verantwoordelijk voor de renovatie van het casco en de afbouw van de eigen woning. Klushuizen bieden daarmee de mogelijkheid de woning precies naar wens bewoonbaar te maken en zeer specifieke woonwensen te realiseren. Een klushuis kan worden gezien als een vorm van zelfbouw, maar dan in bestaande bouw (SEV Platform 31, 2007). Overigens is het aanbod aan klushuizen zeer beperkt. Dit maakt dat geïnteresseerden in een klushuis niet veel mogelijkheden hebben wat betreft hun buurtkeuze. Bovendien zijn klushuisprojecten onderdeel van een herstructureringsbeleid en betreffen de buurten waaruit geïnteresseerden in een klushuisproject kunnen kiezen daardoor altijd herstructureringsbuurten. Interesse voor een kluswoning zal daardoor waarschijnlijk veelal bepaald worden door de mogelijkheid om veel ruimte voor weinig geld te krijgen en/of de mogelijkheid om zeer specifieke woonwensen te realiseren.

De koper van een kluswoning is verplicht de woning binnen een bepaalde tijd op te knappen, en nadat de woning is opgeknapt moet de koper er tenminste twee jaar wonen. De kluswoning mag twee jaar lang niet worden doorverkocht of verhuurd. De koper heeft dus renovatie- en zelfbewoningsplicht (Ministerie Buitenlandse Zaken en Koninklijke Relaties, 2012). Het proces van een klushuis naar een bewoonbaar huis is zeer intensief proces. De aandacht van bewoners tijdens het klushuisproces voor hun woning versterkt de waardering en verantwoordelijkheid voor de

woning en gaat gepaard met trots voor de woning. Er ontstaat een duurzame betrokkenheid bij de woonomgeving doordat de bewoners aandacht hebben voor hun woonomgeving en meewerken aan het ontwerpen en beheren van de woonomgeving (RIGO, 2003; SEV Platform 31, 2007).

De woningen worden te koop aangeboden als individuele woning of in collectief verband. Er bestaan collectieve klushuisprojecten waarbij een bewonersvereniging wordt opgericht en de bewoners samen verantwoordelijk zijn voor de renovatie van het casco. Bij klushuisprojecten in collectieve vorm zijn de klushuisbewoners zijn gedwongen om nauw samen te werken met de andere toekomstige bewoners van het woonblok. Voordat alle bewoners hun eigen woning kunnen 'afklossen' hebben zij veel met elkaar af te stemmen (Rotterdam, z.j.(a). Overeenstemming moeten zij onder andere bereiken over komst van individuele tuinen of een gemeenschappelijke tuin. Veel collectieve klushuisprojecten betreffen een woonblok met een gemeenschappelijke binnenplaats. Bewoners kunnen ervoor kiezen allen een eigen tuin te nemen of één grote gemeenschappelijke tuin. Daarnaast bestaan er ook individuele klushuisprojecten waarbij de kopers van het pand verantwoordelijk zijn voor de renovatie en afbouw van slechts hun eigen woning. Het gaat hierbij meestal om één of een aantal klushuizen in een herstructureringsbuurt. De woningen grenzen niet aan elkaar maar zijn verspreid door de buurt (Rotterdam, z.j.(a).

2.3 Informele en formele buurtparticipatie en het belang van sociaal contact

Dit onderzoek bestudeert de buurtparticipatie van klushuisbewoners en de motieven achter deze buurtparticipatie. In deze paragraaf worden de verschillende vormen van buurtparticipatie die dit onderzoek onderscheid uiteengezet, namelijk informele participatie en formele participatie. In deze paragraaf wordt ook de rol van het sociaal contact op de buurtparticipatie beschreven.

BUURTPARTICIPATIE EN VERSCHILLENDE VORMEN VAN BUURTPARTICIPATIE

Participatie wordt gedefinieerd als activiteiten die bewoners ondernemen, met als doel de sociale en fysieke situatie van de buurt positief te beïnvloeden (Dekker, 2007; Permentier, 2009; Van Marissing, 2008). Participatie wordt gestimuleerd wanneer mensen voelen dat ze verbonden zijn met hun buurt en ze zich daarmee identificeren: wat tot hen behoort moet worden beschermd, zorg voor worden gedragen en willen zij invloed op uitoefenen (Dekker, 2007). Dit onderzoek onderscheidt twee vormen van buurtparticipatie; informele participatie en formele participatie. Een voorwaarde voor beide vormen van buurtparticipatie is sociaal contact (Sztompa, 1999). Sociaal contact en de beide vormen van buurtparticipatie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Sociaal contact tussen buurtbewoners kan resulteren in buurtparticipatie van bewoners in informele of formele activiteiten. Maar uit buurtparticipatie kunnen ook nieuwe hechte sociale contacten ontstaan (Bell & Boat, 1957; Sullivan et al., 1998).

Sociaal contact

Sociaal contact is het onderhouden van contacten met burens en buurtgenoten. Sociale contact vindt vooral plaats wanneer bewoners een sterke binding hebben met de buurt en zij ook een sociaal netwerk in de buurt hebben (Leidelmeijer, 2012). Het sociale netwerk waaruit het sociaal contact voortvloeit wordt ook wel sociaal kapitaal genoemd. De sociaal kapitaal theorie gaat uit van het principe van de rationele theorie, waarin individuen hun baat maximaliseren uit een bepaald sociaal netwerk (c.f. Coleman, 1988; Portes, 1998; Putnam, 1993). Sociaal kapitaal geeft mensen de middelen en de wil om te participeren. De wil om te participeren komt voort uit een duidelijk belang onder de bewoners bij hetgeen waar zij zich voor in zetten. Participatie kost tijd en energie en kan bovendien spanningen en risico's met zich meebrengen daarom moeten er duidelijk voordelen zijn bij de participatie (Van Marissing & de Meere, 2013). Gerelateerd aan het hebben van sociaal kapitaal is het hebben van vertrouwen. Vertrouwen in de medebewoners en instanties en instituties in de buurt is een voorwaarde voor participatie (Dekker, 2007; Van Marissing & de Meere, 2013;

Permentier, 2009). Zij moeten zich serieus genomen voelen en het idee hebben dat er iets gebeurd met hun melding. Het sociaal vertrouwen en een zekere mate van thuis voelen in de buurt zijn van invloed op de omgang van verschillende groepen buurtbewoners met elkaar en is tevens noodzakelijk voor buurtbewoners om samen acties in de buurt te ondernemen (Sztompa, 1999).

Er zijn twee type sociaal kapitaal te onderscheiden, namelijk *bonding* en *bridging* sociaal kapitaal. *Bonding* sociaal kapitaal wordt aangetroffen bij groepen waarin men zeer sterk met elkaar verbonden is. Het zijn homogene relaties van gelijkgestemde mensen. *Bridging* sociaal kapitaal verbindt daarentegen mensen of groepen die juist van elkaar verschillen, die op een bepaalde manier allemaal anders van elkaar zijn. Anders dan bij *bonding*, waar netwerken bestaan uit allemaal dezelfde mensen met waarschijnlijk dezelfde middelen, is *bridging* sociaal kapitaal cruciaal in het behalen van een grotere variëteit aan resultaten en het verbeteren van de informatie diffusie in en tussen groepen (Agnitisch et al., 2006).

In het geval van collectieve klushuisprojecten zou het goed kunnen dat de bewoners sterk gericht zijn op hun contacten binnen het klushuisproject. Allereerst door de intensieve samenwerking van de bewoners tijdens het klushuisproject. Niet alleen moeten zij allerlei zaken met elkaar afstemmen maar moeten zij ook over veel onderhandelen met de gemeente, aannemer en architecten. De kans bestaat dat zij de door de samenwerking een hechte groep worden (*bonding*). Ook omdat de bewoners zich gedurende het klushuisproject inzetten voor gedeelde belangen. Doordat de bewoners gedeelde belangen hebben en contact met elkaar hebben om zaken omtrent de bouw voor elkaar te krijgen, zullen zij zich wellicht meer verbonden met elkaar voelen en is het waarschijnlijker dat zij participeren. Mogelijk ontstaat er ook meer verbondenheid met de fysieke ruimte (emotioneel-ruimtelijke betrokkenheid) die zorgt voor meer participatie (RIGO, 2003). Het contact tussen de bewoners blijft na het klushuisproject wellicht intensief. De sterke banden tussen klushuisbewoners zouden ervoor kunnen zorgen dat de bewoners vooral met elkaar contact hebben, een sterke focus hebben op het welzijn van hun eigen woonblok en zich afzonderen van de rest van de buurt en gering contact hebben met andere buurtbewoners (*bridging*). Verder is het goed mogelijk dat de klushuisbewoners hebben gekozen voor een collectief klushuisproject omdat zij verwachten dat er een groep van gelijkgestemde bewoners zal komen te wonen. Daarmee zouden de klushuisbewoners zich bewust beperken tot homogene relaties, ofwel *bonding* sociaal kapitaal. Het klushuisproject zou er dus voor kunnen zorgen dat klushuisbewoners erg sterk 'naar binnen zijn gekeerd' in hun sociale contact.

Het sociaal contact van bewoners is van belang voor zowel informele- als formele participatie. Hoe meer sociale banden bewoners in de buurt hebben, hoe meer contact zij zullen hebben in de buurt en hoe meer zij zullen participeren. Het sociale contact onder buurtbewoners heeft namelijk een stimulerende invloed op buurtparticipatie. Doordat buurtbewoners contact hebben, spreken zij waarschijnlijk met elkaar over zaken in de buurt. Dit kan bewoners activeren om in de buurt te participeren. Ook geldt dat hoe intensiever het contact tussen bewoners, hoe meer zij samen zullen ondernemen (van Stokkers & Toender, 2010). Een andere reden voor bewoners om te participeren is dat men gevraagd wordt door bekenden om ook te participeren, bijvoorbeeld in vrijwilligerswerk. Bewoners participeren meer wanneer een groot aandeel van hun vrienden woonachtig is in de buurt of wanneer ze zich verzetten tegen afwijkend gedrag van anderen in de buurt (Dekker, 2007). In het geval van de klushuisprojecten zou het zo kunnen zijn dat er een klein groepje van actieve bewoners in het project aanwezig is dat andere klushuisbewoners of andere buurtbewoners probeert te betrekken bij de door hun georganiseerde buurtactiviteiten.

Informele- en formele participatie

Informele participatie betreft voornamelijk vrijetijdsbesteding (Van Marissing, 2007). De activiteiten bij informele participatie hebben een laagdrempelig karakter (Van Marissing, 2008). Informele

participatie van bewoners in de buurt is van belang omdat deze vorm van participatie kan bijdragen aan het verbeteren van de sociale kwaliteit van een buurt. Daarnaast is deze informelere vorm van participatie belangrijk omdat deze een stabiliserende invloed heeft op de buurt. Mensen die een sociaal netwerk hebben in de buurt, hebben een sterkere binding met de buurt en zullen daardoor minder snel vertrekken (Bergeijk et al., 2008). Voorbeelden van informele activiteiten zijn bijvoorbeeld actieve betrokkenheid bij de lokale basisschool of andere vormen van vrijwilligerswerk. De kans dat men vrijwilligerswerk doet in de buurt is groot als zij contact hebben met burens en andere buurtgenoten en gebruik maken van de lokale voorzieningen van de buurt en een sterke emotionele binding hebben met de buurt (Dekker, 2007; Leidelmeijer, 2012).

Het is lastiger buurtbewoners te betrekken bij de meer formele en geïnstitutionaliseerde vormen van participatie (Van Marissing, 2007). Formele buurtparticipatie van bewoners is van belang omdat buurtbewoners zelf zijn het best op de hoogte van de situatie in hun buurt, om die reden is het belangrijk bewoners te betrekken bij de herstructurering van hun buurt (Van Marissing & de Meere, 2013). Behalve dat gemeenten hun bewoners op de hoogte moeten stellen van de aanpak van de buurt, hebben zij ook de taak om hun bewoners bij herstructureringsopgaven te betrekken (Bergeijk et al., 2008). Het betreft hier de meer formele vorm van participatie waarbij bewoners en instituties samenwerken in het belang van de betreffende buurt (Van Marissing, 2007). Er zijn twee vormen van formele participatie te onderscheiden; verticale probleemgerichte participatie en horizontaal probleemgerichte participatie. Verticale probleemgerichte participatie is een vorm van participatie van bewoners naar 'instanties'. Het gaat om het indienen van klachten over de buurt, het melden van overlast, het bijwonen van inspraakavonden e.d. Deze vorm van participatie komt voornamelijk voor onder hoogopgeleide autochtone mannen. Vaak hebben deze buurtbewoners contacten in de buurt (Leidelmeijer, 2012). Horizontaal probleemgerichte participatie betreft formele participatie tussen bewoners. Bij horizontaal probleemgerichte participatie ontplooiën buurtbewoners samen initiatieven in de buurt om problemen aan te pakken, behalve als de problemen te maken hebben met medebewoners. Deze vorm van buurtparticipatie hangt ook sterk samen met het vóórkomen van problemen. Deze vorm van participatie komt vooral voor bij mensen die meer sociale cohesie ervaren in de buurt, die een hogeroppleidingsniveau hebben en economisch en emotioneel belang hebben in de buurt (Leidelmeijer, 2012). Beide vormen van participatie refereren naar participatie met als doel om de sociale en fysieke kwaliteit van de buurt op een positieve manier te beïnvloeden (Dekker, 2007). Doordat de bewoners over een lange periode (gemiddeld twee jaar) veel aandacht hebben gehad voor hun toekomstige woning (tijd, energie en investeringen), zou het zo kunnen zijn dat zij tevens betrokken zijn geraakt bij de buurt en daarom ook willen participeren in de buurt (SEV Platform 31, 2007).

In iedere buurt zijn ook bewoners die weinig tot geen contacten hebben in de buurt. Zij nemen over het algemeen niet deel aan informele activiteiten in de buurt, wenden zich niet tot instanties met klachten of overlastmeldingen, laten zich niet zien tijdens inspraakavonden en ondernemen geen acties om problemen in de buurt aan te pakken. Het gaat hier vaak om mensen die nog niet zo lang in de buurt wonen of om mensen die een sterke neiging hebben om te verhuizen uit de buurt. Deze groep voelt zich over het algemeen niet thuis in de wijk en ervaren betrekkelijk weinig sociale cohesie en beoordelen hun wijk vaak als 'anoniem' (Leidelmeijer, 2012).

Motieven buurtparticipatie klushuisbewoners

Het onderzoek is geïnteresseerd in de drie bovengenoemde vormen van buurtparticipatie van klushuisbewoners. Bepaalde bewoners participeren meer in bepaalde vormen van participatie. Afhankelijk van de motieven van bewoners om te participeren, participeren zij meer of minder in hun buurt. Studie naar deze motieven en kenmerken van het klushuisconcept moet duidelijk maken of klushuisprojecten een rol spelen in de participatie van klushuisbewoners. In het volgende deel worden de theoretische concepten die verklaren waarom bewoners participeren in hun buurt

uiteengezet. Daarbij zal een link worden gelegd tussen klushuisprojecten en de volgende theoretische concepten; buurtidentificatie (§2.4), perceptie op problemen in de buurt (§2.5), kenmerken van de fysieke bebouwing (§2.6), diversiteit van de buurt (§2.7) en traditionele kenmerken van bewoners (§2.8).

2.4 Buurtidentificatie

Een eerste motief voor buurtparticipatie is de identificatie van bewoners met hun woonbuurt. Buurtidentificatie is de emotioneel-ruimtelijke verbondenheid en sociale verbondenheid van bewoners met de buurt (Dekker, 2007). Dit concept verwijst naar de verbondenheid die mensen voelen met de omgeving van hun woningen en hun gevoel van thuis voelen op die plek (Forrest & Kearns, 2001) Het gaat hier om een emotioneel-ruimtelijke binding met de buurt. Mensen voelen zich niet alleen verbonden met elkaar maar voelen zich ook aangetrokken en identificeren zich met hun directe leefomgeving (Blokland, 2000). Participatie wordt gestimuleerd wanneer mensen voelen dat ze verbonden zijn met hun buurt en dat ze zich daarmee identificeren: wat tot hen behoort moet worden beschermd, moet zorg voor worden gedragen en worden beïnvloedt. Dit is de emotioneel-ruimtelijke betrokkenheid van bewoners (Dekker, 2007). Deze emotioneel-ruimtelijke verbondenheid kan onder andere voortkomen uit de herkenbaarheid van gebouwen of uit een unieke stedenbouwkundige structuur (Van der Land, 2003). Klushuisbewoners kunnen, net als bij vormen van zelfbouw (CPO en PO), een vergrote emotioneel-ruimtelijke binding hebben met de plek waar zij wonen doordat zij deze zelf hebben ontwikkeld (SEV Platform, 2010). Zij identificeren zich meer met de buurt door het klushuisproject en zullen daardoor eerder geneigd om te participeren (Blokland, 2009). De positieve verbondenheid van klushuisbewoners met hun buurt zou ook voort kunnen komen uit het trots van de klushuisbewoners op het resultaat van het klushuisproject. Een algemeen gevoel van trots laat mensen voelen dat zij behoren tot de buurt (Massey, 2001). Ook kan het resultaat de klushuisbewoners tonen dat zij samen voor elkaar hebben gekregen. Dit kan een stimulans zijn voor verdere participatie.

De identificatie van bewoners met de buurt wordt niet alleen bepaald door emotioneel-ruimtelijke verbondenheid maar ook door de sociale betrokkenheid van bewoners bij hun buurt. Sociale betrokkenheid betreft de identificatie van bewoners met elkaar. Individuen die zich identificeren met hun medebuurtbewoners worden gemachtigd en zijn bereid om hun sociale en politieke situatie te verbeteren, om zo uiteindelijk de kwaliteit van hun leefomgeving te verbeteren (Minkler & Wallerstein, 2003). Dus bewoners die zich identificeren met de buurt hebben een hogere waarschijnlijkheid om te participeren in de buurt. Deze sociale verbondenheid is overigens iets anders dan sociale netwerken (zoals besproken in §2.3); een persoon kan een sterk gevoel van verbondenheid hebben met de buurt, zonder enige echte sociale contacten in de buurt te hebben (Dekker, 2007). Het gaat hier niet zo zeer om daadwerkelijk contact tussen bewoners, maar meer om een publieke familiariteit in de buurt (Blokland, 2009). Het gaat hier niet zo zeer om daadwerkelijk contact tussen bewoners, maar meer om een in de buurt. Er ontstaat een gevoel van 'thuis voelen' wanneer mensen elkaar regelmatig tegenkomen (Blokland, 2009).

Kortom, de emotioneel-ruimtelijkebinding en de sociale binding met de buurt zorgen voor een positieve verbondenheid met de buurt. Deze positieve verbondenheid stimuleert mensen actie te ondernemen in hun buurt om de situatie in hun buurt te verbeteren (Dekker, 2007; Massey, 2001). Toch kunnen mensen zich zeer betrokken voelen bij hun buurt maar, om wat voor reden ook, niet willen participeren in activiteiten voor de buurt (Massering, 2005).

2.5 Perceptie van buurtproblemen

Een tweede motief voor de participatie van bewoners in hun buurt is de perceptie van bewoners van de problemen in de buurt. De perceptie van bewoners van de problemen in de buurt wordt gevormd

door het oordeel van bewoners over de buurt en de ervaring van de aard van de problemen van bewoners. Beide zijn sterk afhankelijk van de persoonlijke kenmerken van de bewoners. Allereerst zal het oordeel over de buurt en de invloed op de perceptie van de buurtproblemen worden besproken. Vervolgens zal de ervaring van de aard van de problemen en de rol bij de perceptie van buurtproblemen worden duidelijk gemaakt. Bij beide zal de relatie tussen de perceptie van buurtproblemen en buurtparticipatie van bewoners worden toegelicht.

ORDEEL OVER DE BUURT

De perceptie van bewoners van de problemen in hun buurt een oordeel van bewoners over de buurt. Dit oordeel kan vanalles bevatten; het woongenot of de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen, maar ook de veiligheid van de buurt (Ten Cate, 2008; de Decker, 2005). Het oordeel van bewoners over de buurt is afhankelijk van de persoonlijke kenmerken van bewoners. De persoonlijke kenmerken van de bewoners zijn bepalend voor de eisen die zij aan hun woonomgeving stellen en zijn daarmee ook bepalend voor de vorm en mate van participatie van bewoners (zie ook §2.9). Bewoners met kinderen hebben bijvoorbeeld belang bij een veilige openbare ruimte waar hun kinderen kunnen spelen, terwijl bewoners zonder kinderen hier waarschijnlijk minder waarde aan zullen hechten. Wanneer er sprake is van een duidelijk belang bij bewoners om bepaalde aspecten in de buurt aan te pakken, zoals de hiergenoemde veiligheid in de buurt, zal men daartoe participeren in de buurt (Bolt & Termaat, 2005). Maar ondanks de aanwezigheid van een gedeeld belang onder de bewoners in een buurt, bijvoorbeeld een veilige openbare ruimte, is het lastig een actieve betrokkenheid bij de buurt, ofwel participatie, te organiseren. Een verscheidenheid aan bewoners in de buurt maakt het vaak lastig een actieve betrokkenheid bij de buurt, of wel participatie, te organiseren. Aangezien ze vaak behoren tot meerdere doelgroepen en hun netwerken gespreid hebben over de stad, of zelfs nog verder, en ze zich lang niet altijd laten mobiliseren als 'wijkbewoner' (van Arum et al., 2009). Vooral voor hoogopgeleiden geldt dat zij hun netwerk vaak verspreid hebben over de stad of zelfs het land (Bergeijk et al., 2008). Verder zorgt de verscheidenheid aan bewoners in de buurt er ook voor dat er tegengestelde belangen kunnen zijn. Daar komt bij dat er ook problemen zijn waar de buurtbewoners weinig invloed op kunnen hebben of dat bewoners niet in staat zijn om bepaalde problemen aan te pakken. Voorbeelden hiervan zijn gebrekkige opleiding, onvoldoende passend werk of culturele spanningen (van Arum et al., 2009).

De persoonlijke kenmerken van bewoners zorgen er bovendien voor dat sommige bewoners gewilliger zijn dan anderen om te participeren in de buurt. Dit heeft te maken met het politiek kapitaal van de bewoners (zie §2.3). De institutionele ervaring van bewoners en de persoonlijke vaardigheden, in de vorm van een sociaal netwerk en toegang tot instituties, maken dat sommige bewoners beter in staat zijn te participeren in de buurt om de problemen van de buurt aan te pakken (Velboer, 2010; Staeheli & Clark, 2003). Mensen die denken invloed te hebben op het gemeentebestuur zetten zich actiever in voor de buurt dan mensen die die invloed niet denken te hebben (Bolt & Termaat, 2005). Het sociaal kapitaal van bewoners speelt hier een rol bij (Dekker, 2007). De invloed van andere relevante persoonlijke kenmerken van de bewoners op participatie komen aan bod in paragraaf 2.9.

AARD VAN DE PROBLEMEN

Naast het oordeel van bewoners over de buurt is ook de aard van de problemen in de buurt bepalend voor de participatie van bewoners in hun buurt. Het oordeel over de buurt en de ervaring van de aard van de buurtproblemen vormen samen de perceptie van de buurtproblemen, die bepalend is voor de participatie van bewoners in de buurt. Wanneer bewoners namelijk problemen in de buurt ervaren waarvan zij geen invloed op denken te hebben, verliezen de bewoners vertrouwen in de toekomst van de buurt en zullen de bewoners eerder geneigd zijn te vertrekken uit de buurt dan te participeren in de buurt om de problemen aan te pakken (Ten Cate, 2008; de Decker,

2005). Over het algemeen geldt dat hoe minder tevreden men is met de leefomgeving, hoe meer men zal participeren om een verbeterde woonomgeving te creëren. In buurten met leefbaarheidsproblemen zullen bewoners dus eerder geneigd zijn te participeren, echter moeten de bewoners dus wel het idee hebben dat hun participatie van invloed is op de problemen, anders participeren zij niet. Zo heeft ontevredenheid over de netheid van de buurt (zwerfvuil en bekladding) een sterke invloed op de mate van buurtparticipatie. Maar leidt ontevredenheid over de bevolkingssamenstelling in de buurt eerder tot vertrek (niet meer bemoeien met activiteiten in de buurt of verhuizen uit de buurt) dan tot buurtparticipatie om de buurt te verbeteren. De problemen in de buurt moeten dus niet van dusdanige aard zijn dat bewoners verwachten geen invloed op de problemen te kunnen hebben (Bolt & Tenaar, 2005). Dit geldt vooral voor de horizontale probleemgerichte participatie; de participatie tussen bewoners onder andere in buurtinitiatieven. De andere vormen van participatie komen juist meer voor als er weinig problemen zijn (Leidemeijer, 2012).

2.6 Fysieke bebouwing

Een derde motief voor de buurtparticipatie van bewoners is de fysieke bebouwing in een buurt. De fysieke bebouwing van een buurt is in staat de participatie van bewoners in hun buurt te bevorderen of te belemmeren. In deze paragraaf komen een aantal kenmerken van de fysieke bebouwing van een buurt aan bod die van invloed zijn op de participatie van bewoners.

STEDENBOUWKUNDIGE STRUCTUUR EN SOCIAAL CONTACT

Een aantal kenmerken van de fysieke bebouwing hebben een stimulerende of juist beperkende invloed op het contact tussen buurtbewoners. Jane Jacobs beschrijft vier voorwaarden aan de fysieke bebouwing van een buurt om een diverse en levendige buurt te creëren. Een buurt waar mensen elkaar tegenkomen en contact hebben en waar “*eyes on the street*” zijn. Met “*eyes on the street*” bedoelt Jacobs dat dag en nacht mensen op straat zijn waardoor crimineel en asociaal gedrag uitblijft. Een voorwaarde hiervoor is functiemenging op buurtniveau. De buurt moet dus niet slechts gericht zijn op wonen, maar ook commerciële functies betreffen (Jacobs, 1961).

Andere voorwaarden voor een levendige buurt zijn de voetgangerstoegankelijkheid van de buurt. Wanneer men zich te voet kan verplaatsen door de buurt komt men meer mensen tegen op straat (Jacobs, 1961). Dit draagt bij aan de herkenbaarheid van bewoners in de buurt, ofwel de publieke familiariteit (Blokland, 2009). Bovendien verplaatsen bewoners zich over dezelfde voetpaden naar bepaalde voorzieningen, zoals winkels of een school. Daarnaast is het volgens Jacobs belangrijk om een diversiteit aan oude en nieuwe gebouwen te hebben in de buurt. Jacobs was het oneens dat bij de stedelijke vernieuwing van buurten de oude gebouwen werden vervangen voor nieuwe. Behalve dat Jacobs de charme van de oude gebouwen waardeerde, zou een mix van oude en nieuwe gebouwen er ook voor zorgen dat kleine ondernemingen kunnen concurreren met grotere ondernemingen. Een buurt bestaande uit alleen maar luxe nieuwe gebouwen met daarin de grotere ondernemingen is alleen toegankelijk voor mensen die zich dat kunnen veroorloven. Een mix van oude en nieuwe gebouwen zorgt voor een mix aan diverse inkomensgroepen in de buurt (Jacobs, 1961). Tot slot, de voorwaarde van kleine (woon)blokken. Iemand die in een straat loopt met kleine blokken passeert vaker een straathoek. De hoek van de straat biedt de voetganger de mogelijkheid tot het vervolgen van een nieuw pad. De straathoeken vormen ontmoetingsplaatsen voor buurtbewoners. Langere (woon)blokken leiden tot één bestemming, en leiden volgens Jacobs tot verveling omdat er minder mogelijkheden zijn om mensen te ontmoeten (Jacobs, 1961).

Een ander kenmerk van de fysieke bebouwing dat van invloed is op het contact tussen buurtbewoners, en dat Jacobs niet direct benoemt, is de dichtheid en de hoogte van gebouwen van invloed op de sociale contacten van mensen in de buurt. Hoge dichtheden en hoogbouw maken dat

mensen minder contact hebben met de straat en daardoor ook minder sociale banden in hun buurt hebben (Sullivan et al., 1998; Maas et al., 2006).

Belangrijk voor sociale contacten en participatie in de buurt is ook gemeenschappelijk groen. Onderzoek van Sullivan et al. (1998) toonde aan dat het gebruik van gemeenschappelijke groene buitenruimtes de sociale banden tussen buurtbewoners en het gemeenschapsgevoel onder de buurtbewoners in stedelijke gebieden versterkt. Groene gemeenschappelijke buitenruimten stimuleren een gevoel van verbondenheid in buurt, waardoor bewoners meer geneigd zijn te participeren in activiteiten die de buurt en andere buurtbewoners stimuleren (Sullivan et al., 1998).

Een groene gemeenschappelijke buitenruimte kan ook op een andere manier een rol spelen in buurtparticipatie van bewoners. Bijvoorbeeld wanneer burens namelijk herhaaldelijk dagelijks contact hebben, worden sommige burens kennissen van elkaar die ook in sociale activiteiten met elkaar participeren. In deze ontwikkeling in sociale banden tussen buurbewoners spelen gemeenschappelijke ruimtes een belangrijke rol. Gemeenschappelijke ruimtes bieden namelijk een mogelijkheid voor bewoners om elkaar te ontmoeten (Sullivan et al., 1998; Maas et al., 2006).

Slechts de aanwezigheid van gemeenschappelijk buitenruimtes in de stad is niet genoeg om een gemeenschapsgevoel en sociale banden tussen de buurtbewoners te ontwikkelen. In veel stedelijke buurten zijn wel ontmoetingsplekken maar deze nodigen vaak niet uit tot ontmoetingen tussen buurtbewoners. Dit komt door de hoge dichtheden en het weinige groen en slecht onderhouden groen in deze ruimtes. Veel gemeenschappelijke buitenruimtes in de stad zijn ongezellig en oncomfortabel. Dit kan leiden tot minder participatie in sociale activiteiten door buurtbewoners (Sullivan et al., 1998).

Een van de belangrijkste kenmerken van gemeenschappelijk buitenruimtes, die de ontwikkeling van sociale banden stimuleert, is de aanwezigheid van gras en bomen (Sullivan et al., 1998). Bewoners geven voorkeur aan groene gemeenschappelijke buitenruimtes en hun voorkeur is uiteraard bepalend voor het gebruik van de gemeenschappelijk ruimte. Een ander belangrijk kenmerk van de gemeenschappelijke buitenruimte is dat hoe dichter de bomen bij de woningen staan, en dus hoe bereikbaar zij zijn, hoe meer tijd mensen er doorbrengen. Ook zorgt de aanwezigheid van bomen en ander groen ervoor dat er meer sociale activiteiten in de zullen gemeenschappelijke ruimte worden georganiseerd. Tot slot is niet alleen de aanwezigheid van groen in gemeenschappelijk ruimtes van invloed op het contact tussen buurtbewoners, ook het zorgen voor het gras, de planten en de bomen is van invloed. Stedelingen die, buitenshuis zorgen voor het gras, de planten en de bomen hebben sterkere sociale banden met hun medebuurtbewoners (Sullivan et al., 1998). Ook zorgt de nabijheid van een groene gemeenschappelijke ruimte zorgt voor een grotere tevredenheid van bewoners met hun woning (Carp, 1986). Een grotere tevredenheid onder bewoners met hun leefomgeving maakt dat zij minder geneigd zijn om te verhuizen. Doordat zij geen verhuizing in het perspectief hebben zijn zij meer geneigd te investeren in sociale contacten en in de buurt (Leidelsemeijer, 2012).

Kortom, belangrijkste fysieke- en woningkenmerken die van invloed zijn op het sociaal contact van buurtbewoners zijn; wooncarrière, koop/huurwoning, functiemenging, voetgangerstoegankelijkheid van de buurt, mix van oude- en nieuwe gebouwen, kleine (woon)blokken, dichtheid en hoog/laagbouw en gemeenschappelijk groen.

2.7 Diversiteit van de buurt en keuze klushuisproject

Een vierde motief dat een rol speelt bij de buurtparticipatie van bewoners is de keuze van bewoners voor een bepaalde woonbuurt. De keuze voor een diverse buurt vertelt iets over de houding van bewoners ten opzichte van andere culturen. Deze houding is van invloed op het type sociaal netwerk

van de bewoners, namelijk homogeen (*bonding*) of divers (*bridging*). Het klushuisproject zou een strategie zijn van klushuisbewoners kunnen zijn om zich tot op zekere hoogte af te zonderen van de andere sociale en culturele groepen in de buurt. De combinatie van de buurtkeuze van klushuisbewoners en hun keuze voor het klushuisproject vertelt iets over hun houding ten opzichte van andere sociale groepen en mogelijk ook over hun sociale contacten en buurtparticipatie in de buurt. In deze paragraaf wordt de invloed van de buurtkeuze op het sociaal contact en de buurtparticipatie van bewoners besproken.

DE WOONPLAATS; EEN VORM VAN CULTURELE CONSUMPTIE

De woonplaats van mensen kan, net als andere vormen van culturele consumptie, een middel zijn voor mensen om zich te onderscheiden van anderen (Blokland & van Eijk, 2010). Het type buurt van dit onderzoek, herstructureringsbuurten, zijn vaak diverse buurten; buurten met een diversiteit aan verschillende sociale- en culturele groepen (Kullberg, 2006). Klushuizen in herstructureringsbuurten zouden een middel kunnen zijn voor klushuisbewoners om zich te onderscheiden van anderen. Smaak en voorkeuren corresponderen, volgens Bourdieu (1986), met educatie en klasse. De voorkeur voor diversiteit is gelinkt aan specifieke sociale groepen (Blokland & van Eijk, 2010; Brun & Fagnani, 1994). Wetenschappers, waaronder May (1996) en Bridge & Dowling (2001) beschreven wat de blanke stedelijke middenklasse aansprak aan de diversiteit van buurten. Belangrijk is hierbij het consumptie patroon van de stedelijke middenklasse. De aanwezigheid van exotische restaurants of toko's spreekt hen aan. De stedelijke middenklasse ontleent een soort van status aan het gebruik van exotische voorzieningen. Door gebruik van deze voorzieningen proberen zij zich te onderscheiden van anderen. Het is een manier om status te verkrijgen en speelt een rol in de identiteit van deze stedelijke middenklasse (May, 1996; Bridge & Dowling, 2001). Atkinson (2006) betoogde dat de middenklasse multiculturele buurten opzoekt maar zich daarvan onderscheidt door een aantal sociale gebruiken. Zij sluiten zich af van de rest van de buurt door in een enclave te gaan wonen met andere middenklasse huishoudens. Hierdoor ontstaan er geen verbindingen tussen verschillende groepen in etniciteit en klasse (*bridging*) maar ontstaan enclaves. Zij hebben niet tot nauwelijks contact met elkaar. Informele participatie tussen de bewoners wordt hiermee onwaarschijnlijker (van Stokkers & Toender, 2010). In het geval van de klushuisbewoners, een groep bewoners die over het algemeen behoort tot de stedelijke middenklasse (Nonnekes, 2010), is het goed mogelijk dat klushuisprojecten een enclave zullen vormen in de buurt. Het klushuisproject en de buurt waarin het project is gelegen zouden beide een middel kunnen zijn voor de klushuisbewoners om zich te onderscheiden. Het klushuisproject in de diverse buurt kan voor de bewoners een middel zijn om de culturele diversiteit van de buurt te genieten, maar biedt hen ook de mogelijkheid zich enigszins af te sluiten in een woonblok met mensen die ze kennen of die nagenoeg hetzelfde zijn als zij. De middenklasse houdt van de 'sociale mix' van buurten maar begeeft zich in een netwerk van gelijkgestemden (Butler & Robson, 2001; Atkinson, 2006; Blokland & Van Eijk, 2010). Wel is het vaak zo dat mensen die kiezen voor een diverse buurt wel meer contacten hebben die van hen verschillen in sociale klasse en naar etniciteit. De houding van de bewoners is dus van invloed op het sociaal contact van de bewoners in de buurt. Beperken zij zich tot gelijkgestemden in de buurt of hebben zij ook contact met buurtbewoners die van hen verschillen. Beperken zij zich in hun sociaal contact tot de andere bewoners in het project of hebben zij ook contact daarbuiten (Blokland & Van Eijk, 2010).

SCHOOLKEUZE

Een andere strategie van de stedelijke middenklasse is dat zij hun kinderen naar scholen buiten de buurt sturen. De stedelijke middenklassegezinne roemen de diverse populatie van de buurt de multi-culturele aspecten en consumptie infrastructuur van de buurt roemen, maar zetten sociale scheidingen voort door hun kinderen naar scholen buiten de buurt te sturen (Boterman, 2012; Butler & Robson, 2001). Boterman (2012) onderzocht de schoolkeuze van stedelijke middenklasse-ouders in Amsterdam. Uit het onderzoek blijkt dat de etnische diversiteit van de stad een groter punt van zorg

wordt op het moment dat stedelijke middenklasse-ouders zich gaan oriënteren op basisscholen. De stedelijke middenklasse-ouders geven bijna allemaal de voorkeur een gemengde school. De kwaliteit van een school wordt vaak geassocieerd met de sociale klasse en etnische/raciale samenstelling van de leerlingen. De meerderheid van de respondenten uit het onderzoek vindt het bezwaarlijk wanneer ouders hun kinderen naar een blanke elite school sturen. Op deze manier trekken zij zich terug uit de Amsterdamse werkelijkheid. Tegelijkertijd zien zij de diversiteit van de stad als een bedreiging voor de overdracht van hun eigen klassepositie door middel van goed onderwijs. De stedelijke middenklasse-ouders houden van de diversiteit van de stad en wonen niet graag in de voorsteden omdat zij deze associëren met homogeniteit. De stedelijke middenklasse-ouders handelen verschillend in hun schoolkeuze. Middenklasse huishoudens met veel geld verlaten de stad of sturen hun kind naar een van de 'witte' scholen elders in de stad. Huishoudens die meer waarde hechten aan hun stedelijke levensstijl verhuizen naar stabiele middenklassewijken, waar ze toegang hebben tot de juiste scholen. Het betreft hier middenklasse huishoudens met een zeer redelijk economisch kapitaal. Ouders met relatief weinig economisch kapitaal, maar de nadruk leggen op cultureel kapitaal en die 'moreel juist handelen' hebben de neiging om voor 'zwarte' buurtscholen te kiezen (Boterman, 2012). Ook voor de groep klushuisbewoners zou kunnen gelden dat zij hun kinderen naar een school buiten de buurt sturen. Een school in een woonbuurt fungeert als ontmoetingsplaats, wanneer een school zou sluiten is dat van invloed op het sociaal contact van bewoners (Witten et al., 2001). Indien de klushuisbewoners hun kinderen naar scholen buiten de buurt sturen zal dit een negatieve uitwerking hebben op het sociaal contact van de groep klushuisbewoners met andere buurtbewoners.

2.8 Traditionele kenmerken van bewoners

Het laatste motief voor de participatie van bewoners in hun buurt wordt gevormd door een aantal traditionele kenmerken. Studie naar traditionele kenmerken van bewoners is normaliter eigenlijk van kwantitatieve aard. Dit onderzoek is daarentegen kwalitatief, echter blijkt uit de literatuur dat er een aantal traditionele kenmerken zijn die zeer bepalend zijn voor de buurtparticipatie van bewoners (o.a. Dekker, 2007). Hoogstwaarschijnlijk spelen deze kenmerken ook een rol bij de buurtparticipatie van klushuisbewoners, om die reden worden deze traditionele kenmerken toch bestudeert in dit onderzoek. De voor dit onderzoek geselecteerde traditionele kenmerken van bewoners zijn; de huishoudsamenstelling, de woningkenmerken, de etniciteit en het geslacht. Ook de sociaaleconomische status van bewoners is een belangrijk kenmerk voor buurtparticipatie omdat dit verbonden is aan het politiek kapitaal van bewoners (Staheli & Clark, 2003; Veldboer, 2010). De relatie tussen de sociaaleconomische status en het politiek kapitaal van bewoners is al eerder in paragraaf 2.3 beschreven en tevens in verband gebracht met het klushuisconcept.

Allereerst twee woningkenmerken van bewoners die van invloed zijn op de participatie van bewoners in de buurt, namelijk de wooncarrière en het woningeigendom van bewoners. Bewoners die wooncarrière hebben gemaakt in de buurt participeren meer dan de gemiddelde bewoner. Dit komt doordat zij de keuze hebben gemaakt om in de buurt te blijven wonen (Bolt & Torrance, 2005). Bewoners die wooncarrière hebben gemaakt participeren ook meer in de buurt doordat zij meer sociale contacten hebben in de buurt. Doordat bewoners al langere tijd in de buurt wonen hebben zij meer sociale contacten in de buurt, dit maakt ook de andere vormen van participatie (informele- en formele participatie) waarschijnlijker (Forrest & Kearns, 2001). Een ander woningkenmerk is het woningeigendom. De scores voor buurtparticipatie zijn hoger voor woningeigenaren dan voor huurders. Dit komt omdat woningeigenaren financieel belang hebben bij de buurt (Leidemeijer, 2005; Haurin et al., 2003). Dat woningeigenaren iets meer betrokkenheid vertonen dan huurders, is vooral gebaseerd op ervaringen uit de Verenigde Staten, in Nederland is hier nog weinig wetenschappelijk bewijs voor (Van Marissing & de Meere, 2013).

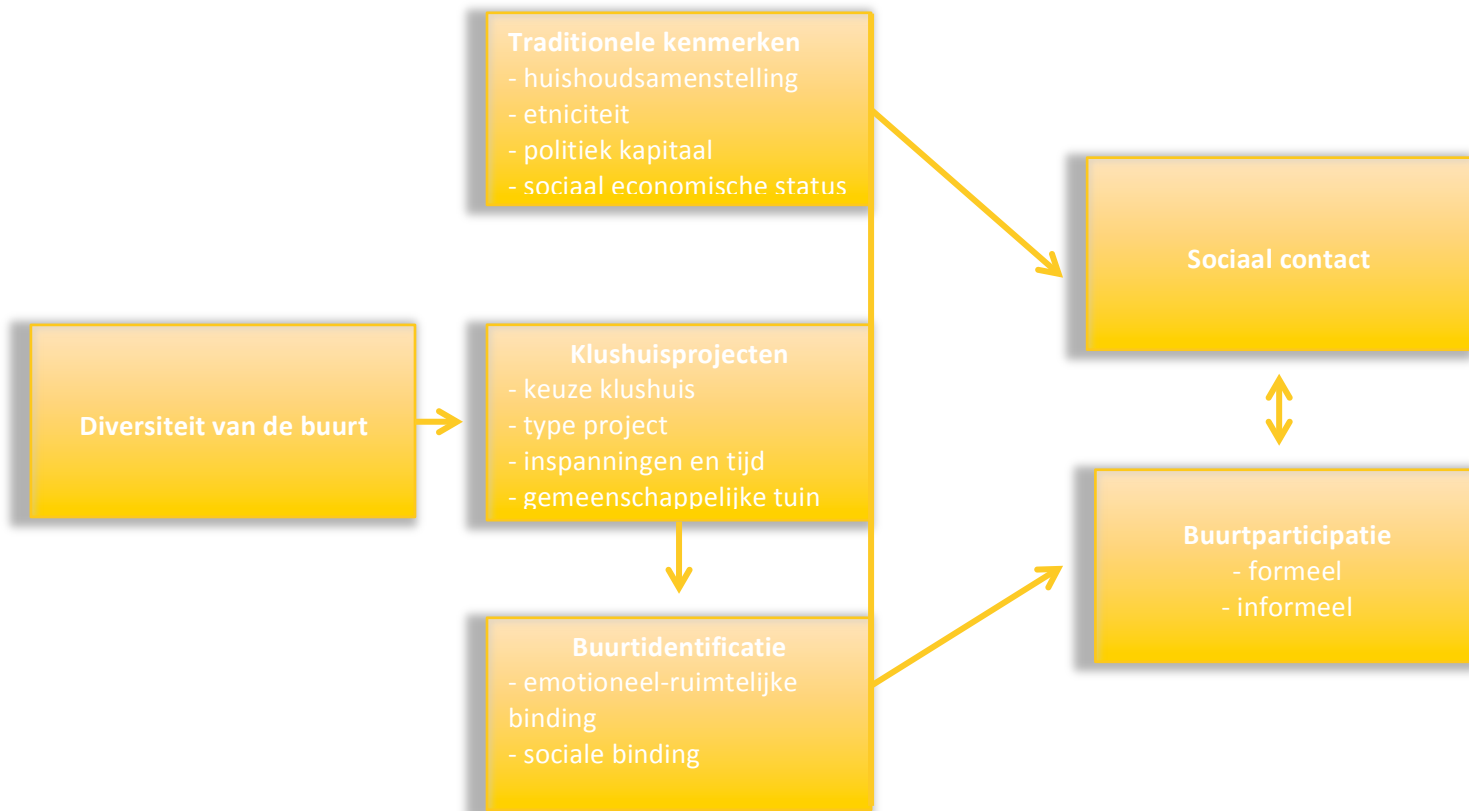
Een tweede kenmerk van bewoners dat van invloed is op de buurtparticipatie, is de huishoudsamenstelling. De aanwezigheid van kinderen is van grote invloed op de buurtparticipatie van bewoners. Mensen met kinderen hebben meer contact met medebuurtbewoners dan huishoudens zonder kinderen. Doordat zij meer contact hebben, zijn huishoudens met kinderen logischerwijs ook meer geneigd om te participeren in activiteiten in de buurt. Dit komt doordat bewoners met kinderen bepaalde plekken in buurt, zoals speelplekken of de school in de buurt, bezoeken. Bewoners met kinderen hebben daardoor een grotere kans hebben om elkaar regelmatig tegen te komen in de buurt. Onder bewoners met kinderen ontstaat een bepaalde herkenbaarheid, ofwel publieke familiariteit, doordat zij elkaar regelmatig tegenkomen. Deze publieke familiariteit kan op den duur leiden tot sociale-, informele-, of formele participatie (Dekker, 2007; Buys et al., 1997). Het derde kenmerk betreft de etniciteit van bewoners. Wanneer wordt gecontroleerd voor de sociaaleconomische status van bewoners, participeren etnische minderheden meer dan bevolkingsgroepen die geen minderheid vormen in het land. Dat etnische minderheden meer participeren komt doordat er een sterk groepsgevoel bestaat onder etnische minderheden. De aanwezigheid van een groot aandeel van dezelfde etnische groep in een buurt wordt beschouwd als gunstig voor de participatie in een buurt (Dekker, 2007). Mensen associëren zich eerder met mensen die een gelijk inkomen, educatie, etniciteit en leefstijl hebben (Gerson et al, 1977). Als mensen zich kunnen identificeren met een groep in de buurt, neemt hun capaciteit om te participeren in die groep toe. Verder zorgt de beschikbaarheid van voorzieningen ervoor, zoals een moskee, dat etnische minderheden participeren (Dekker, 2007). Een ander laatste sociaaldemografisch kenmerk dat van invloed is op de buurtparticipatie van bewoners, is geslacht. Gittel et al (2000) veronderstellen dat vrouwen een belangrijke rol spelen in de communicatie in de buurt. Dit baseren zij op de aanname dat vrouwen minder werken dan mannen en meer tijd doorbrengen in de buurt en daar activiteiten als winkelen ondernemen, waardoor de buurt meer hun terrein is.

2.9 Conceptueel model

Het onderstaande conceptueel model is gemaakt op basis van bovenstaande theorieën. In het model staan de relaties tussen de variabelen die dit onderzoek bestudeert. De afhankelijke variabele zijn het sociaal contact en de twee verschillende vormen van buurtparticipatie; informele participatie en formele participatie. Klushuisprojecten, de traditionele kenmerken, de diversiteit van de buurt, de buurtidentificatie en sociaal contact zijn de onafhankelijke variabelen. Er is een selectie gemaakt van de eerder in het theoretisch kader beschreven motieven van bewoners om te participeren in hun buurt. Het is namelijk onmogelijk om alle in het theoretisch kader genoemde motieven van participatie te onderzoeken. Om die reden ligt de focus op deze vier motieven voor participatie. Deze motieven zijn geselecteerd omdat deze overeenkomen met door beleidsmakers veronderstelde motieven voor de buurtparticipatie van klushuisbewoners. De veronderstelling die wordt getoetst in dit onderzoek (zie hoofdstuk 1). Tevens zijn deze variabelen door Dekker (2007) als de meest bepalende variabelen voor buurtparticipatie genoemd. Op basis van de geselecteerde theoretische concepten zijn de deelvragen tot stand gekomen, in het volgende hoofdstuk zullen deze worden behandeld.

Hierboven werd sociaal contact zowel als onafhankelijke variabele als afhankelijke variabele genoemd. De drie onafhankelijke variabelen, buurtidentificatie, traditionele kenmerken en klushuisprojecten worden alle drie van invloed geacht op zowel sociaal contact als buurtparticipatie. Dit maakt 'sociaal contact' een afhankelijke variabele. Maar omdat er een wederkerige relatie bestaat tussen sociaal contact en buurtparticipatie, de twee variabelen zijn onlosmakelijke met elkaar verbonden, is een verandering in het sociaal contact weer bepalend voor zowel de informele- als formele participatie (zie §2.3). Dit maakt de variabele 'sociaal contact' op een manier ook een onafhankelijke variabele. In dit onderzoek heeft sociaal contact dus een functie als onafhankelijke variabele, maar ook als afhankelijke variabele.

Figuur 1: Conceptueel model

Op basis van de literatuur zijn de volgende veronderstellingen over de relaties uit het conceptueel model opgesteld. Overigens bestaan er meer relaties tussen de concepten die in dit model zijn weergegeven, zo bijvoorbeeld de rol van de traditionele kenmerken bij de keuze voor een klushuisproject, echter zijn deze niet in het model weergegeven omdat deze relaties niet specifiek worden onderzocht.

Buurtidentificatie

Door het klushuisproject voelen de klushuisbewoners zich wellicht meer emotioneel-ruimtelijk verbonden met hun buurt doordat zij hun woningen zelf hebben gerenoveerd, bewoonbaar hebben gemaakt en naar wens hebben ingericht. Daardoor hebben ze wellicht meer affiniteit met de woning dan niet-klushuisbewoners met hun woning. De herkenbaarheid of affiniteit met gebouwen in een buurt, of de stedenbouwkundige structuur van een buurt, kan zorgen voor een vergrote betrokkenheid van bewoners bij de buurt (Van der Land, 2003; Dekker, 2007). Bovendien kan het klushuis een rol zijn gaan spelen in de identiteit van de bewoners. De participatie van bewoners wordt ook bepaald door de mate waarin de buurt of woning een rol speelt in de identiteit van bewoners. Zijn bewoners trots om ergens te wonen of schamen zij zich er juist voor? Een gevoel van trots stimuleert de verbondenheid met de buurt (Massey, 2001). Het klushuisproject is iets dat de klushuisbewoners delen. Het verbindt de bewoners.

Ook kunnen de klushuisbewoners een sterke verbondenheid met elkaar voelen op basis van hun traditionele kenmerken. Wanneer mensen zich kunnen identificeren met een groep in de buurt, neemt hun capaciteit om te participeren in die groep toe. Onder mensen met dezelfde etniciteit, en specifiek etnische minderheden, bestaat een groepsgevoel (Dekker, 2007). Als de klushuisbewoners een homogene groep zijn met dezelfde etniciteit, maar ook met een gelijk inkomen, aanwezigheid

van kinderen, educatie, etniciteit en lifestyle, is het waarschijnlijker dat zij participeren en wanneer zij een groep van minderheden in de buurt vormen is hun buurtparticipatie is de kans op buurtparticipatie nog groter (Dekker, 2007).

Klushuisprojecten

Het is goed mogelijk dat mensen die kiezen voor individueel klushuisproject vooral geïnteresseerd zijn in een groot huis, terwijl bij een collectief project het ook zo zou kunnen zijn dat mensen graag met een groep gelijkgestemden willen wonen. Verder vereist een collectief klushuisproject een intensieve samenwerking van de bewoners, waarbij ze rekening moeten houden met elkaars woonwensen. Bovendien hebben ze niet alleen onderling zaken met elkaar af te stemmen maar moeten zij ook over veel onderhandelen met de gemeente, aannemer en architecten. De kans bestaat dat zij de door de samenwerking een hechte groep worden (*bonding*). Ook omdat de bewoners zich gedurende het klushuisproject inzetten voor gedeelde belangen. Het contact tussen de bewoners blijft na het klushuisproject wellicht intensief. De sterke banden tussen klushuisbewoners zouden ervoor kunnen zorgen dat de bewoners vooral met elkaar contact hebben, een sterke focus hebben op het welzijn van hun eigen woonblok en zich afzonderen van de rest van de buurt en gering contact hebben met andere buurtbewoners (*bridging*). Verder zijn bewoners eerder geneigd te participeren wanneer zij door anderen uit hun netwerk worden gevraagd (Van Marissing & de Meere, 2013). Binnen het kluscollectief zou op deze manier een groepje bewoners actief kunnen worden in de buurt. Dit groepje actieve klushuisbewoners is niet alleen van invloed op elkaar, maar ook op andere bewoners in het klushuisproject of daarbuiten.

Het zou ook kunnen zijn dat zodra het collectieve gedeelte van het klushuisproject over is (de renovatie van het casco) en de afbouw van de eigen woning begint, het contact tussen de bewoners afneemt. Dit is afhankelijk van de keuze van bewoners om mee te doen aan een klushuisproject; sprak het collectieve van de klushuisprojecten hen aan? Of had hun keuze bijvoorbeeld te maken met financiële voordelen? Of hadden zij zeer specifieke woonwensen, en was het klushuisproject een middel om deze te realiseren? Mogelijk hebben de klushuisbewoners zeer specifieke woonwensen en zien ze een klushuisproject als een manier om deze te realiseren. Om die reden zullen zij wellicht niet meer participeren dan zij eerder deden, en is het 'klussen' dus niet van invloed op de participatie van bewoners. Verder kunnen het klushuis en de buurt waarin het klushuis is gelegen zouden beide een middel zijn voor de klushuisbewoners om zich te onderscheiden. Het type klushuis waar dit onderzoek zich op focust zijn altijd gesitueerd in multiculturele woonbuurten. Het klushuis in dit type buurt kan voor de bewoners een middel zijn om de culturele diversiteit van de buurt te genieten, maar biedt hen ook de mogelijkheid zich enigszins af te sluiten in een woonblok met mensen die ze kennen of die nagenoeg hetzelfde zijn als zij. De middenklasse houdt van de 'sociale mix' van buurten maar begeeft zich in een netwerk van gelijkgestemden (Butler & Robson, 2001). Het is daarom ook goed mogelijk dat de klushuisbewoners hun kinderen naar scholen buiten de buurt sturen.

Tot slot, omdat de bewoners over een lange periode (gemiddeld twee jaar) veel aandacht hebben gehad voor hun toekomstige woning (tijd, energie en investeringen), zou het zo kunnen zijn dat zij tevens betrokken zijn geraakt bij de buurt en daarom ook willen participeren in de buurt. Het zou kunnen dat ze sociale activiteiten voor alle buurt bewoners organiseren of dat ze willen meedenken over het ontwerp en beheer van de buurt (SEV Platform 31, 2007). Door het delen van bepaald kennis en kunde, kan de groep een sterke positie kan innemen tegenover bijvoorbeeld een bouwbedrijf. Hierdoor kunnen de kosten en risico's worden beperkt (Boelens et al., 2010).

3. Onderzoeksmethoden en casestudy

In dit hoofdstuk zullen de voor dit onderzoek gebruikte methoden en technieken worden toegelicht. In de eerste paragraaf worden de onderzoeksvragen beschreven. In de tweede paragraaf wordt de onderzoeksmethodologie beschreven. In de derde paragraaf wordt beschreven hoe de benadering van de respondenten is uitgevoerd. Tot slot, in de vierde paragraaf, een beschrijving van de casestudy.

3.1 Onderzoeksvragen

Dit onderzoek bestudeert de motieven van klushuisbewoners om al dan niet in hun buurt te participeren, en is in het bijzonder geïnteresseerd in de invloed van het klushuisproject op hun buurtparticipatie. Tevens bestudeert het onderzoek hoe het participatiepatroon van klushuisbewoners eruit ziet, is dit vooral formeel of informeel. Ook bestudeert het onderzoek hoe het klushuisproject de sociale contacten van de klushuisbewoners beïnvloedt.

De onderzoeksvraag van dit onderzoek is als volgt geformuleerd;

Welke motieven hebben klushuisbewoners om al dan niet te participeren in hun woonbuurt en welke rol speelt het klushuisconcept bij deze participatie?

De resultaten van de onderstaande deelvragen geven samen een antwoord op de hierboven gestelde onderzoeksvraag. Alle concepten worden behandeld in de volgende deelvragen. Deelvraag één behandelt de traditionele kenmerken van de klushuisbewoners. Deelvraag twee behandelt de buurtidentificatie van klushuisbewoners. Deelvraag twee behandelt de invloed van het klushuisproject op de sociale contacten en deelvraag drie behandelt de invloed van het klushuisproject op de buurtparticipatie. De deelvragen volgen elkaar als het ware op. Deze structuur is zo ontstaan doordat sociaal contact in dit onderzoek zowel een onafhankelijke variabele als afhankelijke variabele is. Het klushuisproject wordt verwacht een directe invloed te hebben op de buurtparticipatie van klushuisbewoners, echter zal het sociaal contact van de klushuisbewoners bepalend zijn voor hoe het sociaal contact van de klushuisbewoners eruit ziet. Omdat verwacht wordt dat het klushuisproject van invloed is op het contact van de klushuisbewoners, maar het contact van de klushuisbewoners ook weer bepalend is voor de buurtparticipatie van deze bewonersgroep is sociaal contact zowel een onafhankelijke als afhankelijke variabele in dit onderzoek.

1. Op welke wijze identificeren klushuisbewoners zich met hun woonbuurt? En welke rol speelt het klushuisproject hierbij?

Deze deelvraag bestudeert de buurtidentificatie van klushuisbewoners en bestudeert specifiek de bijdrage van het klushuisproject hierbij. In het theoretisch kader werd buurtidentificatie onderscheid in twee typen verbondenheid; de emotioneel-ruimtelijke binding van bewoners met de buurt en de sociale binding van bewoners met andere bewoners van de buurt. De buurtidentificatie van de klushuisbewoners wordt ook op basis van dit onderscheid bestudeert. Bij de sociale verbondenheid spelen de traditionele kenmerken een belangrijke rol, deze en hun relatie tot buurtparticipatie komen ook aan bod in deze deelvraag.

2. Hoe ziet het sociaal contact van de klushuisbewoners eruit en welke rol speelt het klushuisproject hierbij?

Deze deelvraag bestudeert het sociaal contact van de klushuisbewoners en de rol van het klushuisproces in de vorming van deze sociale contacten. In deze deelvraag worden ook inzicht gegeven in de invloed van het sociaal contact op de buurtparticipatie van de klushuisbewoners.

3. Hoe ziet de informele- en formele participatie van klushuisbewoners uit en welke motieven hebben zij daarvoor?

Deze deelvraag beschrijft de buurtparticipatie van klushuisbewoners naar typen en de bijbehorende motieven. In het specifiek wordt gekeken naar de rol van het klushuisproject in de buurtparticipatie van klushuisbewoners, maar andere motieven worden, om later volledig antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag, ook uitgelicht.

3.2 Onderzoeksmethode

3.2.1 TYPE ONDERZOEK

Uit dit onderzoek moet blijken of klushuisprojecten van invloed zijn op de buurtparticipatie van bewoners. Dit onderzoek gaat op zoek naar de motieven van klushuisbewoners om te participeren in de buurt en bestudeert in hoeverre klushuisprojecten hier een rol in spelen. Omdat de motieven worden bepaald door gevoelens en ervaringen van de bewoners is kwalitatief onderzoek het meest geschikte onderzoekstype. Kwalitatieve onderzoeksmethoden bieden de mogelijkheid dieper op de beweegredenen van bewoners in te gaan, in tegenstelling tot kwantitatief onderzoek. Gekozen is voor een *case study design* omdat dit onderzoek een specifiek fenomeen bestudeert namelijk de participatie van klushuisbewoners. Hierbij bestaat één onderzoekseenheid en dat zijn de klushuisbewoners in de buurt Spangen in Rotterdam (Bryman, 2009). Voor de respondenten van het onderzoek kan de buurt worden gedefinieerd als een straal van 200 meter om de woning. Uit eerder onderzoek van (Pinkster & Leidelmeijer, 2004) is gebleken dat dit gebied gemiddeld genomen door bewoners als ‘hun’ buurt wordt beschouwd.

Er wordt beter inzicht verkregen in de dieper liggende motieven voor buurtparticipatie door middel van diepte interviews. Diepteinterviews bieden de mogelijkheid door te vragen op bepaalde motieven voor participatie in de buurt. Voorwaarden als vertrouwen in medebuurtbewoners en autoriteiten, maar ook motieven als het wonen met gelijkgestemden of de invloed van het klussen vragen om een kwalitatieve benadering. Het doorvragen tijdens de interviews bij bepaalde onderwerpen is van belang omdat op deze manier ook de zaken omtrent het onderwerp aan bod komen. De interviews zijn semigestructureerd, een vragenlijst is opgesteld van de vragen en onderwerpen die aan bod moeten komen, maar daarnaast wordt dus doorgevraagd naar aanleiding van bepaalde antwoorden. Dit doorvragen zal zorgen voor diepgang in de interviews (Bryman, 2009).

3.2.2 BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

De onderzoeksmethode voor het kwalitatieve deel zijn diepte-interviews. Door middel van diepte-interviews wordt getracht de dieperliggende motieven van bewoners voor hun betrokkenheid bij de buurt en participatie in de buurt te achterhalen. De diepte-interviews worden gehouden aan de hand van een vragenlijst, welke is te vinden in bijlage 1. Op deze manier zal ieder interview uitgaan van dezelfde structuur en zijn er dus een aantal onderwerpen die in ieder interview aan bod komen, maar bestaat er ook de mogelijkheid om door te vragen. Dit doorvragen is van groot belang voor dit onderzoek, alleen op deze manier zullen de motieven van de klushuisbewoners om te participeren of niet kunnen worden bloot gelegd (Bryman, 2009).

De betrouwbaarheid van het onderzoek heeft te maken met de replicerbaarheid van het onderzoek. Als een andere onderzoeker het onderzoek nogmaals zou uitvoeren, moeten de resultaten van het onderzoek nagenoeg overeenkomen. Om aan deze eis te voldoen is de opzet van het interview opgenomen in bijlage 1 en zijn de resultaten van de interviews verwerkt met het programma Nvivo. De gebruikte coderingen zijn opgenomen in bijlage 2. In de volgende paragraaf zal de respondentbenadering worden beschreven.

3.3 Respondentbenadering

De drie klushuisprojecten betreffen in totaal 66 huishoudens; Mathenesserdijk (14), De Dichterlijke Vrijheid (39) en De Blauwe Vos (13). Nagestreefd is twintig interviews van ieder een uur te verzamelen. Ook is geprobeerd het aantal interviews zo gelijk mogelijk te verdelen over het aantal klushuisprojecten en een balans te vinden tussen het aantal mannen en vrouwen dat is opgenomen in het onderzoek. Dit omdat geslacht van invloed is op de buurtparticipatie (zie theoretisch kader; Leidelmeijer, 2012). Als er meer vrouwen dan mannen in het onderzoek zouden zijn opgenomen zou dit onjuist kunnen suggereren dat klushuisbewoners actief zijn in hun buurt. Ook is geprobeerd het aantal respondenten van de klushuisprojecten zo gelijk mogelijk te verdelen zodat de invloed van onderlinge verschillen tussen de klushuisprojecten in grootte, aanwezigheid van een gemeenschappelijke tuin en type kluscollectief kunnen worden beschreven.

Een voorwaarde waaraan de respondenten moesten voldoen is dat zij de oorspronkelijke bewoners van de kluswoning zijn. Bij een aantal klushuizen was dit niet meer het geval zijn. Van twee van de drie klushuisprojecten (De Dichterlijke Vrijheid en De Blauwe Vos) zijn inmiddels mensen verhuisd. Bij de klushuizen aan de Mathenesserdijk is hier nog geen sprake van. Eind vorig jaar en begin dit jaar (2014) hebben de bewoners van dit klushuisproject hun woning 'afgeklust' en zij zijn nu nog verplicht om hier tenminste twee jaar te blijven wonen. De bewoners van klushuisproject De Blauwe Vos en van De Dichterlijke Vrijheid hebben inmiddels de keuze hun woning door te verkopen.

De benadering van de respondenten is als volgt verlopen. Bij adviesbureau Urbannerdam (voorheen Steunpunt wonen) heb ik de emailadressen van alle klushuisbewoners die opgevraagd, helaas beschikten het adviesbureau niet over de mailadressen van de bewoners van De Dichterlijke Vrijheid. Van ieder huishouden beschikten het adviesbureau over één mailadres. In de mail werden de bewoners gevraagd om uiterlijk voor 11 juni te reageren. Twee dagen voor die deadline heb ik alle bewoners nogmaals gemaïld omdat de reacties op twee na, waarvan er één niet mee wilde werken aan het onderzoek, uitbleven. Ditmaal kwamen er nog een aantal reacties binnen maar dit waren nog lang niet genoeg respondenten. Om die reden ben ik langs de projecten gegaan en heb ik bij de bewoners aangebeld met het verzoek om een interview in te plannen. Na deze middag respondenten werven had ik er vier respondenten bij voor het onderzoek. Vaak wilden mensen niet mee doen aan het onderzoek omdat ze erg druk zijn met hun werk of omdat ze in de loop der jaren al vaak zijn geïnterviewd of rondleidingen hebben gegeven óf omdat ze er gewoon echt geen zin in hadden. De bewoners die aanvankelijk niet mee wilden werken heb ik geprobeerd over te halen toch mee te werken. Dit is vaak gelukt door te vragen of ik ze dan wel een paar vragen mocht stellen, in plaats van het hele interview, en door aan te dringen of ik alsnog kort mocht vertellen over het onderzoek. Dit met als doel dat ze het dan toch interessant zouden vinden om mee te doen. De klushuisbewoners die wel mee wilden werken aan het onderzoek heb ik gevraagd of ze wellicht nog een buurman of buurvrouw wisten mee zou willen doen aan het onderzoek. Al met al heb ik zestien bewoners gesproken.

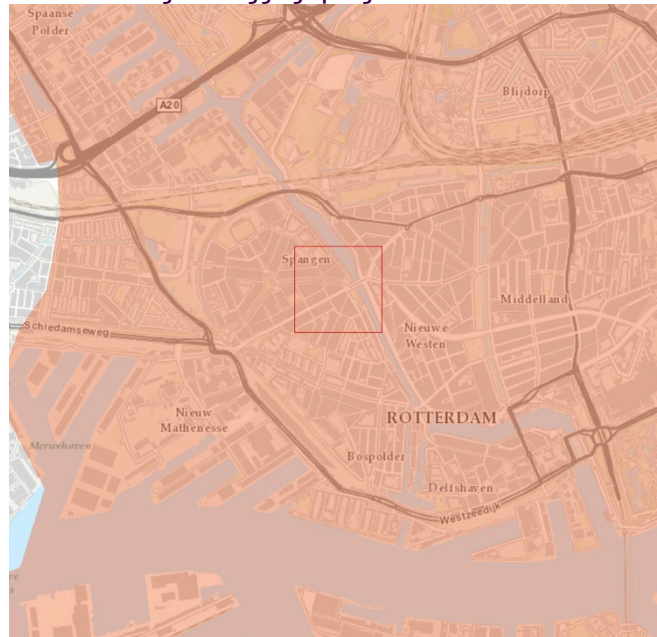
Een groot deel van de klushuisbewoners wilden dus niet meewerken aan het onderzoek. Een kanttekening bij de gevormde groep respondenten is dat de bewoners die niet mee wilden deelnemen aan een interview voor het onderzoek waarschijnlijk ook minder gewillig zijn om te participeren in de buurt. Ik heb dit enigszins geprobeerd te beperken door iedere respondent zijn of haar burens te vragen. Zo zijn er toch een aantal respondenten geweest die aanvankelijk niet mee wilden doen aan het onderzoek, maar toen zij werden gevraagd door hun burens waren zij daarentegen wel bereid mee te werken. Persoonlijk denk ik dat er hierdoor een goed beeld is gevormd wat betreft de participatie van klushuisbewoners.

3.4 Beschrijving case study

3.4.1 HERSTRUCTURERINGSBUURT SPANGEN

Het onderzoeksgebied betreft de herstructureringsbuurt Spangen in Rotterdam. Spangen is een buurt die sinds 2002 wordt geherstructureerd en waar de leefbaarheid zich positief ontwikkelt (Rotterdam, z.j.). Spangen is gelegen in het westen van Rotterdam en maakt deel uit van de wijk Delfshaven. Zie figuur 1.

Figuur 1: Ligging Spangen in Rotterdam

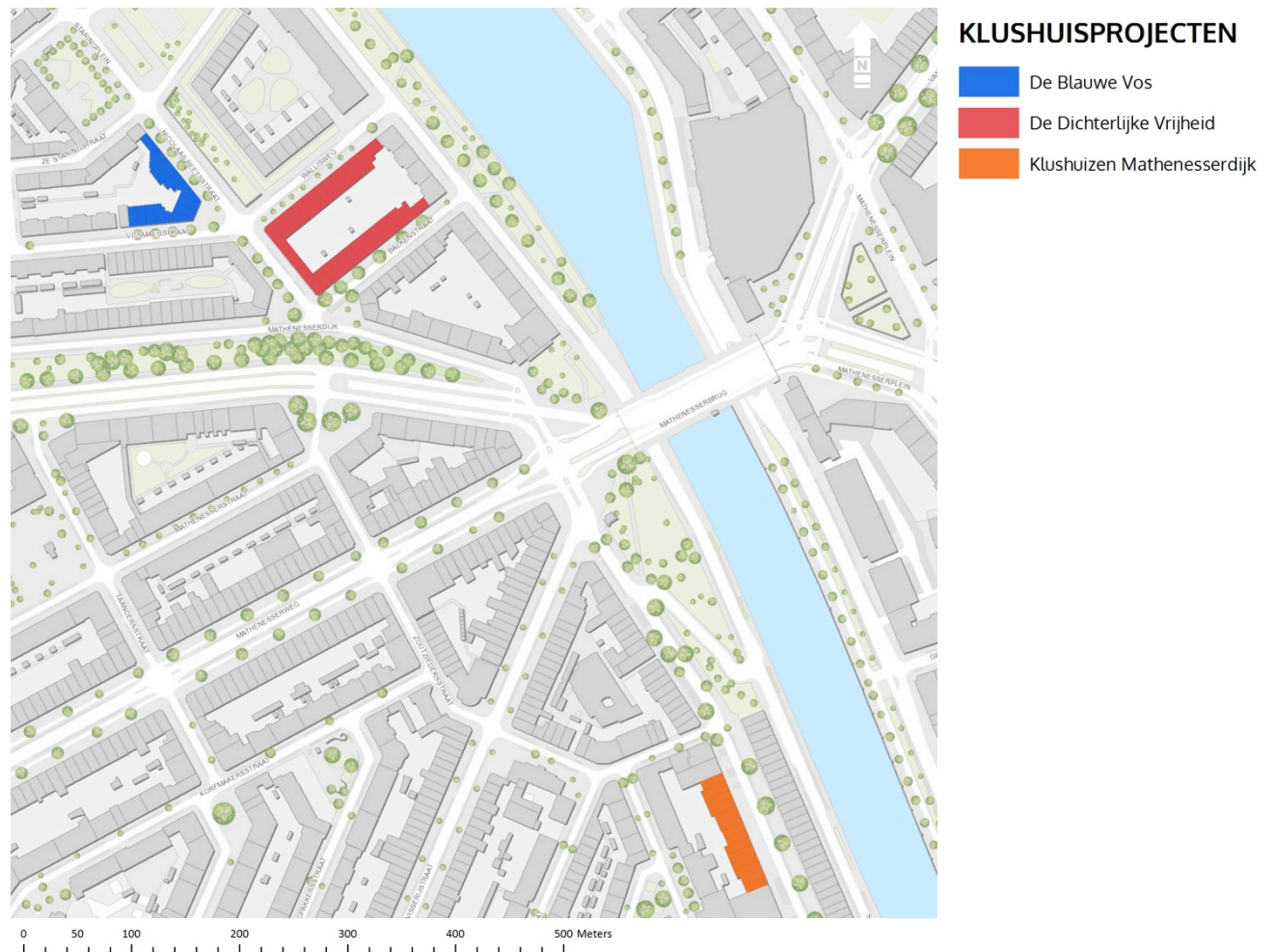

Bron: ESRI Rotterdam, gemaakt door: Annabel Kamphuis

Spangen werd in de jaren twintig van de twintigste eeuw gebouwd als arbeidersbuurt. In de jaren tachtig ontstonden er allerlei sociale en fysieke problemen als vervuiling, drugsoverlast, huisjesmelkers en prostitutie in de buurt. Dit leidde er toe dat veel van de oorspronkelijke bewoners de buurt verlieten. Sinds 2002 worden de problemen aangepakt met een 'hotspotprogramma', dat door de gemeente Rotterdam, politie, de stadsmarinier en andere partijen gezamenlijk is bedacht om de problemen in Spangen aan te pakken. Een van de instrumenten die in 2002 werd ingezet om de sociale- en economische problemen aan te pakken is het klushuisconcept. Het was een pilot van het klushuisconcept dat als doelstelling had een verpauperd woningblok aan te pakken en meer differentiatie in de wijk te creëren, daar slaagde het project in en daarom kreeg het concept zowel in Spangen, als in andere Rotterdamse stadsbuurten, een vervolg (Boonstra, 2003; Nonnekes, 2012; Rotterdam, z.j.).

3.4.2 ONDERZOEKLOCATIES: DRIE KLUSHUISPROJECTEN IN SPANGEN

Figuur 2: Onderzoeklocaties

Bron: ESRI Rotterdam, mei 2014 Gemaakt door: Annabel Kamphuis

Klushuizen De Dichterlijke Vrijheid

Te midden van de Wallisweg, de Nicolaas Beetstraat, de Balkenstraat en de Spangeskade, ligt het Wallisblok. Dit blok was het eerste klushuisproject in Nederland. De bewoners zijn vertegenwoordigd in het koperscollectief 'De Dichterlijke Vrijheid'. Urbannerdam en Hulshof Architecten kwamen in 2002 op het idee om te experimenteren met CPO in de bestaande bouw. Voor dat experiment kozen ze de wijk Spangen. De gemeente Rotterdam gaf in 2004 groen licht voor het experiment. De panden van het Wallisblok, waar het experiment zou moeten gaan plaatsvinden waren al jaren een grote bron van zorg en overlast en rijp voor de sloop. Er was geen marktpartij die iets zag in het Wallisblok en daarmee had de gemeente eigenlijk niets te verliezen met het experiment (Urbannerdam, z.j.).

Afbeelding 3: Poort naar gemeenschappelijk 'mini-park' van De Dichterlijke Vrijheid (Bron: Zelfbouw in Nederland, z.j.)

Halverwege 2005 startte de aannemer met de uitvoering van het plan voor de renovatie zoals dat door de toekomstige bewoners was gemaakt. De kopers van de Wallisblok hadden zich na de koop verenigd in een kopersvereniging en Urbannerdam begeleidde hen in het maken van een plan voor de renovatie. Eind 2007 waren de laatste kopers klaar met klussen in de casco opgeleverde woningen (Urbannerdam, z.j.).

Het project bestaat uit 39 woningen. In de loop van het proces hebben de bewoners ervoor gekozen het binnenterrein niet in te richten met individuele tuinen maar kozen zij ervoor de plek in te richten als gemeenschappelijke tuin. Daarmee werd ook een veilige plek voor de kinderen van het blok gecreëerd om te spelen (Urbannerdam, z.j.; Rondleiding Urbannerdam, 26-01-2014).

Klushuizen De Blauwe Vos

Aan de Vosmaerstraat ligt klushuisproject 'De Blauwe Vos'. Het klushuisproject bestaat uit eengezinswoningen en appartementen. In navolging van De Dichterlijke Vrijheid organiseerde de gemeente Rotterdam in 2006 een tweede collectief klushuisproject. Dertien zwaar verwaarloosde panden op de Kleine Kop Vosmaer werden door een collectief van bewoners herontwikkeld. In februari 2008 ging de aannemer aan de slag om het casco van het huizenblok te verbouwen. Van het blok is weinig gebleven zoals het was; al het binnenwerk is gesloopt en de achtergevel, het dak en de kozijnen zijn vernieuwd. Halverwege 2009 gingen de bewoners zelf aan de slag. De bewoners hebben ervoor gekozen een klein gedeelte van de binnenplaats gemeenschappelijk te maken. Het andere deel zijn kleine individuele tuinen van de benedenwoningen (Urbannerdam, z.j. (a)).

Afbeelding 4: Klushuisproject 'De Blauwe Vos' – voor en na

(Bron: Zelfbouw in Nederland, z.j.)

Klushuizen Mathenesserdijk

Aan de Mathenesserdijk werden in 2011 veertien klushuizen verkocht. Voordat de woningen werden verkocht moesten de garagebedrijven op de begane grond eerst verhuizen en werden deze vloeren verwijderd, zodat de funderingen konden worden gesloopt, evenals de uitbouwen aan de achterzijde. Nog voor de verkoop heeft de gemeente Rotterdam de daken vernieuwd en de funderingen hersteld. De bewoners waren verplicht samen de renovatie van de voor- en achtergevel organiseren. Een architect, adviesbureau Urbannerdam en de bewoners hebben hier samen een bouwplan voor gemaakt. Verder heeft iedere koper zelf de indeling en vormgeving van zijn woning bepaald (Urbannerdam, 2011).

De woningen aan het begin van de straat zijn appartementen. Iets verder op in de straat zijn het eengezinswoningen. Beide zijn vertegenwoordigd door een aparte kopersvereniging. De eengezinswoningen hebben allen een tuin, evenals de benedenappartementen aan het begin van de straat. Dit klushuisproject heeft geen gemeenschappelijke ruimte (Rondleiding Urbannerdam, 26-01-2014).

Afbeelding 5: Klushuisproject Mathenesserdijk (Bron: De Architect, z.j.)

4. Resultaten

In deze scriptie worden de motieven van klushuisbewoners om al dan niet te participeren in hun woonbuurt onderzocht. Deze studie is in het bijzonder geïnteresseerd in de rol van het klushuisproject hierbij. Het onderzoek bestudeert de volgende relaties; de relatie tussen de klushuisprojecten en identificatie van klushuisbewoners met de buurt en hun buurtparticipatie, de verandering in het sociaal contact van de klushuisbewoners als gevolg van het klushuisproject en de werking hiervan op de buurtparticipatie van deze bewonersgroep en tot slot de relatie tussen de verschillende typen buurtparticipatie en de werking van het klushuisproject op deze verschillende typen. In dit hoofdstuk wordt de empirie uiteengezet en in verband gebracht met de theorie uit het theoretisch kader. De empirie wordt besproken aan de hand van de drie deelvragen van dit onderzoek. Allereerst wordt in deelvraag één de buurtidentificatie van klushuisbewoners besproken, in deelvraag twee het sociaal contact en in deelvraag drie de verschillende vormen van buurtparticipatie en de motieven voor deze buurtparticipatie en in het specifiek de bijdrage van het klushuisproject aan deze vormen van buurtparticipatie.

4.1 Deelvraag 1: Buurtidentificatie

In deze paragraaf wordt de onderstaande deelvraag beantwoordt;

Op welke wijze identificeren klushuisbewoners zich met hun woonbuurt? En welke rol speelt het klushuisproject hierbij?

De identificatie van bewoners met hun buurt bestaat uit een sociale binding van bewoners met de buurt en een emotioneel-ruimtelijke binding van bewoners met de buurt (Forrest & Kearns, 2001; Dekker, 2007; Blokland, 2000; 2009; Minkler & Wallerstein, 2003). Beide worden behandeld in deze deelvraag. Hierbij spelen de traditionele kenmerken van de klushuisbewoners ook een belangrijke rol: of buurtbewoners zich namelijk met elkaar identificeren is onder andere afhankelijk van de traditionele kenmerken van de bewoners. Wanneer bewoners zich met elkaar identificeren en contact met elkaar hebben, zijn zij ook eerder geneigd te participeren (Dekker, 2007). Deze paragraaf bespreekt dus op basis waarvan de klushuisbewoners zich identificeren met de buurt, en de relatie van deze buurtidentificatie tot de participatie van de klushuisbewoners in de buurt.

4.1.1 SOCIALE VERBONDENHEID

Herkenbaarheid van medebuurtbewoners en thuis gevoel door sociale verbondenheid

Veel respondenten geven aan zich thuis te voelen in Spangen. Dit heeft volgens hen niet te maken met de eigenschappen van de buurt. Het gevoel van thuis voelen komt volgens de klushuisbewoners vooral voort uit de herkenbaarheid van andere bewoners in de buurt. Het herkennen van andere buurtbewoners en het gedag zeggen zorgt voor een gevoel van behoren tot de buurt bij de klushuisbewoners. Alle respondenten menen de meeste andere bewoners uit hun straat te herkennen. In de vorige buurt herkenden de respondenten de andere bewoners uit de straat daarentegen meestal niet. Zij herkenden slechts de directe burens en meestal een enkele andere bewoner van de straat. Voor veel van de respondenten geldt dat er dus iets is veranderd in de herkenbaarheid van andere buurtbewoners in hun woonbuurt. Deze vergrote herkenbaarheid stimuleert het thuis gevoel van veel van de respondenten. Deze verandering in herkenbaarheid is volgens de respondenten deels toe te wijzen aan het verschil in type woning waar de respondenten nu in wonen en waar zij eerder in woonden. Veel van de klushuisbewoners woonden voor het klushuisproject in een appartement of galerijflat. Doordat zij niet aan de straat woonden hadden zij minder contact met andere buurtbewoners. Bovendien woonden veel van de geïnterviewde klushuisbewoners, voor het klushuisproject, in het centrum van Rotterdam. De binnenstad is volgens

sommige respondenten meer anoniem dan een buurt als Spangen met als belangrijkste functie het wonen in de buurt.

“Toen woonden we gewoon op een handige plek en meer gewoon lekker in de stad en dat je niet zoveel rekening hoeft te houden met de mensen heen. En nu zijn we wel bewust echt in een straat gaan wonen, in plaats van hoog boven iedereen uit, dan merk je dat je toch meer betrokken bent bij wat er gebeurt in de buurt.” – Mathenesserdijk, man, 31 jaar

Het klushuisproject vormt in deze casus ook een motief voor de klushuisbewoners om zich meer verbonden met de buurt te voelen. In Spangen zijn drie klushuisprojecten gesitueerd. Onder de klushuisbewoners in de buurt zorgen de klushuisprojecten voor iets gemeenschappelijks. Op basis van het klushuisproject identificeren klushuisbewoners zich met elkaar. Zij hebben allerlei zaken omtrent het klushuisproject met elkaar te bespreken. Variërend van hoe het huis men bevalt, tot hoe het hele proces is bevallen, of hoe men verschillende problemen heeft opgelost. Klushuisbewoners van verschillende projecten hebben geregeld een kort gesprekje wanneer zij elkaar tegenkomen op straat of op andere plekken in de buurt.

“Het is gewoon een klein buurtje hier. Iedereen kent elkaar. Je weet wel wie waar woont en af en toe kom je elkaar tegen en dan is er altijd meteen een hele discussie over het klussen. Het bindt wel iedereen hier van ‘Hoe heb jij dat gedaan?’” – De Blauwe Vos, man, 33 jaar

Het gevoel van thuis voelen en de herkenbaarheid van andere bewoners van de buurt heeft ook te maken met de woonduur van de klushuisbewoners in de buurt. Voor de klushuisbewoners van het meest recente klushuisproject (Mathenesserdijk) geldt dat zij zich nog niet zo thuis voelen in de buurt. Ze geven aan dat het daar nog te vroeg voor is. Sommige verwachten dat dit deze zomer wel zal komen, als ze minder binnen aan het klussen en meer buiten zijn. De klushuisbewoners van het project aan de Mathenesserdijk geven aan dat hun verbondenheid met de buurt zal komen, naarmate zij meer mensen zullen kennen in de buurt. Een bewoner van het tweede klushuisproject (De Blauwe Vos) vertelt ook dat hij steeds meer mensen in de buurt leert kennen, naarmate hij er langer woont. Zo (her)kent hij inmiddels ook een aantal bewoners van het nieuwbouwproject tegenover het klushuisproject waar hij woont.

“Ja, aan de overkant bij ons in de buurt en je hebt ook een groot gerenoveerd blok hier in de buurt, dat hebben die mensen allemaal niet zelf gedaan, en dat zijn prima mensen. Ik ken er misschien een paar. Maar ik ken wel steeds meer gezichten, waar je dan net zo ‘Hallo’ tegen murmelt.” – De Blauwe Vos, man, 43 jaar

De klushuisprojecten De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid liggen schuin tegenover elkaar (zie kaart 1, hoofdstuk 3). Deze bewoners schijnen elkaar allemaal wel van gezicht te kennen. Als zij elkaar tegenkomen zijn er vaak ook gesprekken over de klushuisprojecten. Deze bewoners hebben de klushuisprojecten gemeen waardoor ze zich met elkaar kunnen identificeren. Dit draagt ook bij aan het gevoel van verbondenheid met de buurt en participatie in de buurt. De identificatie van klushuisbewoners bundelt de klushuisbewoners, wat veroorzaakt dat sommige kleine groepjes van klushuisbewoners zich bundelen om de buurt te verbeteren. Bewoners die zich identificeren met hun medebuurtbewoners zijn bereid om de kwaliteit van hun leefomgeving te verbeteren (Minkler & Wallerstein, 2003). De sociale verbondenheid van bewoners creëert een bepaalde betrokkenheid bij de buurt. De klushuisbewoners zijn bijvoorbeeld zeer actief bezig met het aanpakken van het groen in Spangen. Zo is er het buurtinitiatief ‘Natuurlijk Spangen’, georganiseerd door een aantal klushuisbewoners, dat de groenvoorziening in Spangen tracht te verbeteren. Volgens de initiatiefnemers van Natuurlijk Spangen is het groen in de buurt van groot belang vanwege de problemen, als hangjongeren, criminaliteit en verloedering, die de buurt kent.

Daarnaast geldt voor de klushuisbewoners van De Dichterlijke Vrijheid en De Blauwe Vos dat de herkenbaarheid van buurtbewoners steeds ‘gemengder’ wordt. Dat wil zeggen dat de klushuisbewoners steeds meer buurtbewoners van andere sociale- en etnische groepen herkennen, terwijl zij eerder slechts alleen hun medeklushuisbewoners herkenden, de bewoners van het andere klushuisproject en de twee nieuwbouwprojecten herkenden en ook alleen contact hadden met deze buurtbewoners (zie kaart 1 in hoofdstuk drie). De bewoners van het andere klushuisproject en de twee nieuwbouwprojecten zijn volgens de respondenten ‘hun soort mensen’. Dat de klushuisbewoners van de Mathenesserdijk deze ervaring niet delen, heeft wellicht te maken met de situering van het klushuisproject ten opzichte van de andere klushuisprojecten en nieuwbouwprojecten in de buurt. In tegenstelling tot de klushuisprojecten De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid is het klushuisproject aan de Mathenesserdijk niet naast andere klushuisprojecten of nieuwbouwprojecten gelegen (zie ook kaart 1). Bovendien speelt de woonduur van de klushuisbewoners, zoals eerder aangegeven, een belangrijke rol. Naarmate de klushuisbewoners van De Dichterlijke Vrijheid en De Blauwe Vos langer in de buurt wonen zijn zij meer bewoners gaan herkennen, en daarmee ook meer bewoners die van hen verschillen in etniciteit en sociaaleconomische status. Dit verklaart wellicht ook waardoor de klushuisbewoners van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk zich nog niet thuis voelen, namelijk doordat zij nog niet zoveel andere buurtbewoners herkennen. Zoals gezegd benoemen de respondenten dit als bepalend voor hun thuisgevoel in de buurt. De herkenbaarheid van buurtbewoners breidt zich na verloop van tijd dus uit naar andere sociale en etnische groepen uit de buurt. Dit komt volgens de respondenten van De Dichterlijke Vrijheid en De Blauwe Vos omdat de andere culturen die zich al langer in de buurt vestigen dan de klushuisbewoners steeds meer gewend raken aan de aanwezigheid van de klushuisbewoners en de klushuisbewoners toch ervaren dat zij samen in de buurt wonen en ze daarom ook contact met elkaar moeten hebben. De invloed van traditionele kenmerken, zoals etniciteit, op het sociaal contact en de buurtparticipatie van bewoners wordt in de onderstaande paragraaf behandeld.

Sociale verbondenheid op basis van traditionele kenmerken

In ieder klushuisproject bestaat een bewonersgroep met intensief onderling contact, die veel dingen samen onderneemt, bijvoorbeeld etentjes en verjaardagen. In alle drie de klushuisprojecten noemen de bewoners dit groepje zelf ook wel “de harde kern”. De klushuisbewoners geven aan dat er uiteindelijk een kern van mensen overblijft die erg op elkaar lijkt. Opvallend is dat die bewoners vaak in dezelfde levensfase zitten. Zo trekken de gezinnen erg naar elkaar toe, maar ook de stellen die net hun eerste huis hebben gekocht. Deze groepsvorming binnen het project gebeurt in feite op basis van sociale identificatie van de bewoners. Over een groepje jonge stellen in het klushuisproject aan de Mathenesserdijk vertelde een respondent in een interview;

“Eenzelfde slag mensen, zelfde leeftijd, zelfde levensfase. Ja dat kwam zo mooi samen. Voor iedereen die er daarna bij kwam was dat per toeval ook zo. Dat is echt wel plaatje compleet op dit moment hoor.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

Uit de interviews is informatie wat betreft de leeftijd, de etniciteit, het geslacht en het beroep van de klushuisbewoners voortgekomen. Al deze informatie staat in tabel 2, te vinden in bijlage 3. Klushuisbewoners met overeenkomsten bijvoorbeeld op basis van de aanwezigheid van kinderen, hetzelfde geslacht of in etniciteit identificeren zich met elkaar en vormen een groepje binnen het klushuisproject. Opvallend is dat vrouwen, en vooral vrouwen als groepje binnen de klushuisprojecten, participeren zowel binnen als buiten het klushuisproject. De vrouwen hebben bijvoorbeeld een leidende rol in het onderhoud van de tuin van het klushuisproject, maar zijn ook actief bezig met het groen buiten het klushuisproject in de buurt. In het klushuisproject De Dichterlijke Vrijheid heeft een groep buurvrouwen het initiatief ‘Natuurlijk Spangen’ opgericht. Het is opvallend dat alle initiatiefnemers kinderen hebben. Zoals in het theoretisch kader al werd

beschreven is de aanwezigheid van kinderen in het huishouden van grote invloed op de buurtparticipatie van bewoners (Dekker, 2007; Buys et al., 1997). De aanwezigheid van kinderen is in het geval van de klushuisbewoners zeer bepalend voor de activiteiten die door het initiatief worden georganiseerd. Zo is in de buurt een kas gebouwd waar de leerlingen van basisscholen hun eigen groente en fruit kunnen verbouwen, en zijn een tuinsafari en een reeks van voorleesavonden georganiseerd. Voor klushuisbewoners zonder kinderen zijn deze activiteiten minder interessant. Ouders met kinderen worden daarentegen bij elkaar gebracht door de activiteiten voor de kinderen. Hierdoor hebben zij meer contact en komen zij daardoor ook eerder te spreken over de situatie van de buurt en activiteiten voor de buurt. Kortom, dat bewoners met elkaar participeren in buurtactiviteiten of deze zelfs organiseren, heeft te maken met dat zij zich kunnen identificeren met elkaar. Zij hebben dingen gemeen en op basis daarvan worden groepjes binnen het klushuisproject gevormd, waarmee sociaal contact wordt onderhouden en waarmee in informele- en formele activiteiten wordt geparticipeerd.

Voor sommige klushuisbewoners geldt ook dat zij minder betrokken zijn bij wat er gebeurt aan activiteiten in het klushuisproject en de buurt. Doordat zij geen kinderen hebben vinden zij minder aansluiting met andere buurtbewoners. Een van de respondenten vertelde dat de buurtactiviteiten die, onder andere door de klushuisbewoners, worden georganiseerd (hierover meer in deelvraag drie) vooral zijn gericht op kinderen. Hierdoor participeert hij niet omdat er geen activiteiten zijn die hem echt interesseren;

“Nee hier in de buurt zijn weinig activiteiten die mij aanspreken dus dan is er ook weinig interesse.” – De Blauwe Vos, man, 31 jaar

Een laatste kenmerk is de etniciteit van de klushuisbewoners. De meeste klushuisbewoners in het onderzoek zijn van Nederlandse afkomst. De groep klushuisbewoners van het onderzoek omvat één niet-westerse allochtoon (Marokkaanse afkomst). Verder omvat de groep klushuisbewoners één Franse, één Finse en twee Duitse respondenten (zie ook overzicht bijlage 3). Dat het merendeel van de klushuisbewoners van Nederlandse afkomst is werkt mogelijk bindend, doordat het overgrote deel van de bewoners in Spangen van niet-westerse afkomst is. Er ontstaat een sterk groepsgevoel onder minderheden in een buurt en dit heeft een gunstige invloed op de participatie in een buurt (Dekker, 2007). Dit speelt ook een rol bij de klushuisbewoners. Het sterke groepsgevoel onder de klushuisbewoners kan ook verklaard worden aan de hand van hun overeenkomsten in inkomen, opleidingsniveau en levensstijl (Gerson et al, 1977). De klushuisbewoners geven namelijk aan vooral contact te hebben met ‘hun soort mensen’, hiermee bedoelen zij de andere autochtone hoogopgeleiden in de buurt die ook in een van de klushuisproject of in een nieuwbouwproject in de buurt wonen. In de interviews hebben de bewoners het vaak over dat de andere klushuisbewoners uit hun project, uit andere klushuisprojecten en nieuwbouwprojecten in de buurt, ‘hun soort mensen’ zijn. Met ‘hun soort mensen’ bedoelen de respondenten creatieve hogeropgeleide stedelingen. Dit is af te leiden uit hun de voorkeur die zij geven aan het wonen in de stad en in de interviews benadrukken zij vaak de beroepen van de bewoners in het klushuisproject. Meerdere malen noemden een respondent de beroepen die andere klushuisbewoners in het project hebben; filmmaker, tassenmaker, psycholoog, fotograaf, architect.

“Dat komt wel, nogmaals, door het begin dat je met een groep mensen bent die wel enigszins gelijkgestemd zijn. Het is ook een wilde tuin. Je kan ook een hele nette aangeharkte tuin hebben, zo lekker lalalalaa, weet je wel? Met dat soort mensen kan je ook terecht komen. Klushuizen trekken natuurlijk ook een bepaald soort publiek aan. Het is ons soort mensen.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Over dit sociaal contact van de klushuisbewoners meer in de beantwoording van de volgende deelvraag.

Verhuizingen uit project

De sociale verbondenheid onder de klushuisbewoners blijkt ook uit de verhuizingen uit het project. Een aantal bewoners geeft aan op den duur te moeten gaan verhuizen omdat hun gezin te groot is geworden voor hun woning. Alle bewoners geven aan het jammer te vinden het project en in het bijzonder de andere bewoners uit het project dan achter te moeten laten. In alle klushuisprojecten zijn echtscheidingen voorgekomen met als gevolg dat het stel verhuisde uit het klushuisproject. De klushuisbewoners betreuren dit.

“Ja er is zo’n stel dat is uit elkaar gegaan twee weken nadat ze hierheen verhuisd zijn en dat is dan toch echt verdrietig. Dat er iemand weg is uit de groep. Dat is toch een teken dat je je een groep voelt. Je hebt toch twee jaar samengewerkt.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 47 jaar

Vaak blijft het contact tussen de klushuisbewoners uit de ‘harde kern’ wel bestaan. Zo is een stel naar Zwitserland verhuisd waar sommige bewoners nog steeds contact mee hebben. Er zijn ook mensen die het klushuisproject betrekkelijk makkelijk achter zouden kunnen laten. Dit omdat ze graag beginnen aan een nieuwe uitdaging of omdat ze niet zo’n hechte band hebben met de andere klushuisbewoners in het project.

Op de plekken waar de oorspronkelijke klushuisbewoners zijn verhuisd, komen volgens de respondenten mensen te wonen die heel bewust voor de collectieve aspecten van het woonblok kiezen. De collectieve aspecten, de gemeenschappelijke tuin en het gemeenschappelijke onderhoud van het klushuisproject, trekken volgens de oorspronkelijke klushuisbewoners mensen aan met een actieve en open houding. Bovendien gaat de verkoop van de huizen die vrijkomen heel snel. Wanneer iemand vertrekt, worden geïnteresseerde vrienden van de klushuisbewoners uit het blok getipt. Zo komt er in het woonblok van De Dichterlijke Vrijheid binnenkort een vriendin van een van de bewoners wonen. De bewoners geven dan aan dat ze het ook heel spannend vinden als er iemand bijkomt. Het lijkt erop dat de bewoners graag zelf in de hand hebben wie er in het woonblok komt wonen. Dit is te duiden aan dat zij zelf mensen tippen dat er een woning vrijkomt in hun woonblok. Een achterliggende gedachte hierachter is dat de bewoners graag blijven wonen in het project met een groep van gelijkgestemde mensen. Overigens gaat de verkoop van de klushuiswoningen op dezelfde wijze als de verkoop van een reguliere koopwoning.

4.1.2 EMOTIONEEL-RUIMTELIJKE VERBONDENHEID

De respondenten geven aan het niet moeilijk te vinden om de buurt te verlaten, daarentegen wel om de woning te verlaten. Het klushuisproject heeft gezorgd voor een sterke affiniteit van de bewoners met hun woning. Veel bewoners laten weten dat doordat zij een woning hebben precies zoals ze die wilden, en omdat er zoveel tijd in is gaan zitten zij voorlopig niet zouden willen verhuizen. Zij geven aan alleen te gaan verhuizen als zij of hun partner een baan ergens, écht ver weg, zou krijgen. Doordat ze zoveel tijd in hun woning hebben gestoken, en er zoveel dingen zijn die zij zelf hebben gemaakt zij heel gehecht zijn geraakt aan de woning. Overal zit een verhaal achter of het is zo gemaakt zoals diegene dat kan maken. Door de affiniteit met de woning zouden zij het moeilijk vinden om te verhuizen. Dat zij van plan zijn om te verhuizen maakt dat de klushuisbewoners eerder geneigd zullen zijn om te participeren in de buurt.

“Dat is natuurlijk wel een truc. Het voelt zeker anders als dat je er gewoon in trekt. Ik ben natuurlijk wel enigszins handig en ik heb toch wel heel veel zelf gedaan. Meer als dat ik soms denk.. Dat dat dat dat, van alles kan ik aanwijzen en overal zit energie in, een verhaal achter of dat het is gemaakt zoals ik kan, kan beter maar het is dan toch mijn ding en dat voelt fijn ja.” De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

De identificatie van de klushuisbewoners met hun buurt op basis van de affiniteit met hun woning en de sociale verbondenheid die bestaat onder de klushuisbewoners in de buurt, zorgt dat de klushuisbewoners de ruimte rondom het klushuisproject 'claimen' en goed onderhouden. Participatie wordt gestimuleerd wanneer mensen zich verbonden voelen met hun buurt en dat ze zich daarmee identificeren: wat tot hen behoort moet worden beschermd, moet zorg voor worden gedragen en worden beïnvloed (Dekker, 2007). Zij hebben het gevoel dat als zij dat niet doen, het snel mis zal gaan met de buurt.

Spangen is volgens de klushuisbewoners een buurt die aandacht behoeft; *“Een buurt die wat liefde nodig heeft. Als je niets doet gaat het mis”* (Mathenesserdijk, man, 47 jaar). Volgens de klushuisbewoners vallen de problemen van de buurt wel mee, mits de buurt goed wordt onderhouden, de bewoners betrokken zijn bij elkaar en laten zien dat zij in de buurt horen. Geveltuinjes moeten goed worden onderhouden en er moet niet te veel afval op straat liggen. De bewoners noemen het onderhoud ook iets dat zij zelf in handen hebben. Volgens de bewoners is het zo dat wanneer de tuinjes er netjes uit zien, en de straat netjes is dat het dan zo blijft.

Verder is het belangrijk volgens de klushuisbewoners om te laten dat zij hier wonen en dat zij energie stoppen in de buurt. Een bewoner van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk is van mening dat asociaal gedrag in de buurt minder zal worden als de klushuisbewoners laten zien dat dit nu hun woonbuurt is en niet langer het station van autogarages waar langs kan worden gescheurd.

“Maar daar rijden ze soms ontzettend hard of een keer gebeurde het dat een auto langs reed en bierflessen uit de auto gooide. Wij dachten echt ‘wat is dit voor gedrag?’? Je moet het gewoon claimen. Ze denken allemaal nog het is hun achterbuurt; hier woont niemand en ik mag gedrag vertonen als ik wil, wat ik altijd deed. Dus ik denk ook, je moet activiteit tonen van ‘Hé dit is onze voortuin, dit is niet om met je auto snel te rijden. Het hoort niet bij jullie, tuurlijk mag je langs rijden, maar het is hier geen garage olieweg meer. Daarom vind ik het belangrijk gewoon hier op straat te zijn en te laten zien dat er hier wat gebeurt. Gewoon even kletsen aan de voorkant en iedereen die dan langs loopt denk ‘Oh zij wonen hier.’” – Klushuisproject Mathenesserdijk, man, 47 jaar

4.1.3 SAMENVATTING

Samenvattend kan dus worden gesteld dat de klushuisbewoners zich identificeren met hun buurt. Onder veel van de klushuisbewoners bestaat een gevoel van behoren tot de buurt op basis van de herkenbaarheid van andere buurtbewoners in de buurt. De klushuisbewoners ervaren dat naarmate zij er langer wonen zij steeds meer buurtbewoners uit verschillende sociale- en etnische groepen gaan herkennen; de herkenbaarheid van klushuisbewoners wordt gemengder. Dit blijkt uit de verhalen uit de interviews met de respondenten, maar ook uit de verschillen in buurtidentificatie tussen de klushuisprojecten. De klushuisbewoners uit het laatste klushuisproject (Mathenesserdijk) herkennen nog maar weinig andere buurtbewoners en voelen zich nog niet thuis in de buurt. Verder zijn twee van de drie klushuisprojecten (De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid) zeer nabij elkaar gelegen in de buurt. Dit maakt dat de klushuisbewoners van deze twee klushuisprojecten veel contact met elkaar hebben. In overeenkomst hebben deze bewoners de klushuisprojecten, dit werkt zeer bindend en heeft een stimulerende werking op het sociaal contact tussen deze bewoners. Uit dit contact ontstaat ook buurtparticipatie in kleine groepjes in de buurt. Natuurlijk Spangen is hier een goed voorbeeld van. Verder zorgen overeenkomsten in traditionele kenmerken ervoor dat klushuisbewoners participeren met elkaar en zijn deze kenmerken van invloed op het type buurtparticipatie. Onder de klushuisbewoners is het opvallend dat vooral vrouwen met kinderen participeren en er veel buurtactiviteiten door de klushuisbewoners voor de kinderen worden georganiseerd. Klushuisbewoners zonder kinderen participeren hierdoor minder. Wel geven de klushuisbewoners aan dat zij vooral sociaal contact hebben en participeren in de buurt met andere

buurtbewoners die dezelfde sociaaleconomische positie hebben als zij. Tot slot, hebben de klushuisbewoners een gevoel van behoren tot de buurt op basis van de identificatie met de andere klushuisbewoners in de buurt en hun affiniteit met hun eigen klushuisproject. De verbondenheid van de klushuisbewoners met de buurt zorgt voor betrokkenheid bij het onderhoud van de straat rondom de klushuisprojecten en uit zich in het 'claimen' van deze ruimte, dit uit bescherming tegen verloedering en criminaliteit.

4.2 Deelvraag 2: Sociale netwerken van klushuisbewoners

In deze paragraaf wordt een antwoord gegeven op de volgende vraag;

Hoe ziet het sociaal contact van de klushuisbewoners eruit en welke rol speelt het klushuisproject hierbij?

Zoals in het theoretisch kader is duidelijk gemaakt (paragraaf 2.3) zijn de sociale netwerken van buurtbewoners zeer bepalend voor de buurtparticipatie van bewoners. Om die reden worden allereerst de sociale netwerken van de klushuisbewoners uiteengezet alvorens de buurtparticipatie van de klushuisbewoners wordt beschreven. De sociale netwerken zullen namelijk een deel van de buurtparticipatie van de klushuisbewoners verklaren. De sociale netwerken van de klushuisbewoners worden bestudeerd aan de hand van hun *bonding* sociaal kapitaal en *bridging* sociaal kapitaal. Ofwel de mate waarin zij 'naar binnen zijn gekeerd' en zij voornamelijk contact hebben met hun medeklushuisbewoners en de mate waarin zij 'naar buiten zijn gekeerd' zijn en zij contact hebben met andere bewoners in de buurt. Verder begint dit stuk met de empirie aangaande de keuze van de bewoners voor het klushuisproject en voor de buurt. Zoals in het theoretisch kader beschreven (paragraaf 2.7) vertelt de combinatie van de keuze voor het klushuisproject en de keuze voor de buurt iets over de is insteek van het contact en de buurtparticipatie van klushuisbewoners.

4.2.1 KEUZE VOOR COLLECTIEF KLUSHUISPROJECT IN DIVERSE BUURT

In dit kopje wordt de keuze van de klushuisbewoners voor een collectief klushuisproject in een zeer diverse woonbuurt, namelijk Spangen, uiteengezet. Deze motieven zijn onder te verdelen in de financiële motieven, buurt motieven en de traditionele kenmerken van de klushuisbewoners.

Keuze klushuisproject: financiële motieven

De groep klushuisbewoners van het onderzoek is redelijk eensgezind wat betreft hun motieven om te kiezen voor een klushuis. Veel respondenten huurden een woning en waren toe aan het kopen van hun eerste huis. De meeste respondenten kwamen in hun zoektocht naar een koopwoning uiteindelijk terecht bij het klushuisconcept omdat zij geen woning in de bestaande bouw konden vinden die voldeed aan hun wooneisen. Het budget van de bewoners speelde hier een belangrijke rol bij. Bijna de helft van de ondervraagde klushuisbewoners gaf in het interview aan per se een woning in de bestaande bouw te willen, omdat zij een afkeer hebben tegen nieuwbouw. Echter sprak bij koopwoningen in de bestaande bouw de buitenkant de respondenten wél aan, maar de binnenkant vaak niet. De feitelijke staat van de woning is vaak moeilijk te zien. Wat de klushuisbewoners aansprak aan het klushuisconcept, is dat het een woning in de bestaande bouw betreft, maar dat alles er nieuw ingaat en dat doordat de woning goedkoop is er budget is voor specifieke ingrepen, zoals bijvoorbeeld vides. De financiële voordelen van het klushuisconcept (veel ruimte voor relatief weinig geld), zijn van belang geweest voor alle respondenten in de keuze voor een klushuis. Veel bewoners wilden verhuizen omdat zij graag meer ruimte wilden, maar de meeste woningen met het aantal vierkante meters dat zij wensten vielen buiten hun budget. Zij wilden een werkplaats of een hobbyruimte aan huis. De behoefte aan een werkplaats aan huis bestaat bij veel respondenten omdat zij ZZP'er zijn en werkzaam in de creatieve sector. Van de zestien respondenten zijn er zes respondenten industrieel ontwerper of architect. Andere voorkomende beroepen zijn koffiebrander, makelaar, docent Culturele Kunstzinnige Vorming, aannemer en vertaler. Veel van hen behoeven een werkruimte aan huis in verband met hun werk. Voor enkele ondervraagde klushuisbewoners geldt dat zij pas gingen kijken naar reguliere koopwoningen op het moment dat zij bekend raakten met het klushuisproject. Zij waren geïnteresseerd in het klushuisproject, maar werden toen ook benieuwd wat ze nog meer met hun budget konden krijgen. Na de oriëntatie van deze bewoners op de reguliere woningmarkt trokken zij allemaal dezelfde conclusie; het klushuisproject leek geen verkeerde keuze. De gewenste ruimte, namelijk het aantal vierkante meters en de mogelijkheid voor werkplek aan huis, was niet te krijgen binnen hun budget.

Een andere veelgenoemde reden om te kiezen voor een klushuisproject, is dat het de respondenten leuk leek om hun eigen woning te ontwerpen en dat zij het leuk vinden om te klussen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de aard van hun beroep. Zoals gezegd zijn er onder de respondenten veel architecten en industrieel ontwerpers. Veel bewoners gaven ook aan dat zij de opgave van het klushuisproject wel aandurfdën omdat zijzelf of hun partner architect of industrieel ontwerper is. Maar voor de aan het klushuisproject deelnemende huishoudens die geen architect of industrieel ontwerper zijn, geldt ook dat zij vertrouwen hadden in het opknappen en bewoonbaar maken van het pand. Het zelf ontwerpen en afbouwen van de woning werd door veel respondenten ook gezien als een uitdaging. Een van de respondenten vertelden in het interview dat zij altijd al op zoek waren naar iets ‘afgrijselijks’ om op te knappen. Het leek hen een avontuur om zo iets tot een heel leuk huis te maken.

“Het zijn natuurlijk allemaal types die wel dit avontuur aan wilden gaan en kijk als je natuurlijk heel behouden bent... Kijk je gaat hier in en je weet niet wat het gaat worden. Terwijl als je gewoon een huis gaat kopen en je gaat bij dat huis kijken, dan kan je wel bedenken; ik ga hier een ander tegeltje doen of ik ga rigoureuus verbouwen.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Dat dit de bewoners geen verkeerde keuze leek heeft volgens hen ook te maken met hun type beroepen of creatieve aard, die maken dat zij ergens ‘doorheen’ kunnen kijken. Zij zien de mogelijkheden van een uiterst verwaarloosd pand. Er waren vierhonderd geïnteresseerden in een klushuisproject, maar na het zien van de staat van de woningen zijn er meer dan driehonderd van deze geïnteresseerden afgehaakt. Zij konden zich niet verbeelden hoe de vervallen woningen weer een leefbare plek konden worden.

“Ik geloofde niet dat we kans zouden hebben want vierhonderd man deed mee dus het was voor de lol de namen op papier. En uiteindelijk bleven er maar veertig over, de rest geloofde er niet in. Heel veel mensen die ik heb gesproken, waarvan ik weet dat ze zijn afgehaakt, zagen door de staat van die huizen niet wat het kon worden. Ze konden het zich niet verbeelden. Het was teveel. Daardoor zijn er ook heel veel mensen in creatieve beroepen, want jij kon gewoon de wand weg denken. Je kon goed de ruimte bedenken en bedenken als dit en dit en dit weg is, wat kan ik er dan allemaal mee.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 47 jaar

Keuze collectief klushuisproject: buurtmotieven

Problemen van de buurt en keuze voor collectief klushuisproject

De buurt heeft een belangrijke rol gespeeld in de keuze van de klushuisbewoners voor een collectief klushuisproject. Het collectieve aspect van de klushuisprojecten verminderde de risico's, die de problemen van de buurt met zich meebrengen, voor het creëren van een aangename leefomgeving. Ofwel het collectieve aspect van de klushuisprojecten is een *normalizing instrument* geweest voor de problemen van de buurt. Veel respondenten geven aan dat de slechte situatie van de buurt waarin de klushuisprojecten zijn gelegen redenen waren om te kiezen voor een collectief klushuisproject. De armoede van de bewoners in de buurt en de slechte staat van de woningen en van het groen in de buurt maakten dat de respondenten de buurt als onveilig beschouwden. De perceptie van de respondenten van de buurt, ten tijde van hun keuze voor het klushuisproject, had ook te maken met het imago van Spangen. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw had de buurt te maken met drugsoverlast en criminaliteit. Dit beeld van de buurt leeft nog steeds bij veel mensen. Het was zoals de respondent zelf zei ‘een *give and take*’, zo'n project zouden ze niet in een goede buurt, als bijvoorbeeld Kralingen, kunnen krijgen, dit besef was doorslaggevend. De respondenten vonden het minder risicovol om zich met een groep in de buurt te vestigen dan wanneer zij dit alleen zouden doen.

Eén respondent (De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 42 jaar) en haar man hebben in 2004 vier al eens naar een woning gekeken in Spangen, maar durfden zich destijds nog niet met hun gezin in Spangen te vestigen. De respondent beschrijft in het interview dat ze het een te groot risico vonden. Er was veel dicht getimmerd en er waren veel junks. Op deze manier, met het klushuisproject, zagen ze het daarentegen juist wel zitten. Omdat ze dan de burens al zouden kennen en niet alleen als gezin in de buurt waren. Ook andere respondenten in de interviews vertellen dat het veiliger voelde om met een groep in een afwijkende buurt te gaan wonen dan als individu. De reden dat men zich met een collectief klushuisproject wel in de buurt wil vestigen heeft te maken met het vertrouwen van de klushuisbewoners in hun medebewoners. Zij zouden dan tenminste met een groep aan bewoners zijn die het allemaal goed willen hebben in een buurt. Dit gaf hen vertrouwen bij de keuze voor het project. Het onderstaande motief voor de keuze voor een collectief project is op te maken dat de klushuisbewoners zichzelf aan het begin van het project al beschouwden als een groep actieve bewoners die het beste voor heeft met de buurt. Deze houding heeft waarschijnlijk een positieve invloed op de participatie van de klushuisbewoners.

“Je komt in een buurt die niet bekend staat als geweldig. Het was ook van; we gaan met z’n allen daaraan. Dan weet je in ieder geval met achttien woningen naast elkaar, het zijn allemaal mensen die het goed willen hebben in een buurt, dus dat komt wel goed.” – De Blauwe Vos, man, 33 jaar

Behalve het beperken van de risico’s van een slechte buurt, waren er nog meer redenen onder de klushuisbewoners om te kiezen voor een collectief klushuisproject. Zo lieten veel respondenten weten dat zij het belangrijk vinden om goed contact te hebben met hun burens en in een woonblok te wonen met ‘hun soort mensen’. Op basis van eerste kennismakingen tijdens informatiedagen leek dit zo te zijn. Een aantal bewoners gaf aan dat het niet zo zeer was dat zij graag in een soort van woongroep wilden wonen, maar wat voor hun belangrijk was is dat zij goed overweg zouden kunnen met elkaar omdat ze gelijke opvattingen en ideeën hebben over dingen en zij in dezelfde levensfase zitten. Zoals in paragraaf van dit hoofdstuk al werd beschreven vinden de klushuisbewoners het belangrijk dat zij zich kunnen identificeren met de andere bewoners in het project waarin zij wonen.

“En dan zit je zo te kijken en dan hoor je zo wat mensen doen. De een was architect, de ander was ontwerper en de ander psycholoog, kunstenaar, fotograaf en ook allemaal een beetje jonge mensen, iets jonger dan wij, wij waren ook een beetje laat met kinderen. Ja en toen hadden we zoiets, ja dit is gewoon leuk en een paar zwangere vrouwen. Ook onder andere X, waar je net was. Ja dat trok ons over de streep. We dachten; ‘Ja met deze groep mensen zien wij het wel zitten.’” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Het gaat hier wederom om een vertrouwen van de klushuisbewoners in hun medebewoners. Het hier besproken vertrouwen in de medebuurtbewoners is ook een voorwaarde voor het sociaal contact en ook bij buurtparticipatie (Dekker, 2007; Van Marissing & de Meere, 2013; Permentier, 2009; Sztompa, 1999). De werking van dit vertrouwen dat de klushuisbewoners hebben in hun medebewoners en de invloed daarvan op het sociaal contact en de participatie in de buurt komen wordt verderop in de deelvraag (§2.3) en in de derde deelvraag over buurtparticipatie besproken.

Verder sprak het collectieve aspect van het klushuisproject de klushuisbewoners aan omdat men samen veel meer voor elkaar kan krijgen dan alleen. Er was één gezin dat voor het klushuisproject in een Centraal Wonen Project woonde en dat op zoek was naar iets soortgelijks. Een Centraal Wonen Project is een vorm van gemeenschappelijk wonen waarbij de bewoners bewust kiezen om met elkaar te wonen en zij gemeenschappelijke voorzieningen en ruimten met elkaar delen (LVCW, z.j.). Zij wilden opnieuw wonen in een dergelijk project omdat het idee dat je samen veel voor elkaar krijgt hen veel energie geeft. Anderen wilden alleen een collectief klushuisproject omdat het idee (als amateurontwikkelaars zelf zo’n plek en tuin ontwikkelen) heel hen heel erg aansprak, en dat het gezamenlijk een stuk gemakkelijker is. Dit omdat men dan niet alles zelf hoeft te bedenken. Deze

bewoners gaven ook aan dat zij een individueel klushuisproject niet hadden gedaan. Echter heeft geen van de respondenten gekozen voor een collectief klushuisproject om leuke of gezellige activiteiten met elkaar te ondernemen. De keuze van de klushuisbewoners voor een collectief klushuisproject wordt daarentegen bepalend door de door de klushuisbewoners ervaren problemen van de buurt en de slechte fysieke staat van de buurt en omdat de bewoners samen meer voor elkaar krijgen dan alleen.

Zoals hierboven al werd beschreven hebben sommige klushuisbewoners heel bewust voor een collectief klushuisproject gekozen. Echter zijn er ook klushuisbewoners die aanvankelijk eigenlijk een individueel klushuisproject boven een collectief klushuisproject verkozen. Zij waren bang dat een collectief klushuisproject veel meer tijd zou kosten en zagen het eigenlijk niet zitten compromissen te sluiten als het ging over hun woning. In verband met de lotingen van de projecten hebben zij toch de keuze moeten maken voor een collectief klushuisproject, anders zouden zij wellicht eindigen zonder klushuis. Uiteindelijk zien zij wel ook de voordelen in van een collectief klushuisproject. Zo is het gehele proces makkelijker te overzien en hebben de klushuisbewoners veel hulp van elkaar gehad, echter heeft het volgens de respondenten wel langer geduurd doordat de groep samen veel beslissingen moest nemen.

De mensen die het collectieve aspect absoluut niet zagen zitten, vallen buiten het onderzoek. Hetzelfde geldt voor mensen die in de loop van het proces van gedachte zijn veranderd, omdat zij zich toen pas beseften wat het collectieve betrof. Wel noemen de klushuisbewoners in het onderzoek twee redenen waarom personen zijn afgehaakt in de loop van het project. Men kon het klushuisproject financieel niet bolwerken of men wilde graag een eigen tuin in plaats van een gemeenschappelijke binnenplaats. Eén van de respondenten vertelde dat in de beginfase van het proces de groep nog wel is gewisseld, maar daarna uiteindelijk een groep met bepaalde verwachtingen van het project overblijft.

Waardering diversiteit van de buurt

De klushuisbewoners hebben voor een klushuisproject in Spangen gekozen om reden van de levendigheid en diversiteit van de buurt. Dit zijn twee kenmerken van de buurt die de respondenten in de interviews noemden die doorslaggevend waren voor hun keuze voor de buurt. Het spreekt de bewoners aan dat er in Spangen veel mensen op straat zijn. Ze zochten een buurt waar je als je de deur uitgaat direct ergens bent en van alles gebeurt. Verder sprak de aanwezigheid van andere culturen veel respondenten aan. Ook de lokale voorzieningen, zoals de Surinaamse toko's, Turkse bakkers, slaggers en groentewinkeltjes, vinden de bewoners aantrekkelijk. De voorkeur een diverse buurt is typisch voor de creatieve stedelijke middenklasse (o.a. Blokland & van Eijk, 2010; Brun & Fagnani, 1994). Dit is in overeenstemming met het gegeven dat de meeste klushuisbewoners hoger opgeleid zijn en veel een beroep hebben in de creatieve sector (zie paragraaf 4.1.2).

“Nou ja het contact en die culturele menging vind ik hier gewoon echt heel charmant en al die tokootjes hier, echt super joh.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

De aanwezigheid van het eerste klushuisproject in Spangen en het opduiken van steeds meer hoogwaardige middenstand, waren voor de klushuisbewoners van de laatste twee klushuisprojecten (De Blauwe Vos en de Mathenesserdijk) een reden om voor de buurt te kiezen. Eerder was Spangen een echte probleembuurt met veel criminaliteit, dicht getimmerde huizen en drugsoverlast. Bijna de helft van klushuisbewoners had eerder, in hun jeugd, studententijd of vlak na hun studententijd in Spangen gewoond. Ze dachten “erger dan toen kan het niet” en bovendien circuleerden er positieve verhalen over de ontwikkeling van de buurt. De bewoners van het tweede en derde klushuisproject, klushuisproject De Blauwe Vos en de Mathenesserdijk, hadden het idee dat er al veel veranderd was door het eerste klushuisproject De Dichterlijke Vrijheid. Deze tekenen van ontwikkeling gaven hen vertrouwen in de toekomst van de buurt. Ook is het volgens de respondenten zo dat je in Rotterdam

niet een slechte buurt heb, maar dat je in een buurt een slechte vergeten straat met veel achterstallig onderhoud kan hebben maar dat de straat daarachter juist heel goed kan zijn. Dit stelde de bewoners gerust. Bovendien is Rotterdam een stad die snel opknapt volgens de bewoners en is er veel veranderd in de afgelopen vijftien jaar. Een ander belangrijk aspect aangaande de keuze voor het klushuis in Spangen en de veiligheid van de buurt is dat de helft van de klushuisbewoners (nog) geen kinderen heeft of had ten tijde van de keuze voor de buurt en dat daarom de veiligheid van de buurt iets minder belangrijk is. Net als de aanwezigheid van goeie scholen of crèches.

Veel respondenten zijn voor zij de keuze voor het klushuisproject in de buurt maakten, gaan kijken in de buurt om zelf te oordelen; *“Ik ben s’ avonds terug gefietst. Sprak ik een meisje aan, denk jou leeftijd ongeveer, die liet de hond uit. Ik zei; ‘Hé mag ik jou iets vragen; hoe voel jij je hier s’ avonds?’ Ja dat is dan wel wat je doet.. En ik ben naar de lokale fietsenboer gegaan; ‘Hoe is het hier nu?’ ‘Ja wel iets beter. Vroeger moest ik de junks voor m’n deur weg schoppen, nu verkoop ik K3 fietsjes.’ Ja dat is toch een beetje de indicatie van het zal dan wel.”* – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Enerzijds geven de klushuisbewoners dus aan dat zij kozen voor de buurt vanwege zijn culturele diversiteit, maar anderzijds vormde de kenmerkende problemen van de buurt dus ook een belemmering in hun keuze voor de buurt. De problemen van de buurt hebben de klushuisbewoners overwonnen door te kiezen voor een collectief klushuisproject, waarin zij zich zouden bevinden in een groep van gelijkgestemden en bovendien een groep die het in ieder geval goed wil hebben in de buurt. Er is dus enige nuance aan te brengen in hun keuze voor de diversiteit van de buurt. De keuze voor een collectief klushuisproject lijkt een middel te zijn voor de klushuisbewoners om zich enigszins af te zonderen van de problemen in de buurt. Dit lijkt in overeenstemming met de theorie van Atkinson (2006) dat de stedelijke middenklasse graag de culturele diversiteit van een buurt opzoekt, maar dat zij tegelijkertijd ook een manier zoeken om zich daaruit terug te trekken in een enclave van hetzelfde type mensen.

4.2.2 SOCIALE CONTACTEN BINNEN HET KLUSHUISPROJECT

Rol klushuisproces en sociaal contact

Het klushuisproces is belangrijk geweest voor het contact tussen de klushuisbewoners. De klushuisbewoners hebben goed contact, doordat zij elkaar goed hebben leren kennen tijdens het samenwerken voor het klushuisproject. Ook na het klushuisproject blijven de klushuisbewoners in contact. Opvallend is ook dat de respondenten die later in het project zijn gestapt, omdat er iemand anders afhaakte waardoor er een plek vrij kwam in het project, minder contact hebben en minder participeren in sociale activiteiten. Dit komt waarschijnlijk doordat zij een deel van het proces hebben gemist, waardoor zij tevens een deel van de groepsvorming hebben gemist. De bewoners van de klushuisprojecten moesten voor de koop van het woonblok, of de huizen van een deel van de straat, allereerst een kopersvereniging oprichten en een gezamenlijke hypotheek afsluiten. De eerste vergaderingen gingen daarover. Vervolgens hebben de bewoners een Vereniging van Ontwikkelaars opgericht. Daarmee hebben ze, samen met via de gemeente gecontracteerde architecten, een ontwerp voor de renovatie van het woonblok gemaakt: een ontwerp voor de gevel, de buitenkant van het woonblok en het casco. Daarna werd de Vereniging van Ontwikkelaars de opdrachtgever voor de aannemer. Behalve over hoe het woonblok eruit zou komen te zien, de deuren, de ramen, de stenen, de kleuren, et cetera, moesten de bewoners ook diverse beslissingen nemen over wie welk huis en welke buitenruimte kreeg. De huizen aan de begane grond hadden een tuin, maar appartementen daarboven niet. Hoe wordt dat gecompenseerd? Met een dakterras? En hoeveel betaalt iedereen dan mee aan dat dakterras? En hoe komen de tuinen eruit te zien? Over alles werd overlegd en gestemd. Na twee jaar konden de bewoners pas beginnen aan de afbouw van hun eigen woning. De klushuisbewoners die pas later in het project zijn gestapt hebben een deel van het proces gemist. Daardoor hebben ze ook een periode van intensief contact met de andere toekomstige bewoners van het project gemist.

“Maar echt, je leert mensen niet maar een beetje kennen maar écht heel goed, dus het is een soort van huisgenotengevoel van een studentenhuis dat je ook echt.. Kijk je hebt vrienden die kies je en je hebt huisgenoten waarvan je, ja net als je eigen gezinsleden, die ken je eigenlijk beter dan je vrienden, zo voelt het bijna ook met die burens doordat we samen dit proces hebben doorgemaakt. Je hebt ze niet gekozen. Je kent ze door en door. Ze staan je naar het hart omdat je er zo een traject mee hebt gedaan.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 43 jaar

Alle bewoners spreken over een zeer stressvolle periode. Alle avonden, weekenden en vakanties gingen op aan het klussen. Het is een periode geweest waarin de klushuisbewoners hun sociale contacten even aan de kant hebben moeten zetten, en waarin sommige bewoners minder zijn gaan werken. Ze beschrijven het als een stressvolle periode met veel tegenslagen maar waarin je moet blijven volhouden. Tijdens het klushuisproces zijn er van alle projecten vier relaties kapot gegaan. De respondenten vertellen in de interviews dat het klushuisproject waarschijnlijk extra druk heeft gelegd op de relatie, waardoor deze kapot is gegaan. Het klushuisproject is een zeer stressvolle periode geweest, maar de respondenten vertellen in de interviews dat ze veel steun hebben gehad aan hun mede klushuisbewoners. Het klushuisproject was voor alle klushuisbewoners dezelfde inrichtingsperiode van hun leven zaten, dit werkte heel bindend volgens de respondenten.

“Voor mij is het contact heel veel steun geweest. Het project aangaan, niet te bevatten in woorden, het is zo ontzettend heftig, wel merendeel positief. Maar hoe erg je naasten je ook bijstaan, ze hebben echt geen idee. En de mensen hier wel en doordat we elkaar al zo goed hebben leren kennen tijdens het slopen, kun je altijd op elkaar aan als het nodig is. En alleen al hoe iedereen voor ons klaar stond toen wij hier feitelijk al moesten wonen en het kon echt niet. Dan loop je in je badjas op straat om daar te douchen en je mag daar eten en diegene heeft al een werkende wasmachine. Zo kom je dan je weken door. Dat is echt heel bijzonder.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

Maar dat de klushuisbewoners voor elkaar klaar staan wanneer dat nodig is ook na het klushuisproces nog zo. Zo vertelt een respondent dat het prima is dat iedereen nu zijn eigen gang gaat, en dat sommige bewoners meer contact met elkaar hebben dan anderen. Maar ze weet dat als ze een probleem heeft en ze kan het niet alleen oplossen, dat ze echt overal zou kunnen aanbellen en dat iedereen dan bereid zou zijn haar te helpen. Wel bestaat in alle klushuisprojecten een hecht groepje aan klushuisbewoners die van het noodzakelijke contact voor het klushuisproject zijn overgegaan in een diepe vriendenrelatie. Zij hebben vaak meer contact doordat ze elkaar veel hebben geholpen tijdens de afbouw van de woningen. Ook hebben zij vaak meer contact door de aanwezigheid van kinderen of een gemeenschappelijke tuin in het klushuisproject. Deze motieven worden in de volgende paragraaf beschreven.

“Harde kern” bonding sociaal kapitaal binnen klushuisproject

In ieder klushuisproject bestaat een groepje bewoners die intensief contact met elkaar heeft en veel dingen samen onderneemt, bijvoorbeeld etentjes en verjaardagen. In alle drie de klushuisprojecten noemen de bewoners dit zelf ook wel ‘de harde kern’. De groepjes die binnen de klushuisprojecten bestaan, zijn gevormd doordat bewoners met een groepje een aantal weekenden hebben gesloopt, of doordat bewoners samen in het bestuur van het klushuisproject hebben gezeten. Of omdat de bewoners veel zelf in hun woningen hebben gedaan in plaats van dat ze het hebben uitbesteed, deze mensen hebben elkaar veel opgezocht tijdens het proces. Maar daarnaast speelt ook de levensfase van de klushuisbewoners een rol in de groepsvorming binnen het klushuisproject. De klushuisbewoners geven aan dat uiteindelijk een kern van mensen overblijft die erg op elkaar lijkt. Opvallend is dat de bewoners van die harde kern vaak in dezelfde levensfase zitten. Zo trekken de gezinnen erg naar elkaar toe, maar ook de stellen die net hun eerste huis hebben gekocht. Dat deze groep zich zo is gaan vormen heeft dus te maken met dezelfde levensfase waarin zij zich verkeren.

De kinderen en de tuin lijken enorm bindend te zijn voor bepaalde bewoners in het klushuisproject De Dichterlijke Vrijheid en het klushuisproject De Blauwe Vos. Vanaf het moment dat alle klushuisbewoners in hun woningen wonen, zoeken de kinderen elkaar op. De meeste kinderen wonen hier al hun hele leven en zijn met elkaar opgegroeid. Veel klushuisbewoners hadden net een kind gekregen toen zij hier gingen wonen. Tussen alle ouders en kinderen in de woningen aan de tuinen is een sterke vertrouwensband ontstaan. Een Finse respondent vertelt ook dat dit de vervanger is voor haar familie die in Finland woont. Ze heeft hier niet haar zussen en haar ouders maar wel de medeklushuisbewoners waarmee ze het heel goed kan vinden. Ze vertelt ook dat bijvoorbeeld wanneer zij en haar man 's avonds nog naar de film gaan, ze dan een van de burens vragen om de kinderen te zeggen dat ze moeten gaan slapen, en de kinderen weten als er iets is naar welke burens ze moeten gaan. Dit kan omdat de kinderen gewoon veilig door de binnentuin kunnen, ze hoeven niet over straat naar de burens. Deze fysieke bijkomstigheid zorgt ervoor dat de klushuisbewoners gemakkelijk contact met elkaar maken. De tuin is een afgesloten veilige plek waar de kinderen uit de kluswoningen van het project kunnen spelen. Doordat de kinderen elkaar opzoeken in de tuin van het klushuisproject en omdat ze met elkaar spelen, hebben ook de ouders veel contact met elkaar.

“Maar dit is zo laagdrempelig, die kinderen weten eigenlijk niet beter. Eigenlijk is het heel bijzonder, maar ze weten eigenlijk helemaal niet hoe bijzonder het is. Ja die kinderen komen overal binnen en zelfs ook bij mensen zonder kinderen die ze ook heel goed kennen. Dat voelt zo vertrouwd, want ja je woont je hele leven met die mensen, die wonen er allemaal al de hele tijd. Dus dat is een soort van extended family gevoel.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Opvallend is dat de klushuisbewoners van het project van de Mathenesserdijk, behalve een groepje van een aantal jonge stellen, minder contact met elkaar hebben en tevens ook minder participeren in informele activiteiten als een barbecue. Dit kan komen doordat zij elkaar minder vaak tegen komen omdat een gemeenschappelijke ruimte ontbreekt. Het is opvallend dat de harde kern bij twee van de drie klushuisprojecten aan de tuin woont. De groep die minder contact heeft met elkaar woont in de appartementen van het klushuisproject. De tuin wordt genoemd als ontmoetingsplek voor de klushuisbewoners. Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat de bewoners van de appartementen minder intensief contact hebben, en minder betrokken zijn bij sociale activiteiten in het klushuisproject. Ook al is de tuin een gemeenschappelijke plek, de drempel is volgens de klushuisbewoners uit de appartementen toch hoger omdat ze naar beneden en door de poort moeten om in de tuin te komen. De bewoners van de woningen aan de tuin hebben ook een stukje tuin aan de gemeenschappelijke tuin, waardoor voor hen de stap om in de gemeenschappelijke tuin te gaan zitten veel minder groot is. Bovendien worden zij hier gezien door andere bewoners en wordt er dan even een praatje gemaakt. Dat de klushuisbewoners uit de appartementen minder contact hebben met elkaar, kan ook te maken hebben met dat er onder de bewoners uit de klushuisappartementen vaker huishoudens zijn zonder kinderen.

“Ja want die lopen gewoon automatisch de deur bij elkaar over en die spelen gewoon met hun vriendjes. Daardoor heb je natuurlijk met sommige mensen in het begin, omdat die gelijk met elkaar opliepen, heb je automatisch al meer contact door die kinderen. ‘Oh waar zit ie nu weer?’, ‘Oh bij ... en X’, ‘Oh en nou is hij daar aan de overkant.’” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 47 jaar

Voor sommige bewoners zijn er echte vriendschappen uit het klushuisproject gekomen. Een aantal van de klushuisbewoners erkennen ook wel dat ze zich erg beperken tot hun vrienden in het klushuisproject. Een kanttekening die zij ook plaatsen bij de nabijheid van zulke goeie contacten is dat zij hun vrienden een beetje verwaarlozen.

“Ja en het is nu nog erger geworden. We klagen weleens dat we onze kennissen eigenlijk een beetje verwaarlozen. Want hier loop je gewoon de tuin in en maak je even een praatje. Zelfs ook de kinderen die sporten nog helemaal niet enzo die hebben het hier gewoon leuk. Het is een soort dorpje geworden. Dat voelden we ook wel een beetje aankomen dat dat zou gebeuren. Je komt bij een groep mensen en die hebben toch wel een beetje dezelfde gedachtes over hoe dingen gaan. Dat is wel fijn, want je bent een vereniging en je moet over dingen stemmen. Er waren ook mensen die hadden liever 12,5 meter tuin en een schutting eromheen.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Het goede contact tussen sommige bewoners leidt er wel toe dat sommige andere klushuisbewoners zich buitengesloten voelen. Tegelijkertijd zijn er in ieder collectief klushuisproject ook een aantal bewoners die geen behoefte hebben aan contact met hun medeklushuisbewoners. Zij hebben het klushuisproject vanaf het begin af aan hebben beschouwd als de mogelijkheid om aan een goedkope woning te komen. Deze bewoners hebben buiten het contact voor het klushuisproject geen contact met andere bewoners, en participeren over het algemeen ook niet in buurtactiviteiten of activiteiten in het klushuisproject zoals een barbecue.

“In sommige gevallen is dat ook wel handig. Nu kunnen we gewoon doen wat we willen doen. Maar soms hoor je weleens dat ze zich ook een beetje buitengesloten voelen. Omdat het toch een harde kern is die dan overlegt of die bij elkaar in de tuin zit en het gaat natuurlijk helemaal niet vaak over wat gaan we doen met het pand, helemaal niet maar je hebt wel makkelijk een band met elkaar. Maar er zijn natuurlijk ook veel mensen die denken ‘Há goedkope woning, voor weinig geld, gaan we doen en dat hele groepsgevoel, ja god, zal wel.’. Is ook prima natuurlijk.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Een deel van de klushuisbewoners valt dus buiten deze ‘harde kern’. Met die bewoners is er zo nu en dan contact als zij elkaar tegenkomen, of hebben ze contact wanneer dat nodig is in het kader van het klushuisproject. Doordat zij iets gemeenschappelijks hebben maken ze wel gemakkelijk kortstondig contact, maar zij zoeken verder geen contact met de andere klushuisbewoners. Na het klushuisproject blijft echter contact bestaan tussen alle bewoners van het klushuisproject. Zij zijn immers samen eigenaar van het hele woonblok. De bewoners van de klushuisprojecten hebben allerlei commissies opgericht. Zo leveren de meeste bewoners een bijdrage aan het onderhoud van het pand en de gemeenschappelijke tuin. De technische commissie gaat over het onderhoud van de schil van de woningen. Als ergens op het dak iets mis is, bemoeit deze commissie zich daar mee. Verder is er ook nog de tuincommissie die de gezamenlijke ‘tuindag’ inplannen. Tijdens de tuindag doen een aantal bewoners vrijwillig mee om de tuin weer op orde te maken. De tuincommissie verdiept verder welke planten en dieren bijvoorbeeld nieuw in de tuin komen. Dit maakt dat de klushuisbewoners nog steeds genoodzaakt zijn contact met elkaar te houden. Alle respondenten geven aan nog steeds veel formele vergaderingen te hebben met hun kluscollectief. Deze vergaderingen zorgen voor gestructureerde contactmomenten waarbij alle klushuisbewoners aanwezig zijn. Deze contactmomenten zijn de uitgelezen momenten waarop de bewoners het ook over de buurt kunnen hebben. Dit kan de bewoners activeren om te participeren in de buurt. Echter geven de klushuisbewoners aan dat het vaak wel dezelfde mensen zijn meehelpen bij het onderhoud van de tuin en die naar informatieavonden gaan aangaande iets in de buurt. Bij buurtavonden wordt afgesproken wie uit het klushuiscollectief naar de informatieavond gaan, het zijn vaak dezelfde bewoners die gaan. Meestal zijn dit bewoners uit de groep van de ‘harde kern’ van het klushuisproject. Dit zijn tevens ook de bewoners die actief zijn bij buurtinitiatieven.

4.2.3 SOCIALE CONTACTEN BUITEN HET KLUSHUISPROJECT

Verschuiving naar meer contacten buiten klushuisproject

Tussen de klushuisbewoners en de niet-klushuisbewoners is afhankelijk van het type bewoner wel of niet echt contact. Veel van de klushuisbewoners die nabij nieuwbouwprojecten wonen hebben wel

contact met de bewoners van deze nieuwbouwprojecten, en participeren met deze bewoners ook in activiteiten. Zo zijn een aantal van de bewoners van de nieuwbouwprojecten ook betrokken bij Natuurlijk Spangen en wordt weleens een markt georganiseerd. Op het type participatie wordt in de volgende paragraaf nader op ingegaan. De bewoners van de nieuwbouwprojecten wonen nagenoeg even lang in Spangen als de klushuisbewoners, en vertonen gelijkenis op basis van hun traditionele kenmerken (zie deelvraag 1). De klushuisbewoners hebben daarentegen nauwelijks contact met de buurtbewoners die al voor de komst van de klushuisprojecten in de buurt wonen. Over het algemeen zijn dit bewoners waarmee de klushuisbewoners op basis van hun traditionele kenmerken minder overeenkomsten mee vertonen. De klushuisbewoners en deze bewoners participeren ook niet samen in buurtactiviteiten als een straatbarbecue of kerstmarkt. Toch is de houding ten opzichte van de verschillende groepen buurtbewoners in de loop der tijd veranderd, en daarmee het contact ook enigszins.

De bewoners die al in de buurt woonden zijn veelal niet-westerse allochtonen. Ten tijde van het eerste klushuisproject (De Dichterlijke Vrijheid), zeven jaar geleden, was er nauwelijks tot geen contact tussen de klushuisbewoners en de andere bewoners in de buurt. De klushuisbewoners uit dit project beperkten zich in hun sociale contacten tot de andere bewoners in het project en de bewoners van het nieuwbouwproject dat tegenover hun woonblok is gelegen. Het eerste halfjaar dat de klushuisbewoners van De Dichterlijke Vrijheid in het project woonden was de gemeenschappelijk tuin nog niet af. De kinderen van de klushuisbewoners moesten destijds voor de deur spelen. Zij speelden niet met andere kinderen uit de buurt. Volgens een respondent was er een dominante groep van Marokkaanse bewoners in de buurt. De kinderen van de klushuisbewoners werden door hen op straat uitgescholden voor kaaskop. De respondent denkt dat de groep zich bedreigd voelde door de komst van de groep klushuisbewoners in de buurt.

“Dus zij hadden echt het idee dat wij hier als een soort indringers kwamen. Het is nu alweer anders, wij waren hier echt nog een beetje pioniers. Nu is dat in sommige straten nog wel maar het is nu veel makkelijker op straat. Je hebt dat eigenlijk niet meer. Die kinderen die nu op straat spelen zijn dat al van jongs af aan gewend hè?” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 42 jaar

Maar, geeft de respondent aan, inmiddels is er een hoop veranderd. De kinderen die nu opgroeien in de buurt weten niet beter dan dat de klushuisbewoners en bewoners van de nieuwbouwprojecten, een groep die voornamelijk bestaat uit autochtone hogeropgeleiden, hier altijd al waren. Toch spelen de kinderen uit het klushuisprojecten en nieuwbouwprojecten vooral met elkaar en niet met de andere kinderen in de buurt. Een verklaring hiervoor is dat de kinderen van de nieuwbouwprojecten en klushuisprojecten naar dezelfde scholen buiten de buurt gaan. Maar ook de verschillen in opvoeding spelen een rol volgens de respondenten. Volgens een van de respondenten wordt aan Nederlandse kinderen alles uitgelegd en hebben ouders een overlegcultuur met hun kinderen. Dit staat volgens haar haaks op de manier waarop bijvoorbeeld Surinaamse ouders met hun kinderen omgaan. Zij snauwen tegen hun kinderen. Marokkaanse en Turkse ouders hebben weinig controle over hun kinderen. Hun kinderen zijn veel op straat, ook 's avonds. De verschillen in culturen bemoeilijkt de integratie tussen de kinderen volgens de respondenten. Bovendien spelen de kinderen vaak in de afgesloten tuinen van de woonblokken. Dit is tevens omdat de ouders de buurt toch als onveilig voor hun kinderen beschouwen.

Veel klushuisbewoners zouden graag meer contact hebben met mensen van andere culturen die ook in de buurt wonen. Echter leeft het idee onder de groep klushuisbewoners dat deze buurtbewoners zich ook niet zo gemakkelijk laat kennen en vooral met buurtgenoten van dezelfde afkomst omgaan. Het onderstaande fragment uit een van de interviews vertelt dat er wel iets is veranderd maar dat de verschillende bevolkingsgroepen in de buurt inderdaad nog steeds niet zoveel contact hebben.

“Spangen staat wel bekend om in ieder geval zijn sociale samenhang maar het zijn allemaal losse netwerken. Je hebt heel erg de Turkse bewoners en de Marokkaanse bewoners, de Kaapverdische bewoners en die hebben allemaal een heel sterk netwerk in Spangen, maar die mengen niet met elkaar zeg maar. En als je daar dan als groep buitenstaanders bij komt dan word je nog heel lang als groep buitenstaanders gezien. Nou waren wij zelf niet meer de eerste buitenstaanders in de wijk, want hier tegenover die woningen zijn twee jaar eerder opgeleverd. Hier schuin tegenover, het Wallisblok, dat is ook een groot klushuisproject, dus wij kwamen daar een beetje achteraan dus het pad was al een beetje vereffend.” – De Blauwe Vos, man, 31 jaar

De buurtbewoners van niet-westerse afkomst komen over het algemeen niet naar de buurtactiviteiten. De klushuisbewoners zeggen dit te betreuren. Wel hebben de respondenten van alle klushuisprojecten het idee dat de andere buurtbewoners blij zijn dat de projecten in de buurt zijn gekomen.

“Ja alleen, helaas, met de mensen die ook zo zijn als wij. Maar eigenlijk vind ik het ook leuk met al die Turkse en Marokkaanse mensen ofzo maar die zijn hier conservatiever dan in onze oude wijk. Dat is even wennen omdat ik het eigenlijk leuk vind om met hen kennis te maken maar ze willen dat toch niet zo. Ik hoop dat dat nog komt want ik vind het eigenlijk een beetje teleurstellend. Ik ben wel blij dat het in ieder geval lijkt alsof iedereen blij is dat het in ieder geval is gebeurd. Ik was een beetje bang dat de burens zouden denken; o nee daar komen rijken. Dan lijkt het misschien dat we meer geld hebben. Meer geld hebben we ook, maar niet zoveel, anders doe je niet een klushuis, dan zou ik liever een grote villa kopen. Daar was ik heel bang voor maar blijkbaar zijn zij heel, dat hebben zij vaak gezegd, blij dat die garages weg zijn omdat dat veel overlast gaf; ruzie, lawaai.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 47 jaar

Toch zijn er ook bewoners die wel graag in een diverse buurt willen wonen maar die niet per se contact hoeven met andere sociale- en etnische groepen. Een respondent die aan het begin van het interview stelde dat hij de diversiteit van de buurt zeer op prijs stelt, geeft tegelijkertijd aan dat hij het verder niet belangrijk vindt, en ook niet de ambitie heeft, om contact te hebben met andere sociale groepen in de buurt. Een andere respondent vertelt dat het gaat om een bepaalde selectie die je maakt.

“Het klinkt zo erg om te zeggen en het is niet dat je dat niet wil. Ik kan je vertellen, ik woon in de stad omdat ik met gelijken om wil gaan. Dat is de reden dat ik in de stad zit en niet in een dorp. Ik kom uit een stadje Delfzijl. Ik weet het wel dus je selecteert sowieso en dat gaat ook langs elkaar. Iedereen wil heel graag dat het niet zo is en er zijn ook wel goeie redenen voor, vanuit onderzoek en van rolmodellen en kunnen zien dat het anders gaat, als je dat om je heen ziet, dat is allemaal positief, dat zal best en als het is is het zo maar ik voel me daar niet actief mee.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Zoals al wel blijkt uit het bovenstaande stuk zijn er dus geen problemen meer in de omgang tussen de klushuisbewoners en andere bewoners. Op de vraag hoe het komt dat zij vooral contact hebben met bewoners van de nieuwbouw- en klushuisproject, zegt een van de bewoners ook dat het makkelijker is om contact te maken met iemand anders die ook nieuw is, dan iemand die er al dertig jaar woont. Hieruit blijkt dat, net als bij reguliere herstructurering, de nieuwe bewoners (klushuisbewoners) niet zo gemakkelijk onderdeel raken van de bestaande netwerken in de buurt (Degevos, 2009).

Het contact met de bewoners van de nieuwbouwprojecten en andere klushuisprojecten gaat bovendien veelal via de kinderen die naar dezelfde school gaan, en omdat de bewoners dezelfde plekken in de stad bezoeken zoals het filmfestival of de Urban Espresso Bar in de buurt. Mensen maken makkelijker contact met gelijken. Mensen met overeenkomsten in inkomen, educatie,

ethniciteit en leefstijl hebben (Gerson et al, 1977). Als mensen zich kunnen identificeren met een groep in de buurt, neemt hun capaciteit om te participeren in die groep toe (Dekker, 2007). Dit zorgt ervoor dat de klushuisbewoners vooral met andere klushuisbewoners en bewoners van de nieuwbouwprojecten omgaan, maar hetzelfde geldt voor de verschillende etnische groepen in de buurt. Een verscheidenheid aan bewoners maakt het vaak lastig een actieve betrokkenheid bij de buurt te organiseren. Ook al hebben de bewoners een gedeeld belang, namelijk dat ze in dezelfde buurt wonen, is het toch moeilijk de bewoners bij elkaar te brengen (Van Arum, et al, 2009).

Schoolkeuze en *bridging* sociaal kapitaal

De schoolkeuze van de klushuisbewoners vertelt ook iets over de omgang van de groep klushuisbewoners met andere sociale en etnische groepen in de buurt. De schoolkeuze van kinderen is een typisch probleem van stedelijke middenklasse ouders. De stedelijke middenklasse roemt de culturele diversiteit van de stad, maar tegelijkertijd zien zij de diversiteit van de stad als een bedreiging voor de overdracht van hun eigen klassepositie door middel van goed onderwijs (Boterman, 2012).

Het merendeel van de respondenten heeft voor een school buiten de buurt gekozen. De ouders kiezen wel voor, of zijn oké met een diverse woonbuurt, maar kiezen niet voor een gemengde school. De respondenten geven aan dat zij voor een school buiten Spangen hebben gekozen omdat zij niet wilden dat hun kinderen de enige blanke kinderen zijn. Verder vinden ze het lesniveau van de school belangrijk, en dat er meer kinderen overblijven.

“Omdat ik dan m’n kinderen vanaf een kilometer afstand van het schoolplein zie omdat ze de enige kinderen zijn met blond haar. Dat ga ik gewoon niet doen en er waren van die hele school geloof ik maar zeven kinderen die overblijven tussen de middag, weet je wel? Dat is gewoon een hele andere wereld.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

“Er was er eentje in Spangen maar dan moest je volgens mij vier dagen per week gaan en met aandacht voor taalachterstand enzo. Dan denk ik, ja daar heb ik geen zin in. Dat is een beetje jammer natuurlijk maar dat wil je je kind niet aandoen dus in die zin kijk je wel een beetje buiten de buurt. Maar er gebeuren wel goeie dingen. Mensen in Delfshaven, ja dat is dus niet hier maar de net iets grotere regio, daar zijn wel mensen bezig een Vrije School op te zetten en burens hebben net een kinderdagverblijf weer opgestart ook in de buurt. Dus het komt eraan.” – De Blauwe Vos, man, 33 jaar

Dat de ouders niet hebben afgesproken hun kinderen allemaal naar dezelfde school in Spangen sturen zodat het een gemengde school zou worden, heeft te maken met de wens voor een zeer specifiek type school dat de ouders verkiezen boven een openbare basisschool. Ouders sturen hun kinderen graag naar een montessorischool of vrije school. Er is één ouder wiens kinderen naar een bijzondere openbare basisschool gaan. Dat is een school met een bestuur van ouders. De ouders bepalen daar min of meer zelf het onderwijs van hun kinderen. De onderstaande quote gaat over een nieuwe vestiging van een bepaalde vrije school in Rotterdam;

“Ik denk dat als ze Spangen kiezen dat het in no time bomvol is. De kinderen van mijn baas gaan daar naar school. Laat ik zeggen, betere kinderen zogenoemd, gaan naar die school. Volgens mij staat die school in de top drie van beste scholen.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 47 jaar

Verder vinden de ouders het belangrijk dat ook andere ouders betrokken zijn bij de school. Een aantal respondenten beschreef hun ervaring met een vorige school of crèche van de kinderen. Zij stoorden zich aan het feit dat als er iets moest gebeuren op de school zij altijd degenen waren die het moesten organiseren, omdat er geen andere ouders waren die zich daar beschikbaar voor

stelden. In één geval heeft ontevredenheid met het kinderdagverblijf ervoor gezorgd dat de ouders niet voor een ‘zwarte’ of ‘gemengde school’ kozen, maar voor een ‘witte school’. Zij hebben een slechte ervaring met het kinderdagverblijf omdat de andere ouders volgens hen te beperkt betrokken waren.

“We hadden een gemengde crèche gehad en dat beviel ons echt helemaal niet, dus wij zochten eigenlijk een school waar de ouders veel meer betrokken waren, want wij zaten altijd als er iets gebeuren moest, dan moesten wij dat altijd doen, met nog een aantal wat hogeropgeleiden mensen. Dus op een gegeven moment wilden we wel gewoon een school waarbij iedereen gewoon betrokken was en dat was daar ook.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 42 jaar

In een ander geval waren de ouders ontevreden met de organisatie van het kinderdagverblijf zelf en zijn ze met een aantal andere ouders zelf een kinderdagverblijf begonnen in Spangen. Een aantal oude leidsters en leiders van de crèche hebben zij meegenomen.

Onder de klushuisbewoners zijn een aantal allochtone bewoners. In het onderzoek zitten twee Duitse, een Finse, een Marokkaanse en een Nederlandse man die is getrouwd met een Marokkaanse vrouw. Hun schoolkeuze wijkt af van die van de autochtone klushuisbewoners. De kinderen van de Marokkaanse respondent en de kinderen van de Nederlandse respondent met half Marokkaanse, half Nederlandse kinderen gaan beide naar een school in Spangen. Zij geven aan dit een prima school te vinden en vinden het belangrijk dat de school in de buurt zit. De beide Duitse respondenten geven aan de schoolkeuze erg moeilijk te hebben gevonden. Een ouder benadrukt hoe moeilijk zij de schoolkeuze vindt. Passend onderwijs vinden in de stad voor haar zoon vindt ze erg lastig. Het ontbreekt aan een gemengde school met een goed lesniveau. De kinderen zijn ingeschreven op een school in Spangen, maar ook op een witte school buiten de buurt. De ouders vinden het belangrijk dat hun kind opgroeit met andere kinderen met een andere etniciteit, echter zijn zij wel bang dat hij wordt gepest of dat het lesniveau te laag is. Mocht de school in Spangen inderdaad tegenvallen, dan kan hij nog naar de witte school buiten de buurt. Deze Duitse respondenten leggen duidelijk de nadruk op het cultureel kapitaal. Ouders die de nadruk op cultureel kapitaal leggen en die ‘moreel juist handelen’ hebben de neiging om voor ‘zwarte’ buurtscholen te kiezen (Boterman, 2012).

“Maar aan de andere kant qua niveau is er één zo’n elitaire school met een wachtlijst. Ik dacht nooit dat ik hem daar in zou schrijven maar ik heb het toch gedaan. Eerst gaat hij toch naar wel zo’n buurtschool hier en dan misschien komt dan alles goed en dan blijft hij daar, maar ik heb wel ook voor die andere school ingeschreven omdat.. Sociaal.. Ik vind het zo belangrijk dat hij hier met zo al die verschillende mensen die hier zo wonen omgaat. Maar goed hij is een slim jongetje en je wil hem wel alle kansen geven. Nou hij is nogal onzeker en hij doet wat de andere kinderen ook doen en het is niet cool om goed te kunnen rekenen dus wil hij niet meer rekenen. Hij is daar niet sterk genoeg en ik denk dat het daarom beter is dat hij misschien naar een andere school gaat. Maar dat is echt een probleem hier in de wijk.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 47 jaar

Dat het merendeel van de kinderen van de klushuisbewoners naar een school buiten de buurt gaat is ook van invloed op het contact tussen de bewoners in de buurt. Een school fungeert over het algemeen als ontmoetingsplaats in de buurt. Dit geldt voor zowel de ouders als kinderen (Witten et al., 2001). Doordat de kinderen niet naar school gaan in de buurt, hebben zij minder contact met kinderen uit de buurt en is er tevens minder contact tussen ouders in de buurt. Ook het feit dat de kinderen naar een ‘witte school’ gaan zorgt ervoor dat zij minder contact hebben met kinderen van andere etniciteit. Kinderen spelen immers vaak met kinderen die zij kennen van school. Logischerwijs zal dit de buurtparticipatie ook minder gemengd maken.

Voorkeur diverse buurt en mate van culturele consumptie

In het bovenstaande stuk werd de mate van contact tussen klushuisbewoners en andere sociale en etnische groepen in de buurt besproken. Dit sociaal contact is een gevolg van de keuze van de bewoners voor een diverse buurt. Bewoners die wonen in een gemengde buurt hebben logischerwijs een grotere kans dan bewoners in een homogene buurt, op contact met andere etnische groepen (Blokland & Van Eijk, 2010) en daarmee ook om met andere etnische groepen te participeren in de buurt (Dekker, 2007). Echter kunnen zij ook de wens hebben om de diversiteit van de buurt, onder andere in de vorm van allerlei lokale etnische winkeltjes, te genieten maar verder geen contact te hebben met andere etnische groepen en zich daar op de een of andere manier van afsluiten (Blokland & Van Eijk, 2010; Atkinson, 2006). Dit laatste is typisch voor de stedelijke middenklasse (Atkinson, 2006). De keuze voor een diverse buurt en de mate van gebruik van de culturele consumptie infrastructuur van de buurt, vertelt iets over de houding van de klushuisbewoners ten opzichte van andere etnische groepen in de buurt. Deze houding is van invloed op het sociaal contact van klushuisbewoners met andere etnische groepen in buurt. Het sociaal contact is weer bepalend voor het type buurtparticipatie. Dit kopje dient als nadere verklaring voor de mate van *bonding* en *bridging* van de klushuisbewoners in hun buurt.

De groep klushuisbewoners geeft de voorkeur aan het wonen in een multiculturele buurt. De aanwezigheid van allerlei culturen spreekt hen aan. Ook geven zij aan de lokale etnische winkeltjes in de buurt leuk te vinden, echter de mate waarin de klushuisbewoners hun boodschappen doen bij deze lokale Turkse, Marokkaanse of Surinaamse winkeltjes is wisselend. Veel bewoners kopen hun brood kopen bij een van de Turkse bakkers in de buurt. Sommige hebben ook contact met de bakker, bijvoorbeeld over de verbouwing van de moskee in de buurt waar de bakker ook bij betrokken is. Sommige andere bewoners lijken zich daarentegen niet helemaal welkom te voelen in deze winkeltjes. Een groot deel van de respondenten doet zijn boodschappen bij de Albert Heijn in de buurt. Zij komen alleen in een van de lokale ondernemingen als ze een kleine boodschap op zondag zijn vergeten in de buurt. Wellicht heeft dit te maken met dat de verschillende bewonersgroepen in de buurt nog aan elkaar moeten wennen. Dit was immers ook het geval op straat (zie deelvraag 1) ten tijde van de vestiging van de eerste klushuisbewoners in de buurt. Wel geven een aantal respondenten aan dat de andere gemeenschappen in de buurt ook geen contact zoeken met de klushuisbewoners. De meeste andere gemeenschappen in de buurt oriënteren zich sterk op de buurtbewoners uit hun eigen gemeenschap. De Hindoestaanse mensen in de buurt gaan met de andere Hindoestaanse bewoners in de buurt om en beperkt deze gemeenschap zich in het sociaal contact en de buurtparticipatie tot deze groep.

“Ja nou heel af en toe kom ik eens in zo’n buurtwinkeltje. Maar soms ervaar je dat het echt een Turkse winkel is voor de Turkse mensen, dat je daar komt binnen lopen en dat ze je dan zo aankijken van wat doe je hier.” – De Blauwe Vos, man, 31 jaar

Toch zijn er onder de respondenten ook klushuisbewoners die stimulerende houding hebben tegenover de andere gemeenschappen in de buurt. Zij komen vaak in de lokale winkeltjes en hebben daar ook geregeld korte gesprekjes over het weer maar ook over de buurt zelf. Deze bewoners hebben sympathie voor de andere gemeenschappen in de buurt en proberen de culturele consumptie infrastructuur van de buurt te stimuleren. In Spangen is een winkelcentrum met allemaal winkels van grote ketens. Twee geïnterviewden boycotten die deze winkels en de Albert Heijn. Zij proberen al hun boodschappen bij lokale ondernemingen te kopen. Zij zijn namelijk van mening dat als je kleine winkeltjes wilt dat je er ook iets moet kopen. Een van de respondenten vertelt dat ze een soort van spreidingsbeleid doet van waar ze haar boodschappen doet, zodat ze alle lokale winkeltjes een beetje stimuleert. De respondenten willen de lokale ondernemingen stimuleren omdat ze heel blij zijn dat de winkeltjes er zitten. De winkeltjes zijn langer open, ook op zondag en bovendien zijn de mensen die er werken heel vriendelijk.

“Bij het Marconiplein en dan langs de Maas zeg maar. Daar is zo’n kilometer lange megawinkel.. Ja met het idee dat er nog een hele woonwijk achter kwam, die er natuurlijk niet komt. Ik boycot dat. Ik koop daar niets. Ik boycot De Strip. Ik heb zoiets van als je kleine winkels wil dan moet je er ook wat kopen. Ja wij halen de boodschappen in de buurt en ik probeer bewust hier het ondernemerschap te stimuleren.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Uit het contact dat sommige klushuisbewoners hebben in deze lokale ondernemingen voortvloeit tot dusver nog geen participatie. Wel wilde de moskee aan de Mathenesserdijk, waar ook een van de klushuisprojecten uit dit onderzoek is gevestigd, niet gelijktijdig met het klushuisproject meedoen aan de grootschalige renovatie. Echter zijn ze onlangs begonnen met het renoveren van de moskee en hebben sommige bewoners van de Mathenesserdijk hier weleens contact over met hun lokale Turkse bakker die betrokken is bij de renovatie van de moskee. Het is mogelijk dat het contact van sommige klushuisbewoners met de betrokkenen van de moskee de stap naar de renovatie heeft gestimuleerd. De respondenten uit dit klushuisproject denken zelf dat het feit dat zij aan het klussen waren en hun klushuisproject de straat dusdanig heeft opgeknapt, er toe heeft geleid dat de gemeenschap van de moskee ook is begonnen met opknappen.

4.2.4 SAMENVATTING

De groep klushuisbewoners uit het onderzoek behoort allemaal tot de stedelijke middenklasse en net als de stedelijke middenklasse roemen de klushuisbewoners de culturele diversiteit van de stad. Om die reden kiezen veel klushuisbewoners ook voor een gemengde buurt, echter lijkt het merendeel van de klushuisbewoners zich graag te verkeren in een netwerk van gelijkgestemden. De klushuisbewoners hebben voornamelijk contact met andere klushuisbewoners of bewoners uit de nieuwbouwprojecten. Hetzelfde geldt voor de kinderen van de klushuisbewoners. In het klushuisproject woont ‘hun soort mensen’ en dat houden zij ook graag zo. Door geïnteresseerde vrienden en kennissen te tippen dat er een woning is vrij gekomen, proberen zij controle te houden over de toekomstige bewoners van de vrijgekomen woning. De keuze voor het klushuisproject en zeker ook de keuze voor een collectief klushuisproject, waarmee zij een veilige woonomgeving met gelijkgestemde mensen voor zichzelf creëren, lijkt een strategie om een enclave te vormen in de buurt. De stedelijke middenklasse zondert zich af van andere sociale- en etnische groepen middels deze strategie (Atkinson, 2006). Wel moet worden opgemerkt dat er steeds meer contact tussen de groep klushuisbewoners en andere sociale- en etnische groepen in de buurt ontstaat, maar dat de participatie van deze groepen in buurtinitiatieven nog uitblijft.

Binnen het klushuisproject fungeert de gemeenschappelijke tuin als ontmoetingsplaats voor de bewoners wonend aan de tuin. Het gevolg is dat sommige andere klushuisbewoners uit het klushuisproject zich buitengesloten voelen. Een ander nadeel van de zeer hechte band en het intensieve contact onder een kleine groep van klushuisbewoners (“de harde kern”) is dat behalve dat zij vooral contact hebben met het groepje klushuisbewoners uit hun klushuisproject en weinig met andere bewoners uit de buurt, zij hun vrienden ook minder zijn gaan zien. Dat een kleine groep uit de klushuisprojecten beperkt zich tot de groep klushuisbewoners uit het project, kan worden gezien als een nadeel van het klushuisproject.

Toch moet wel een kanttekening worden gemaakt bij de literatuur over de stedelijke middenklasse die graag in een multiculturele buurt woont, maar zich op een bepaalde manier ook afzondert van de andere sociale- en culturele groepen in de buurt. Onder een groot deel van de klushuisbewoners bestaat wel de wens meer contact te hebben met andere buurtbewoners in de buurt, echter blijken de andere culturen in de buurt zich ook te beperken op hun netwerk dat bestaat uit gelijkgestemden. Dit geldt ook voor de schoolkeuze. De klushuisbewoners wil niet per definitie hun kinderen niet naar een gemengde of ‘zwarte’ school sturen. De schoolkeuze van de respondenten wordt grotendeels bepaald door het lesniveau, of er andere kinderen overblijven en of de ouders van de andere

leerlingen ook betrokken zijn bij de school. Er zijn ook juist ouders die het belang van de ontwikkeling van cultureel kapitaal van hun kinderen benadrukken.

4.3 Deelvraag 3: Buurtparticipatie

Deze deelvraag bestudeert de rol van het klushuisproject bij de buurtparticipatie van klushuisbewoners. De paragraaf geeft antwoord op de laatste deelvraag;

Wat is de relatie tussen klushuisprojecten en de buurtparticipatie van klushuisbewoners?

In de beantwoording van deze deelvraag komen ook onderwerpen uit de eerste en tweede deelvraag terug. De buurtidentificatie van bewoners met de buurt en het sociaal contact van bewoners in de buurt zijn, zoals beschreven in het theoretisch kader, beide bepalend voor het de participatie van bewoners in hun buurt.

4.3.1 “DE HARDE KERN” - PARTICIPATIE PER PROJECT

Zoals in deelvraag twee beschreven, is in twee van de drie klushuisprojecten een groepje van bewoners die veel contact met elkaar heeft en die zichzelf ook wel “de harde kern” noemt. Dit zijn ook de klushuisbewoners die het meest participeren in informele activiteiten in het klushuisproject, zoals een barbecue in de gemeenschappelijke tuin. Deze bewoners zijn ook meer actief bij de formele buurtactiviteiten. Deze bewoners gaan meestal naar een informatieavond in de buurt en stellen dan later eens de andere klushuisbewoners op de hoogte. De actieve en organiserende insteek van het groepje actieve bewoners in ieder klushuisproject lijkt van belang voor de buurtparticipatie van alle klushuisbewoners. Dit groepje lijkt andere klushuisbewoners te stimuleren om ook te participeren in de buurt. Het opvallend dat in beide klushuisprojecten in de groep tenminste twee personen aanwezig zijn die eerder vrijwilligerswerk hebben gedaan. Het is opvallend dat al deze respondenten opnieuw actief zijn in buurt of van plan zijn actief te worden in de buurt.

Klushuisproject Mathenesserdijk

In het klushuisproject aan de Mathenesserdijk betreft “de harde kern” een groepje jonge stellen die woont in de appartementen van het klushuisproject. Deze vier stellen hebben met elkaar samen in de woningen gesloopt en spreken elkaar sindsdien vaak. Op zaterdag gaan twee/drie stellen uit het groepje altijd samen naar de markt. Verder hebben ze ook alle WK-wedstrijden (juni 2014) samen gekeken. Ook wordt er in ieder geval één keer in de twee weken echt afgesproken om met alle stellen uit het groepje samen gegeten en verder wordt er zeker één tot twee keer in de week spontaan afgesproken om samen te eten. Dit gaat dan via hun groepswhatsapp. Dan is er iemand die teveel heeft gekookt en wie zin heeft om mee te eten mag dan aanschuiven. Het contact is zelfs zo goed dat de bewoners met elkaar op vakantie zijn geweest en de sleutels van elkaars woning hebben.

“We hebben ook allemaal sleutels van elkaar dus als ik hier weleens hoor ‘Hallo?’, dan komt er iemand binnen, haha en die heeft dan zichzelf al binnen gelaten.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

“Nou sowieso hebben we daardoor een veel hechtere band allemaal met elkaar gekregen en nou dat heeft ervoor gezorgd dat we begin mei ineens met zes man in een busje ineens richting Oostenrijk zaten. We vonden dat we allemaal wel vakantie verdiend hadden en we wisten dat we nog een beetje klusgeld over hadden en een van de meiden hiernaast die is Oostenrijks dus die zij laten we die kant op gaan. Ik weet precies waar je goed kan slapen en dan ben je niet al teveel geld kwijt en dan heb je toch het gevoel even op vakantie te zijn. Toen hebben we een roadtrip gedaan.” - Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

De meeste klushuisbewoners van het project aan de Mathenesserdijk zijn in de laatste ‘klusfase’ van hun huis. Er zijn twee respondenten in het project die zich al een beetje verdiept hebben in de

buurtinitiatieven, maar hebben nog geen idee óf en waar zij graag betrokken bij zouden willen zijn. Verder bezoekt een aantal klushuisbewoners uit dit project weleens buurtcentrum Schiezicht waar vaak in het weekend festiviteiten zijn. Er is één respondent uit het klushuisproject, tevens uit het groepje van actieve bewoners, die al ideeën heeft wat zij graag wil opzetten in de buurt. De respondent is docent Culturele Kunstzinnige Vorming en kunstenaar en heeft een aantal dingen in gedachte die zij graag zou willen opzetten in de buurt. Ze zou heel graag met kinderen uit de buurt een soort van leerbedrijf beginnen. De achterliggende motieven van de respondent om dit op te zetten zijn, dat het een stukje educatie is voor kinderen in de buurt die dit type educatie niet van hun ouders krijgen, bovendien het is ook een manier voor haar zelf om op een andere wijze betrokken te zijn bij de buurt en betrokken te zijn bij een ander publiek. Met een ander publiek duidt de respondent op de niet-westerse allochtone kinderen in de buurt. Iets anders dat ze graag zou organiseren is een atelierroute, die langs meerdere dingen in de buurt komt. Verder wil ze graag in de studio die ze beneden in hun woning hebben, haar werkruimte en die van haar vriend die koffiebrander is, exposities en muziekavonden organiseren. De activiteiten die ze graag zou organiseren komen voort uit haar eigen interesses.

Verder is er een andere respondent uit dit klushuisproject die in zijn vorige buurt vrijwilliger was bij een initiatief (Mathenesserdijk, man, 32 jaar). De respondent deed vrijwilligerswerk bij 'House of Hope' in Rotterdam-Zuid. House of Hope heeft als doelen de zelfredzaamheid van bewoners en het participierend burgerschap te bevorderen. De buurten waar het initiatief actief is zijn buurten met een percentage van 80% of meer niet-westerse allochtonen of hoger. De respondent geeft aan benieuwd te zijn naar waar andere buurtbewoners mee bezig zijn en geeft ook aan wel interesse te hebben om bij te dragen aan een initiatief in Spangen.

De Blauwe Vos

Bij het klushuisproject De Blauwe Vos zijn alle woningen af, hebben de bewoners hun sociale netwerk en baan inmiddels weer opgepakt en zijn er steeds meer bewoners die initiatieven in de buurt beginnen of zich bij een initiatief aansluiten. Zo is er het idee ontstaan om mee te doen aan de Open Tuinen Dag en heeft één bewoonster uit het klushuisproject zich aangesloten bij de groen club van de buurt 'Natuurlijk Spangen'. Kortom, de participatie van sommige bewoners komt, nu zij daar de tijd voor hebben, op gang.

“Zo'n klushuisproject trekt ook wel een beetje een wissel op je sociale contacten en ook wel een beetje op je werk. Je moet je tijd toch behoorlijk verdelen over twee grote dingen in je leven: je werk en je huis. Maar er is op zich wel de wens om iets bij te dragen, maar het loopt allemaal nog niet zo hard. Er zijn wel wat initiatiefjes maar het komt nog niet echt van de grond.” – De Blauwe Vos, man, 33 jaar

Bij dit klushuisproject ontbreekt een groepje van écht actieve bewoners. Er is wel een groepje dat veel contact met elkaar heeft en waarmee zo nu en dan wordt gebarbecued of iets dergelijks. Maar geen van de respondenten is actief bij een buurtinitiatief.

De Dichterlijke Vrijheid

In het klushuisproject De Dichterlijke Vrijheid, dat inmiddels zeven jaar bestaat, worden veel informele activiteiten onder de bewoners georganiseerd. Een van de interviews met de bewoners was op een maandagavond, na het weekend waarin een van de vrouwen uit het klushuisproject vijftig was geworden. Het verjaren van de vrouw was ergens in de *middle of nowhere* groots gevierd met de hechte groep uit het klushuisproject en andere vrienden van de klushuisbewoonster. Op de maandagavond dat ik er was moest er nog, in het geheim, een lied dat was gezongen tijdens het feest worden opgenomen in een muziekstudio ergens in het klushuisproject. De hele *happening* rondom het feest bevestigde bij mij de verhalen over de bewoners over hoe goed ze met elkaar

omgaan. In het klushuisproject is een klein groepje van voornamelijk vrouwen die zeer actief is in de buurt. Zij zetten zich niet alleen in voor hun eigen woonblok en directe omgeving maar voor heel Spangen. Zij hebben in de loop der tijd allerlei initiatieven opgezet. Nadat de woningen en de tuin af waren, hebben zij samen de groene strook voor de deur van het klushuisproject aangepakt. De bewoners vonden het plan van de gemeente met wat nette boompjes niks en wilde graag fruit- en notenbomen op deze groenstrook. De gemeente vond het een leuk idee maar beschikten niet over de financiële middelen. Een van de bewoners van het blok is landschapsarchitect en maakte een ontwerp voor de strook met veel reliëf en verschillende plantensoorten. Vervolgens heeft een van de buurvrouwen subsidie aangevraagd, die kon worden aangevraagd, omdat Spangen een Krachtwijk is, en is de groene strook uiteindelijk zo geworden als dat de bewoners wilden. De klushuisbewoner die de subsidie heeft geregeld was in haar vorige buurt ook betrokken bij een buurtinitiatief en had daardoor de nodige ervaring, ofwel politiek kapitaal.

Onlangs heeft een van de bewoners uit het blok georganiseerd dat het gras op de dijk en op de groene strook worden gemaaid door schapen. De bewoners waren niet tevreden over de manier waarop het gras door de gemeente werd gemaaid, de maaimachine zorgde voor voren in de dijk. Op weer dezelfde groene strook is twee weken geleden ook 'Boek op de Hoek' begonnen. Een boekenkast, waar buurtbewoners kunnen zitten en een boek kunnen lezen uit de boekenkast. Voorafgaand aan de opening van de nieuwe buurtplek waren er voorleesavonden en workshops georganiseerd. Een initiatief in heel Spangen dat dit groepje buurvrouwen heeft opgericht is 'Natuurlijk Spangen'. Onder de vlag 'Natuurlijk Spangen' zetten zij zich in voor meer groen in Spangen.

De Dichterlijke Vrijheid is het klushuisproject met de meeste actieve bewoners. Het is niet goed te benoemen uit hoe veel personen dit groepje actievelingen bestaat. Sommige personen doen een enkele keer iets en anderen zijn voor langere tijd betrokken. Uit de hierboven beschreven groep van actieve vrouwen heb ik twee personen gesproken. Beide met een actief organiserende functie binnen de groep. De beide vrouwen hebben kinderen. Dat zij kinderen hebben verklaart deels dat zij participeren in de buurt en dat andere klushuisbewoners minder betrokken zijn. Een van de respondenten geeft aan dat hij niet participeert omdat zijn belangen daar niet groot genoeg voor zijn.

"Nee eigenlijk niet, want eigenlijk ben ik zelf ook helemaal niet zo van dat buurtniveau, daarvoor zijn mijn belangen niet groot genoeg. Kijk als je een kind hebt dan ben je daar veel strenger op. Voor mij gaat het vooral om het wooncomfort en de gezelligheid en de goeie binnentuin en daar stopt het ook." – De Dichterlijke Vrijheid, man, 43 jaar

De twee vrouwen uit het groepje die ik heb gesproken gaven beide aan het belangrijk te vinden dat er initiatieven zijn die een positieve levendigheid in de buurt opwekken, dit omdat de buurt nog steeds een slechte naam heeft. De vrouwen erkennen dat er nog problemen zijn in de buurt, echter is er al veel veranderd geven zij aan en is het vooral het imago van de buurt dat blijft hangen. Met Natuurlijk Spangen, van natuurlijk Spangen en natúúrljk Spangen proberen zij dit te veranderen. Bovendien vinden de vrouwen het een leuke bezigheid zich bezig te houden met initiatieven in de buurt. De inzet van deze bewoners wordt door veel andere bewoners erg gewaardeerd;

"We hebben, ja écht, een top initiatief, ook van de dames hier. Ja die doen het echt goed. Daar kan je iets van vinden maar ze doen het echt goed. Maar we laten het gras hier op de tussenstrook maaien door schapen. Daar staan een hoop mensen omheen kan ik je vertellen. En dan moeten ze van de dijk naar dat veldje daar en dan staat iedereen van; 'Wow, wat gebeurt hier?'. Daar komen veel mensen op af en dan heb je wel soort van die praatjes enzo." – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

4.3.2 MINDER ACTIEVE KLUSHUISBEWONERS

De andere bewoners uit het betreffende klushuisproject vinden het leuk om ergens bij betrokken te zijn maar willen geen organiserende functie. Zij geven aan daarvoor te druk te zijn met andere dingen, bijvoorbeeld met de combinatie werk/vrienden/kinderen, of zij willen even afstand van een organiserende functie omdat zij eerder in het klushuisproject een bestuurlijke functie hebben gehad. Deze bewoners participeren nu wel in sociale activiteiten die door de andere bewoners van hun klushuisproject worden georganiseerd, maar zelf zijn zij zelf (voorlopig) niet actief in het opzetten van activiteiten of het regelen van zaken voor het klushuisproject. De participatie van bewoners is, in sommige gevallen, dus intensief voor een bepaalde periode en wordt later weer minder.

“Van mezelf vind ik dat ik m’n bijdrage wel heb geleverd. Ik vind dat ik er heel hard voor heb geknokt en heel veel tijd in heb gestopt en nu is het ook wel goed en doe ik gewoon iets rustiger.” – De Blauwe Vos, man, 43 jaar

“Mijn vriend is eigenlijk heel lang betrokken geweest bij het bestuur bij de oprichtingsfase en nu is hij er weer eventjes uit. Maar hij had het wel voor anderhalf of twee jaar gedaan. Kijk als je dit hebt met elkaar, dan hoort het erbij en dan is het prima, maar op een gegeven moment neem je dan weer even een beetje meer afstand.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 42 jaar

Veel van de klushuisbewoners participeren ook in de activiteiten die worden georganiseerd door het collectief aan actieve bewoners in het klushuisproject omdat zij zien hoe zij hun best doen en zij daar ook graag een bijdrage aan leveren of omdat ze gevraagd worden ergens mee te helpen bij het initiatief. Het groepje actieve bewoners probeert door andere bewoners te vragen om mee te doen en door samen te werken met andere buurtinitiatieven, de participatie in de buurt uit te breiden.

“Ja natuurlijk, je hebt natuurlijk altijd de harde kern van actievelingen die wat doet. Maar we proberen dat groepje af en toe weer een beetje groter te maken.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Verder dragen alle bewoners bij aan het onderhoud van hun directe leefomgeving. Volgens de bewoners ligt er veel rommel op straat. Meerdere respondenten vertelden dat wanneer zij naar de vuilnisbak lopen, zij hun vuilniszak openhouden zodat ze onderweg nog wat rotzooi van de straat in kunnen doen.

“We hebben nu bijvoorbeeld heel veel last van ratten. Ze gooien wat gif en dan zijn ze weer weg. Of die afvalbakken... Het verschil is alleen wel dat wij alertere bewoners zijn dan de mensen die er hiervoor woonden. Ook met grofvuil. Ik flikker het erin en als ik iemand zie spreek ik iemand aan en met die ratten bel ik de gemeente. Ik laat het niet gaan. Dus ja een alertere groep, die dingen kan regelen of die schapen kan regelen of zoiets. Hoe belangrijk het is.. Maar dat heeft wel invloed op de buurt denk ik/hoop ik.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

De meeste bewoners van de klushuisprojecten zijn actief op de achtergrond. Zij denken een verschil te maken door betrokken te zijn bij hun leefomgeving. Door naar informatie avonden te gaan en door de buurt er netjes uit te laten zien denken zij een positieve invloed te hebben op de buurt.

Verder zijn alle respondenten geïnteresseerd in de plannen van de gemeente. Alle respondenten zijn geïnteresseerd in en op de hoogte van de plannen van de gemeente voor de buurt. Vooral als het gaat over de openbare ruimte direct voor hun deur, zoals de groene strook voor De Dichterlijke Vrijheid of de rijrichting van de straat direct voor de deur van het project. Verder houden alle bewoners zich ook bezig met wat er wordt gebouwd in de buurt. Zo is er een braakliggend terrein aan het eind van de Mathenesserdijk. Op dit stuk grond zouden appartementen worden gebouwd maar de verkoop van de appartementen liep niet hard genoeg, daarom is het deel dat al wel was

gebouwd gesloopt. De gemeente organiseert bijeenkomsten om de bewoners uit de directe omgeving van het braakliggende terrein op de hoogte te stellen van de staat en de nieuwe plannen. Alle respondenten van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk geven aan of naar de informatieavond te zijn geweest of het te betreuren dat ze niet konden.

“Nou ja op de Spangeskade wordt iets gedaan met een gebouw over een jaar en toen dacht ik dat is leuk voor mij. Het is iets van de gemeente maar daar wil ik heel graag bij betrokken zijn. Ik wil namelijk graag dat daar iets gebeurt. Verder kan ik nu nog niet echt mee doen omdat wij echt nog te druk zijn.” – Mathenesserdijk, vrouw, 47 jaar

4.3.2 PARTICIPATIE VOOR HET PROJECT

Verder is er altijd het woonblok waarvan de klushuisbewoners allemaal eigenaar zijn en dat moet worden onderhouden. Nadat het woonblok en de huizen af waren zijn de commissies die slechts relevant waren gedurende het klushuisproces opgeheven en zijn er weer een aantal nieuwe commissies bijgekomen. Ook zijn er nog steeds de VvE vergaderingen. De commissies en VvE vergaderingen zorgen zijn er vanwege het gedeelde belang, namelijk het klushuisproject, van de klushuisbewoners. In reguliere woningbouwprojecten is dit veel minder. De bewoners geven ook aan dat zij denken dat de initiatieven hier in de buurt er ook zijn omdat zij als groep in de buurt wonen.

“Ze hebben een paar keer voorgelezen daar nu is het idee dat je je boeken daar in een kast kan zetten en mensen die boeken kunnen lezen, lenen en weer terug zetten. Hoe lang dat goed gaat... Ik weet het niet maar het zijn wel initiatieven die hier komen omdat wij hier zitten. Initiatieven om dat buurtgevoel.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Na het klushuisproces is onder andere de tuincommissie opgericht. De tuincommissie houdt de tuin in de gaten en maakt plannen voor nieuwe planten in de tuin. Ook laten zij de weten wanneer er een tuindag is waarop wie wil en kan komt helpen in de tuin. Op zo'n dag wordt er gesnoeid, wordt de composthoop omgedraaid of leeg geschept of wordt het onkruid gewied. De respondenten geven aan dat het meestal dezelfde mensen zijn die komen opdagen op de tuindag. Vaak zijn het ook wel de mensen met kinderen. Zij maken namelijk het meest gebruik van de tuin.

“De kinderen helpen ook vlijtig mee en vaak gaan we nog eten met elkaar. Dan zetten we een paar tafels in de tuin en dan eten en dan weet je wel weer waarom je er bent.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

De bewoners beschrijven de vergaderingen en het commissiewerk vaak ook een gezellig en sociaal gebeuren. Bij de VvE vergaderingen treffen alle bewoners elkaar weer. De vergaderingen zorgen er wel voor dat de bewoners bij elkaar blijven komen en dingen over het klushuisproject en de buurt bespreken. Voor het groepje actieve klushuisbewoners is dit ook een moment om andere te betrekken bij waar ze mee bezig zijn in de buurt.

Verder doen de bewoners van De Dichterlijke Vrijheid ook altijd mee met de Open Tuinen Dag. Onder een aantal bewoners van De Blauwe Vos bestaat ook het idee om mee te doen. Zij kwamen op het idee doordat de bewoners van De Dichterlijke Vrijheid erover vertelden. Op zo'n dag vertellen de bewoners ook veel over het project en de insteek van het project.

“We hebben besloten dat één keer in de twee jaar te doen, want ik vind de gemeente heeft ook heel erg geïnvesteerd en we hebben die tuin en die is zo prachtig, daar wil je gewoon anderen mee inspireren, dat anderen dat kunnen zien. Dat is altijd zo leuk.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Maar de bewoners van de klushuisprojecten zijn niet alleen actief in de buurt met klushuisbewoners uit hun eigen project maar participeren ook samen met bewoners uit andere klushuisprojecten en nieuwbouwprojecten. De klushuisprojecten en nieuwbouwprojecten liggen dicht bij elkaar (zie kaart 1, h.3). Doordat de bewoners van verschillende klushuisprojecten en de nieuwbouwprojecten herkennen elkaar van gezicht doordat ze op hetzelfde stuk in de buurt wonen. Op een gegeven moment komen zij vaker met elkaar in contact en hebben dan kortstondig contact of leren elkaar beter kennen doordat de kinderen bij elkaar op school zitten of naar hetzelfde kinderdagverblijf gaan. Vervolgens ontstaan er ook initiatieven tussen de bewoners. Zo hebben de bewoners voor alle woningbouwprojecten bankjes met teksten neergezet, wordt er met kerst afwisselend door het nieuwbouwproject De Nieuwe Buren of een van de twee klushuisprojecten ieder jaar een kerstmarkt georganiseerd en hebben een aantal ouders uit de drie verschillende woonblokken samen een crèche in de buurt opgezet omdat zij ontevreden waren over de oude crèche.

“We hadden een crèche aan de andere kant van de brug maar die is in januari failliet gegaan en toen is die overgenomen door een andere organisatie. En toen vonden we dat niet leuk en toen hebben we met alle ouders gezegd van ‘Dat gaan we zo niet doen’ dus toen zijn we een nieuwe crèche begonnen. Alle oude meesters en juffies van de oude crèche hebben we meegenomen en toen zijn we toevallig hier in Spangen terecht gekomen.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 42 jaar

De klushuisbewoners van De Blauwe Vos zijn verder heel druk geweest een nieuw bestemmingsplan voor het woonblok achter hun tuin te maken. Er komt een nieuw woonblok in Spangen en de parkeergarage van de bewoners zal tegen hun tuinen aan komen te liggen. De bewoners hadden eigenlijk gehoopt dat het woonblok dat nu op deze plek staat gesloopt zou worden, zodat zij hun tuin konden uitbreiden. Een aantal bewoners heeft samen een nieuw plan getekend en laten zien aan de andere buurtbewoners in de directe omgeving van het woonblok. Onlangs is de gemeente akkoord gegaan met het alternatieve plan dat de bewoners van De Blauwe Vos hebben gemaakt. Over het alternatieve plan dat een aantal bewoners hebben gemaakt voor de parkeergarage zegt een andere respondent dat zij zo iets gemakkelijker samen doen doordat zij al eerder hebben samengewerkt. Ook zegt hij dat dit iets zou zijn geweest wat hij in zijn vorige buurt nooit zou hebben gedaan.

4.3.3 PERCEPTIE VAN KLUSHUISBEWONERS OP HUN PARTICIPATIE IN DE BUURT

De klushuisbewoners hebben allen het idee dat hun klushuisproject iets heeft veranderd in de buurt. Het uiterlijk van de buurt is sterk veranderd. Dit heeft zeker een impuls aan de buurt gegeven. Ook hebben zij het idee dat het andere buurtbewoners goed doet dat er is geïnvesteerd in hun buurt. Zo beschrijft een bewoner dat de Spangenaren wel een soort van trots ontlenen aan het feit dat mensen hun geld in Spangen hebben gestopt. Dit geeft ze volgens de respondent het gevoel dat ze niet tot een buurt van verliezers behoren. Bovendien doen alle klushuisbewoners ook nog een alles zelf en is het niet het geval geweest dat een projectontwikkelaar een mooi appartementenblok voor yppen neer heeft gezet. De respondent denkt dat dit de reden is dat buurtbewoners hen positief benaderen.

De klushuisbewoners van de Mathenesserdijk wonen nog niet zolang in de buurt maar hebben wel ook het idee dat hun klushuisproject heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de buurt. Aan de overkant van het klushuisproject raakten de woningen lange tijd niet verkocht. De respondenten van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk vertelden dat de woningen heel snel verkocht raakten nadat zij hun gevel hadden opgeknapt. Veel klushuisbewoners zeggen dat ze daardoor nu al een beetje het idee hebben dat ze wat voor de buurt hebben betekend. En dat nu ook de moskee aan het einde van de straat gaat verbouwen is volgens de klushuisbewoners een resultaat van hun klushuisproject.

De bewoners voelen het ook alsof ze in een buurt komen wonen die, anders dan hun oude buurt, nog niet functionerend is en alsof ze daar aan bij moeten dragen. De buurt is volgens de respondenten nog een beetje in opbouw. De oude buurt van sommige bewoners was gewoon een kant-en-klare goede buurt. Verder zijn zij van mening dat er steeds meer buurtbewoners betrokken zullen raken bij initiatieven en activiteiten in de buurt en dat steeds meer activiteiten zich ook zullen gaan herhalen. Volgens de respondenten die onder andere actief zijn bij Natuurlijk Spangen raken er steeds buurtbewoners bij initiatieven in de buurt betrokken. De meeste bewoners vertellen in het interview dat ze ook wel hadden verwacht dat ze hier meer contact zouden hebben met hun burens en andere bewoners uit de buurt dan in hun vorige buurt. Dat was iets waar ze voor kozen. Maar ze hadden niet verwacht dat ze zo betrokken bij de buurt en de andere buurtbewoners zouden zijn. Zoals de respondenten aangeven lijkt er sprake van een domino effect wat betreft de participatie van klushuisbewoners in hun buurt. Steeds meer buurtbewoners hebben contact en sluiten zich aan bij de buurtinitiatieven.

“De Nieuwe Buren ken ik ook wat mensen via school en De Blauwe Vos ken ik ook wat mensen via school. Ja weet je, zo ontstaat er gewoon zo’n netwerk dat zich verder uitspreid. En ja dat project van die bankjes hier rondom die blokken hebben we samen gedaan, september 2010 was dat geloof ik. Toen hebben we een plantenmarktje gehouden om die tuintjes te vullen. Nou allemaal van dat soort dingen. Het zijn altijd wel kleine dingetjes maar zo zijn er wel steeds meer initiatieven. Zo vieren we al een paar jaar Sint Maarten hier in de buurt. Dat begint bij een klein clubje kinderen en dat breid zich uit. Dat wordt van; ‘O ja! Alweer Sint Maarten!’, terwijl daarvoor was iedereen zo van ‘Sint Maarten?’” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Een respondent van het laatste klushuisproject, die dus net in Spangen is komen wonen, vertelt in het interview dat er in Spangen van alles gebeurt vanuit de bewoners zelf. Dat was in hun vorige buurt helemaal niet zo. Nu krijgen ze van alles dat er in de buurt te horen via andere bewoners. Dit vinden ze een goed teken. Een aantal respondenten benadrukt in de interviews het een buurt levendig maakt wanneer mensen actief betrokken zijn bij hun buurt.

Onder de klushuisbewoners zijn veel gezinnen en hoewel alle bewoners aangeven dat het wel goed zit met de veiligheid in Spangen, geven zij tegelijkertijd ook aan dat zij het een zorgelijke gedachte vinden dat wanneer de kinderen ouder zijn, zij zich meer buiten het woonblok zullen gaan bevinden. Op de vraag waarom zij zich zorgen maakt antwoordde een respondent dat het misschien ook wel onbekendheid is. Maar de meeste bewoners proberen samen wel te zorgen te dragen voor de directe omgeving rondom hun woonblok. Volgens de bewoners draagt dit bij aan de veiligheid van de buurt en verder is het belangrijk vertrouwen in de buurt te houden.

“Bij mij is een keertje een dop van m’n wiel gejat en toen zei de secretaresse hier meteen ‘Wel vertrouwen blijven houden’. En dat vond ik wel grappig want dat is precies waar het om gaat. Een soort van basis vertrouwen hebben in je omgeving en daar vind ik het leuk genoeg voor. Er gebeurt zat. Er is tegenwicht aan het asociale gedrag en ja het ongewone met alle culturen vind ik wel leuk. Ik heb geen kinderen, dat maakt het ook wat makkelijk, want dan maak je je meer zorgen over onveiligheid en over verkeerde invloeden.” – De Blauwe Vos, man, 43 jaar

Toch vinden alle bewoners het wel belangrijk om een beetje betrokken te zijn. De meeste geven aan een beetje betrokkenheid ook leuk te vinden. Ze willen geen organiserende rol maar een meedenken en af en toe helpen bij een buurtinitiatief vinden zij prima. Het is immers toch hun buurt. De klushuisbewoners merken ook van andere buurtbewoners dat iedereen een beetje betrokken is.

“Maar dat het een beetje goed onderhouden wordt vind ik ook belangrijk maar dat hebben we nu allemaal in eigen handen. Je merkt hier ook dat andere mensen in de straat daar ook heel erg bij betrokken zijn. Dat is wel prettig.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 34 jaar

4.3.4 DE ROL VAN DE GEMEENTE EN INSTITUTIONELE ERVARING KLUSHUISBEWONERS

Ervaring samenwerking gemeente

De samenwerking van de klushuisbewoners met de gemeente voor het klushuisproject is van invloed op de buurtparticipatie van klushuisbewoners in hun buurt. Een slechte ervaring bij sommige klushuisbewoners maakt dat zij eigenlijk niet opnieuw willen participeren in formele activiteiten waarbij de gemeente betrokken is, zoals bijvoorbeeld een inspraakavond. Ook zullen zij niet snel een initiatief in de buurt opzetten waarbij de gemeente nodig is.

De ervaring van de klushuisbewoners wat betreft de samenwerking met de gemeente is wisselend. Sommige respondenten zijn erg tevreden en sommige hebben het idee dat ze niets voor elkaar krijgen met de gemeente. Dit laatste geldt vooral bij de klushuisbewoners van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk. Gedurende het klushuisproces hebben zij eigenlijk geen contact gehad met de gemeente. Er is tijdens het proces nooit iemand langs geweest en eigenlijk zou het kluscollectief een vergunningscoach krijgen maar daar hebben de klushuisbewoners nooit iets van gehoord. Zij hebben het vermoeden dat het geld bij de gemeente, na de andere twee klushuisprojecten, op was.

De bewoners van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk zijn begin dit jaar door de gemeente uitgenodigd voor een inspraakavond over de herindeling en het groen voor de deur van het klushuisproject. Volgens alle respondenten van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk waren de plannen voor de buitenruimte al gemaakt en werden de bewoners meer voor de vorm uitgenodigd. Ook hebben zij nog een aantal rekeningen lopen bij de gemeente maar wijst iedereen bij de gemeente naar elkaar en komen de bewoners niet verder. Een van de respondenten zegt de gemeente inmiddels wel wantrouwen naar de gemeente toe te hebben. Een andere respondent uit zich als volgt over de gemeente;

“Ik heb niet heel erg het gevoel dat de gemeente achter je staat met dit klushuisproject eigenlijk. Ik vind eigenlijk dat de gemeente zich wel iets coöperatiever zou kunnen opstellen dan dat ze nu doet. Ik vind dat ze zich redelijk strikt aan de regels houden en dat ze weinig creativiteit laten zien in het omgaan met het probleem oplossen. Ik vind het fijn als we een beetje kunnen meedenken voor er plannen komen.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, man, 33 jaar

De andere twee klushuisprojecten hebben daarentegen veel contact gehad met de gemeente. De klushuisbewoners van klushuisproject De Blauwe Vos spreken van een goed aanspreekpunt bij de gemeente. Volgens de klushuisbewoners van De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid waren hun klushuisprojecten alleen maar mogelijk door de gemeente dus in die zin hebben zij veel aan de gemeente gehad. In dit stuk is al eerder genoemd dat de klushuisbewoners jaarlijks meedoen aan de Open Tuinendag omdat de gemeente zoveel geld heeft geïnvesteerd in het klushuisproject. Dit is voor de gemeente een manier om te laten zien wat voor projecten zij hebben gedaan.

In het geval van De Blauwe Vos hebben de bewoners een goede ervaring met de gemeente omdat beide partijen goed uit de onderhandeling over de prijs voor het klushuisproject zijn gekomen.

“Het ging over 500.000 euro. Ja we hebben gewoon met elkaar een half miljoen verdiend en ja dat is ook voor de gemeente heel veel geld en daar moest ook echt een apart besluit voor komen bij de Raad dus in dat proces waren er momenten dat ik het echt verschrikkelijk vond en dat ik de gemeente echt haatte zeg maar. Maar uiteindelijk zijn we daar heel net uitgekomen. Wij hebben niets cadeau gekregen en zij hebben ook niets cadeau gekregen. Dat is dus een goeie onderhandeling. Daar zijn we echt goed uitgekomen.” – De Blauwe Vos, man, 43 jaar

In tegenstelling tot het klushuisproject aan de Mathenesserdijk zullen de klushuisbewoners van De Blauwe Vos geen moeite hebben om de samenwerking met de gemeente weer in te schakelen. Onlangs hebben zij dit dan ook gedaan. De klushuisbewoners van De Blauwe Vos zijn namelijk druk bezig geweest een nieuw bestemmingsplan voor het woonblok achter hun tuin te maken. Er komt een nieuw woonblok in Spangen en de parkeergarage van de bewoners zal tegen hun tuinen aan komen te liggen. De bewoners hadden eigenlijk gehoopt dat het woonblok dat nu op deze plek staat gesloopt zou worden, zodat zij hun tuin konden uitbreiden. Een aantal bewoners hebben samen een nieuw plan getekend en laten zien aan de andere buurtbewoners in de directe omgeving van het woonblok. Onlangs is de gemeente akkoord gegaan met het alternatieve plan dat de bewoners van De Blauwe Vos hebben gemaakt.

Dat de klushuisbewoners dergelijke plannen zoals het hierboven genoemde bestemmingsplan voor elkaar krijgen, heeft ook te maken met de institutionele ervaring van de klushuisbewoners. Dit geven zij zelf ook aan in de interviews. Deze ervaring leidt tot het ondernemen van allerlei initiatieven of maatregelen in de buurt. De klushuisbewoners laten in de interviews weten zichzelf te beschouwen als een alerte groep die in staat is dingen te regelen. Zo waren zij bijvoorbeeld niet tevreden over de manier waarop het gras wordt gemaaid door de gemeente en hebben zij schapen geregeld die het gras 'maaien'.

"We hebben nu bijvoorbeeld heel veel last van ratten. Ze gooien wat gif en dan zijn ze weer weg. Of die afvalbakken... Het verschil is alleen wel dat wij alerdere bewoners zijn dan de mensen die er hiervoor woonden. Ook met grofvuil. Ik flikker het erin en als ik iemand zie spreek ik iemand aan en met die ratten bel ik de gemeente. Ik laat het niet gaan. Dus ja een alerdere groep, die dingen kan regelen of die schapen kan regelen of zoiets. Hoe belangrijk het is.. Maar dat heeft wel invloed op de buurt denk ik/hoop ik." – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

In ieder klushuisproject zijn bewoners met institutionele ervaring aanwezig. Binnen de klushuisprojecten bestaat een rolverdeling naar de kennis van de bewoners. De een is op de hoogte van juridische zaken en houdt zich daarmee bezig. Een ander heeft verstand van projectontwikkeling en regelt dingen voor het klushuisproject die daarmee te maken hebben. Zo zit er in ieder klushuisproject ook iemand die ervaring heeft met zaken doen met de gemeente. De institutionele vaardigheden van de klushuisbewoners zorgen er dus voor dat zij weten hoe zij iets voor elkaar kunnen krijgen bij de gemeente of een andere instantie (Staeheli & Clark, 2003).

"Maar we hebben X, daar heb je vast wel contact mee gehad, die weet precies hoe alles zit. Het zijn echt een paar mensen, ook iemand die is veel bezig met projectontwikkeling enzo en die kent ook z'n weggetje. Volgens mij komt het heel veel op bepaalde mensen en dan weten we ook met z'n allen als het daar over gaat dan moet je bij hem zijn. Ook voor de gemeente denk ik. Ik heb geen idee maar ik weet dat er anderen zijn." – De Blauwe Vos, man, 33 jaar

Bovendien hebben de klushuisbewoners veel samengewerkt voor de renovatie van het casco en de schil van het woonblok. Hierdoor hebben de klushuisbewoners een idee wat ze aan elkaar hebben. De diversiteit aan mensen binnen het kluscollectief volgens respondenten uit verschillende klushuisprojecten heel nuttig. Sommigen waren thuis in de wereld van de bouw, anderen in de juridische wereld en weer anderen in de wereld van de architectuur of stedenbouw. De bewoners konden van elkaars vakgebied en ervaring profiteren. Bij alle drie projecten is aan het begin van het proces een taakverdeling gemaakt waarbij ieders specialiteit tot zijn recht kwam. Dit heeft volgens de bewoners een positieve invloed gehad op het verloop van het proces. In alle VvE's is de taakverdeling wederom toegepast maar dan in de vorm van commissies. De positieve ervaring in drie van de vier kluscollectieven en het feit dat de klushuisbewoners wat ze aan elkaar hebben maakt wellicht dat ze gemakkelijker participeren.

4.3.5 ROL GEMEENSCHAPPELIJKE TUIN IN PARTICIPATIE

Zoals in deelvraag twee al werd beschreven stimuleert de gemeenschappelijke tuin in twee van de drie klushuisprojecten zowel het sociaal contact onder de klushuisbewoners als de participatie van de klushuisbewoners in informele activiteiten. In de gemeenschappelijke tuin worden vaak informele activiteiten georganiseerd als een tuin dag, barbecues, verjaardagsfeestjes en vooral ook allerlei activiteiten voor de kinderen. In twee van de drie klushuisprojecten heeft de verbondenheid tussen de klushuisbewoners geresulteerd in een gemeenschappelijke tuin. De verbondenheid tussen de klushuisbewoners op basis van het klushuisproject heeft dus in feite een voorziening voor sociaal contact en participatie in informele activiteiten gecreëerd.

Al vroeg in het proces van het klushuisproject, in één van de eerste vergaderingen, hebben de bewoners van De Dichterlijke vrijheid met elkaar gekozen voor een gemeenschappelijke tuin in plaats van allemaal individuele tuinen. Ze hebben een deel van een woning opgeofferd zodat de bewoners van de bovenwoningen beneden door de poort kunnen om ook in de tuin te zitten. Een aantal bewoners heeft het idee geopperd en bijna iedereen heeft ingestemd. Eén stel heeft destijds niet ingestemd met de plannen voor de gemeenschappelijke tuin en zijn uit het project gestapt. Volgens een van de bewoners wilde dit stel gewoon een groot huis en wilden zij niets met de rest te maken hebben. Het is daarom maar beter ook dat zij eruit zijn gestapt, aldus de klushuisbewoonster.

Ook bij De Blauwe Vos was er vanaf het begin sprake van een gemeenschappelijke tuin. Het idee om een gemeenschappelijke tuin aan te leggen is 'afgekeken' van De Dichterlijke Vrijheid. Over het besluit of dat er een gemeenschappelijke tuin zou komen is geen discussie geweest. Vervolgens is wel vergaderd over hoe groot het gemeenschappelijke deel zou worden en hoe groot het privé gedeelte van de bewoners met een woning aan de tuin zou worden.

Bij het klushuisproject aan de Mathenesserdijk ook daar is er even sprake geweest van dat er een gemeenschappelijke tuin zou komen, echter waren de meeste bewoners geen voorstander van dat idee. De bewoners geven aan allen toch wel erg op zichzelf te zijn. Een tuin met schuttingen zou ervoor zorgen dat als zij geen contact willen met de burens dat het ook niet hoeft, omdat er een schutting tussen zit. Eén bewoonster laat in het interview weten dat zij en haar partner dat toch wel heel erg jammer vonden dat er geen gemeenschappelijke tuin komt. Ze vertelt dat ze graag zo'n tuin als bij De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid willen hebben. Het liefst hadden ze een gemeenschappelijke wilde tuin met dieren gehad, zoals bij De Dichterlijke Vrijheid.

Maar ook al wil het merendeel van de klushuisbewoners van de Mathenesserdijk dus geen gemeenschappelijke tuin, geven zij wel aan dat er iets is veranderd in hun gedachte over de buitenruimte en hun wens voor privacy. Eerder wilden zij hun tuin goed afgesloten van de burens. Maar nu, bijna aan het einde van het klushuisproces, vinden de meeste bewoners het ook wel jammer als de tuinen straks niet allemaal meer zo open ten opzichte van elkaar liggen. Doordat de tuinen nog niet klaar zijn en er nog geen schuttingen zijn hebben de bewoners op het moment heel spontaan contact doordat zij elkaar nu zien als ze buiten staan en dan contact hebben zonder echt een afspraak te maken. De bewoners denken dat wanneer de tuinen klaar zijn en er schuttingen zijn, dit het contact zal veranderen.

“De tuinen zijn nu nog niet klaar en dan is het zo leuk dat nog alles open is. We zijn toch allemaal een beetje hetzelfde. Zo aan het begin dachten we allemaal; we maken onze tuin met hekjes enzo en nu dat nog niet zo is, hebben we het erover van ‘Oh dat zou jammer zijn, als het zo afgesloten is.’. Nu is het meer bij kans dat we daar buiten zitten of hier op het balkon, en dan staat de buurvrouw van daarnaast er en dan is het van ‘Hé zullen we even koffie drinken?’. Dus dat er geen hekjes zijn helpt

wel met contact dus dan moeten we nog even zien hoe dat verder gaat.” – Klushuisproject Mathenesserdijk, vrouw, 47 jaar

De bewoners van de appartementen uit het klushuisproject aan de Mathenesserdijk hebben geen tuin, maar sinds het klushuisproject denken zij wel ook anders over het hekje tussen de twee dakterrassen. De dakterrassen van twee stellen grenzen aan elkaar en aanvankelijk zou er een hekje tussen de twee terrassen komen, echter is het hekje er nooit gekomen en staat het in de berging bij een van de koppels. Sinds het klushuisproject hebben de stellen veel contact en eten zij geregeld bij elkaar, om die reden hebben zij besloten het hekje niet meer te plaatsen. Nu kunnen ze gemakkelijk over de twee terrassen naar elkaar toe en hoeven ze niet eerst twee trappen af en dan weer twee trappen op.

De gemeenschappelijke tuin speelt een belangrijke rol in het contact en de participatie van de klushuisbewoners van De Dichterlijke Vrijheid en De Blauwe Vos. De keuze voor een gemeenschappelijke tuin is in beide gevallen een keuze geweest waarvan men niet wist of deze goed zou uitpakken. Sommigen waren bang om hun privacy kwijt te raken of waren bang dat zij de tuin helemaal niet zouden gebruiken. Een van de klushuisbewoners van De Dichterlijke Vrijheid (vrouw, 47 jaar) vertelde dat haar man, na het klushuisproject, een budgetteercirkel heeft gemaakt van wat alles heeft gekost. De tuin is 1,5% van alle kosten die zij hebben gemaakt, maar is volgens de respondent het meest waardevolle dat ze hebben.

De bewoners van De Blauwe Vos en De Dichterlijke Vrijheid noemden in de interviews allerlei voordelen die zij ervaren van de gemeenschappelijke tuin. Allereerst hebben de bewoners nu heel veel buitenruimte. Meer dan dat ze zouden hebben als ze allemaal een eigen tuin zouden hebben.

“Nou ja die gemeenschappelijke tuin heeft gewoon zo ontzettend veel voordelen. Ik zeg altijd... Vroeger waren dit huizen en die hadden een achtertuin. Iets van 26 meter naar de overkant, gevel tot gevel. Vroeger was de grens op de helft dus dan had je dertien meter tuin en nu hebben we zeven meter privé en zes meter hebben we dus samen. Eigenlijk is het vijf meter breed, behalve de huizen wat meer naar de hoek, die zijn wat breder, dus ik zeg altijd maar zo; ik heb zes keer vijf, dertig vierkante meter ingeleverd en ik heb er zevenhonderd voor terug gekregen. Wie wil dat nou niet? Ja altijd dat met; ja privacy.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Verder heeft de tuin een belangrijke functie voor gezinnen. De tuin vormt een veilige speelplek voor de kinderen. De tuin wordt ook het meest gebruikt door gezinnen. Een bewoner van De Blauwe Vos, zonder kinderen, denkt dat hij meer in de tuin zou komen als hij kinderen had. Het is een veilige en afgesloten plek en de ouders hoeven nauwelijks op te letten waar hun kinderen zijn. Een van de bewoners (De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar) benadrukte ook dat wanneer de kinderen zo rond de tien jaar zijn, dat het dan wel een beetje voorbij zal zijn in het woonblok en dat het dan naar ‘de andere kant’ Dit vindt hij een zorgelijke gedachte. De ouders vinden veiligheid van de speelomgeving heel belangrijk.

“Kijk, wat enorm meespeelt is dat wij kinderen hebben en we hebben die enorme veiligheid van die tuin. Dat is me een dorp zeg. Voor de kinderen is het werkelijk waar paradijs. Ook qua conflictjes. Ze hebben ruzie en dan gaat het weer niet goed en tikkertje en elastiekjes doen. Maar ze huppelen door de tuin. Dat vind ik heel fijn om te zien.” – De Dichterlijke Vrijheid, man, 47 jaar

Volgens de respondenten is de tuin een goede ontmoetingsplek. Veel bewoners maken een praatje in de tuin. Volgens bewoners uit de appartementen hebben de bewoners aan de gemeenschappelijke tuin meer contact. Zij denken dat dit het gevolg is van dat men daar gemakkelijker even bij elkaar binnenloopt. Respondenten die aan de tuin wonen zeggen ook dat ze af

en toe zo een beetje vanaf de tuin bij elkaar naar binnen kijken om te peilen of ze even langs kunnen komen.

“Het is een fantastische ontmoetingsplek. Je kan gewoon door de tuin een wandeling maken. Dan ga je even lekker een rondje, zo langs de kippen, vinden de kinderen trouwens ook geweldig.” – De Dichterlijke Vrijheid, vrouw, 50 jaar

Tot slot noemen de respondenten het comfort van de tuin. De combinatie van het wonen en het groen, of hoe de bewoners het noemen een ‘mini-park’, geeft de bewoners een vrij gevoel. In tegenstelling tot wanneer ze een park of andere natuur op zoeken dan is het een beetje onhandig met een kleedje en allemaal dingen die je mee moet nemen.

4.3.6 SAMENVATTING

De klushuisbewoners participeren allen in het onderhoud van de buurt en een klein deel van de bewoners is continue betrokken bij buurtinitiatieven. De eerdere samenwerking van de klushuisbewoners maakt het gemakkelijker om opnieuw samen te werken. De klushuisbewoners weten wat wij van elkander kunnen verwachten. Bovendien blijven de klushuisbewoners in contact met elkaar door het woningblok dat zij samen delen en het commissiewerk en de vergaderingen die hiermee gepaard gaan. Doordat de klushuisbewoners met elkaar in contact blijven en zij samen geregeld vergaderingen hebben spreken zij hoogstwaarschijnlijk geregeld over de buurt. Dit maakt het waarschijnlijker dat de groep klushuisbewoners participeert in de buurt (Dekker, 2007). Ook de aanwezigheid van een groepje bewoners dat bij buurtinitiatieven in betrokken en die daarbij een sterk organiserende rol op zich nemen maakt dat ook andere klushuisbewoners gaan participeren. Sommige klushuisbewoners participeren omdat zij de inzet van het groepje aan bewoners waarderen of doordat zij worden gevraagd door het groepje om ook mee te doen in het initiatief. Individuen participeren vaak wanneer zij daartoe worden gevraagd (Dekker, 2007). Het groepje aan actieve klushuisbewoners is voor de buurtparticipatie van deze groep dus zeer belangrijk. In de kleine, ofwel “harde kern” van klushuisbewoners, zijn meestal een aantal bewoners die al ervaring hebben met eerder vrijwilligerswerk of eerdere buurtinitiatieven in hun vorige buurt. De meeste andere klushuisbewoners participeerden niet in hun vorige buurt. Verder is de gemeenschappelijke tuin een bindende factor. Deze creëert een veilige afgesloten omgeving waar de kinderen samen kunnen spelen en vormt een ontmoetingsplaats voor de ouders in de klushuisprojecten. Een gemeenschappelijke groene buitenruimte stimuleert het contact onder buurtbewoners (Sullivan et al., 1998). Uit dit contact kan participatie voortvloeien, maar deze ruimte zelf vraagt ook om participatie, namelijk in de vorm van onderhoud (Sullivan et al., 1998). Hiervoor hebben de klushuisbewoners de tuincommissie. Een van de sociale gebeurtenissen waar een selectief deel van de klushuisbewoners meestal bij betrokken is. Tot slot zorgt een goede samenwerking met de gemeente tijdens het klushuisproces ervoor dat de klushuisbewoners bereid blijven te participeren in formele buurtactiviteiten, zoals een inspraakavond. Bovendien maakt een positieve samenwerking met de gemeente dat klushuisbewoners weten waar ze terecht kunnen met hun buurtproblemen of de initiatieven die zij graag willen ondernemen voor de buurt.

5. Conclusie en aanbevelingen

In het voorgaande hoofdstuk zijn de onderzoeksresultaten uiteengezet. Op basis van de resultaten op de deelvragen kan een antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag;

Welke motieven hebben klushuisbewoners om al dan niet te participeren in hun woonbuurt en welke rol speelt het klushuisconcept bij deze participatie?

Het klushuisconcept speelt absoluut een rol in de buurtparticipatie van klushuisbewoners. Het klushuisproces zorgt voor een bepaalde groepsvorming binnen het klushuisproject. In ieder klushuisproject is een groepje van bewoners aanwezig dat zeer intensief contact met elkaar heeft. In ieder klushuisproject is dit ook het groepje van bewoners dat betrokken is bij de informele buurtactiviteiten die in de buurt worden georganiseerd; zij bezoeken geregeld buurtactiviteiten, biedende af en toe de helpende hand bij de organisatie van buurtactiviteiten of zij hebben zelfs een organiserende rol in deze buurtactiviteiten. Dit zijn ook de klushuisbewoners die meestal, namens het betreffende klushuisproject, naar de buurtvergaderingen en inspraakavonden in de buurt gaan. Voor het groepje actieve klushuisbewoners uit het oudste klushuisproject 'De Dichterlijke Vrijheid' geldt dat deze klushuisbewoners er in slagen veel andere buurtbewoners te betrekken bij de buurtactiviteiten die zij organiseren. Een aantal van deze klushuisbewoners hebben een sterk organiserende rol en proberen andere buurtbewoners te betrekken bij hun buurtinitiatieven en dit is met succes. Veel buurtbewoners willen zelf geen organiserende rol, maar waarderen de inzet van dit groepje klushuisbewoners en sluiten zich daarom zo nu en dan aan. De buurtbewoners die zich hierbij aansluiten zijn vaak klushuisbewoners van het andere nabijgelegen klushuisproject 'De Blauwe Vos' of bewoners van de twee nabijgelegen nieuwbouwprojecten.

Veel van de klushuisbewoners van de verschillende klushuisprojecten in de buurt voelen zich verbonden met elkaar. Het klushuisproject is iets gemeenschappelijks. Meerdere klushuisprojecten in een buurt wekken spontaan contact op tussen alle klushuisbewoners van de klushuisprojecten in de buurt. Zij hebben namelijk al snel een gespreksonderwerp doordat zij benieuwd zijn naar het verloop van de andere klushuisprojecten. Dit contact heeft in sommige gevallen geleid tot het samen participeren in buurtinitiatieven. Voorbeelden hiervan zijn het jaarlijks vieren van St. Maarten, de ontmoetingsplek 'Boek op de Hoek', de kerstmarkt en buurtinitiatief 'Natuurlijk Spangen'. Een aanbeveling voor beleidsmakers is dan ook een buurt te herstructureren aan de hand van meerdere klushuisprojecten. De aanwezigheid van meerdere klushuisprojecten zorgt voor contact tussen buurtbewoners, dit contact komt voort uit interesse, bovendien de ervaring van deze cases wijst uit dat hier mogelijk ook buurtparticipatie uit voort kan komen.

Een andere aanbeveling is dat wordt gezorgd voor een goede samenwerking met de gemeente. Het lijkt niet het geval te zijn dat een goede samenwerking met de gemeente een garant is voor de participatie van klushuisbewoners in hun buurt. Het is meer dat een slechte ervaring ervoor zorgt dat de klushuisbewoners de gemeente wantrouwen en niet meer naar de inspraakavonden komen en ook niet geneigd zijn buurtinitiatieven op te richten waarbij de gemeente nodig is. In het geval van de klushuisbewoners van het klushuisproject aan de Mathenesserdijk zijn de bewoners de gemeente gaan wantrouwen. Zij konden niet aan op de gemeente tijdens het project en voelen zich niet gehoord door de gemeente. De inspraakavonden ervaren zij als nutteloos.

Behalve de samenwerking met de gemeente speelt de samenwerking van de klushuisbewoners voor het klushuisproject een belangrijke rol, de hechte band die is ontstaan onder sommige klushuisbewoners is ontstaan vanuit de intensieve samenwerking van bewoners met elkaar en heeft als voordeel dat men sneller geneigd is te participeren. Deze klushuisbewoners participeren zowel in informele activiteiten als een barbecue in de tuin, als formele buurtactiviteiten zoals het bezoeken

van inspraakavonden. Op moet worden gemerkt dat het hier gaat om een selectieve groep van klushuisbewoners die dus veel met elkaar optrekt. Er is ook een groot deel van de klushuisbewoners dat niet participeert. Een nadeel van de aanwezigheid van een hecht groepje in het klushuisproject is dat sommige andere klushuisbewoners zich buitengesloten voelen. Het sterke *bonding* sociaal kapitaal heeft een gunstig effect op de buurtparticipatie, maar heeft dus ook een negatieve keerzijde.

Een ander nadeel dat de *strong bonding ties* van een deel van de klushuisbewoners met zich meebrengt is dat de klushuisbewoners zich afzonderen in het klushuisproject. De groep klushuisbewoners lijkt erg de neiging te hebben zich door middel van een collectief klushuisproject af te zonderen van de problemen van de buurt. Veel klushuisbewoners waren als individueel huishouden niet in de buurt gaan wonen, vanwege de problemen van de buurt. Zij hebben gekozen voor een collectief klushuisproject omdat zij zich dan in een groep van gelijkgestemden bewoners zouden bevinden en zij niet alleen voor de problemen van de buurt stonden. Het collectieve aspect had voor de klushuisbewoners een verminderende werking op de ernst van de problemen van de buurt.

Een selectief groepje klushuisbewoners is zeer actief in de buurt, maar er zijn dus ook veel klushuisbewoners die niet participeren. Wel geven de klushuisbewoners aan dat zij sneller participeren door de eerdere samenwerking, daardoor kennen de bewoners elkaar allemaal goed en is er een duidelijke rolverdeling naar de kwaliteiten van iedere bewoner. Bewoners geven aan in hun vorige buurt minder geneigd te zijn geweest om te participeren. Een ander aspect dat de participatie van deze groep waarschijnlijker maakt is dat geen van de klushuisbewoners een verhuizing in het perspectief heeft omdat zij een woning hebben die aansluit op hun specifieke woonwens en waar veel tijd en geld in is gaan zitten. Dat zij geen verhuizwensen hebben maakt dat zij gewilliger zullen zijn om te participeren in het belang van de buurt. Minder snel dan reguliere woningeigenaren zullen klushuisbewoners hun woning willen verlaten. Dit komt ook door de affiniteit met de woning die is ontstaan door het klussen aan de woning en het lange proces naar de bewoonbaarheid van hun woning. Echter de veronderstelling van Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV Platform 31, 2009; SEV Platform 31, 2010) dat klushuisbewoners meer participeren in hun buurt doordat zij meer bij de stedelijke herstructurering van hun buurt zijn betrokken en meer affiniteit hebben met hun buurt doordat zij zelf hun woning hebben ontwikkeld en daarmee een deel van de stedelijke herstructurering hebben uitgevoerd gaat niet op voor in ieder geval deze groep klushuisbewoners. De klushuisbewoners uit het onderzoek geven inderdaad aan dat zij het idee hebben dat zij iets hebben veranderd in de buurt, vooral fysiek in het uiterlijk van de buurt denken zij iets te hebben veranderd. Maar dit biedt voor hen geen aanleiding om meer te participeren in de buurt. Veel klushuisbewoners trekken zich zodra het gemeenschappelijk gedeelte van het klushuisproject af is terug.

Dit onderzoek geeft een duidelijke beeld van de motieven van klushuisbewoners om te participeren in hun buurt en hiermee geeft dit onderzoek een beeld van de effecten van herstructurering op lagere schaal. Vaak worden de effecten van herstructurering onderzocht op een hoger schaalniveau. Kwantitatief vervolgonderzoek is nodig om de verschillen in de mate van participatie tussen klushuisbewoners en reguliere woningeigenaren in herstructureringsbuurten te vinden. Het kwantitatieve onderzoek naar de verschillen tussen deze twee groepen is een belangrijke aanvulling op dit onderzoek. Op basis van dit onderzoek kan namelijk niet worden gesteld dat klushuisbewoners meer participeren in hun buurt omdat het gaat om een selectieve groep van klushuisbewoners die meer participeert en bovendien is het goed mogelijk dat juist deze bewoners enthousiast waren om te participeren in dit onderzoek. Een vergelijkend kwantitatief onderzoek tussen klushuisbewoners en reguliere woningeigenaren naar de mate van participatie in zowel informele- als formele activiteiten zou moeten uitwijzen of klushuisbewoners daadwerkelijk meer participeren. Daarnaast zou onderzoek naar de verschillen tussen klushuisprojecten zeer waardevol zijn. Uit dit onderzoek is

gebleken dat de stadia van de verschillende klushuisprojecten uit dit onderzoek bepalend is voor de buurtparticipatie van de klushuisbewoners. Zo lijkt het, op basis van de verschillen in buurtparticipatie tussen de drie klushuisprojecten dat klushuisbewoners in de periode na de voltooiing van het klushuisproject niet participeren maar in een later stadia juist wel. Ook de grootte het klushuiscollectief en de aanwezigheid/afwezigheid van een gemeenschappelijke tuin lijken van invloed op de buurtparticipatie van klushuisbewoners.

5. Bronnen

Aalbers, M.B. & Van Beckhoven, E. (2010) The Integrated Approach in Neighbourhood Renewal: More Than Just a Philosophy? *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*: 101: 4: pp. 449-461

Agnitisch, K., Flora, J. & Ryan, V. (2006) Bonding and bridging social capital: The interactive effects on community social capital. *Community Development*: 37: 1: pp. 36-51

Atkinson, R. (2006) Padding the Bunker: Strategies of Middle-class Disaffiliation and Colonisation in the City. *Urban Studies*: 43: 4: pp.819-832

AT5 (2014) Aanbouw aflevering 17-01-2014 *Klushuizen* [Online]
<<http://www.at5.nl/tv/aanbouw/aflevering/13532>> geraadpleegd op 23 januari 2014

Aussen, S.G.C. (2010) *“Hoe de bakfiets aankwam in Spangen” Een kwalitatief onderzoek naar de invloed op de gevoelens van misplaatstheid bij de oude bewoners*. Masterscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam

Beekman, T., Lyons, F. & Scott, J. (2001) *Improving the understanding of the influence of owner occupiers in mixed tenure neighbourhoods*. Edinburgh: Scottish Homes

Bell, W. & Boat, M.D. (1957) *Urban neighbourhoods and informal social relations*. *American Journal of Sociology*: 62: 4: pp. 391-398

Bergeijk, E. van, A. Kokx, G. Bolt & R. van Kempen (2008) *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*. Universiteit Utrecht.

Blokland, T. (2001) Middenklassers als middel: het grote stedenbeleid en de betekenis van midden- en hogere inkomensgroepen voor grootstedelijke sociaal kapitaal. *Beleid & Maatschappij*: 1: pp. 42-53

Blokland, T. (2008) *Ontmoeten doet ertoe*. Een essay. Rotterdam: Vestia

Blokland, T. (2009) *Oog voor elkaar: Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press

Blokland, T. (2000) Unravelling three of a kind: cohesion, community and solidarity. *Netherlands Journal of Social Sciences*: 36: pp. 56-70

Blokland, T. & van Eijk, W. (2010) Do People Who Like Diversity Practice Diversity in Neighbourhood Life? Neighbourhood Use and the Social Networks of 'Diversity-Seekers' in a Mixed Neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Migration Studies*. 36: 2: pp. 313-323

Boelens, L., Bolt, G., Boonstra, B., Brouwer, J. Hooijmeijer, P. & Nonnekes, N. (2010) *Zelfbouw in reflectie; evaluatie SEV experimenten (C)PO/MO*. Rotterdam: Stichting Experimenten Volkshuisvesting

Bolt, G. & Termaat, R. (2005) Participatie in de buurt. *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*: 6: pp. 56-62

Bolt, G. & Torrance, M. (2005) *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: DGW/NETHUR

- Boonstra, E. (2003) *Evaluatierapport Wallisexperiment*. Den Haag: Kei kenniscentrum stedelijke vernieuwing
- Boterman, W. (2012) *Residential practices of middle classes in the field of parenthood*. Proefschrift. Universiteit van Amsterdam: Gedrag en Maatschappij Wetenschappen
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In: Szeman, I. & Kaposy, T. (2011) *Cultural Theory an Anthology*. Oxford: Wiley-Blackwell
- Boutellier, H., R. Van Wonderen, S. Tan, I. De Groot & S. Nieborg (2007). Sociaal vertrouwen in Oud-Zuid. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut
- Bridge, G. & Dowling, R. (2001) Microgeographies of retailing and gentrification. *Australian Geographer*. 32: 1: pp. 93-107
- Broeren, M. (2012) *Stedelijke herverkaveling en de rol van reigenaar-bewoners: onderzoek naar de perceptie van eigenaren op een grondruilmiddel*. Masterscriptie Planologie: Universiteit van Utrecht
- Brun, J. & Fagnani, J. (1994) Lifestyles and locational choices trade-offs and compromises: a case study of middle-class couples living in the Ile-De-France region. *Urban Studies*: 31: pp. 921-934
- Buitelaar, E. & van der Wouden, R. (2012) Binnenstedelijk en organisch: herdefiniëring van onze planningscultuur. *RO Magazine*, 29, 6, pp. 12-15
- Burgess, R. (1985) The Limits of State Self-Help Housing Programmes. *Development and Change*: 16: 2: pp. 271-312
- Buys, A., de Groot, M. & Hoogewoud, D. (1997) *De ideale mix?* Den Haag: RIGO Research & Advies
- Bryman, A. (2009) *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press: Third Edition
- Carp, F.M. (1986) Neighborhood quality perception and measurement. In R.J. Newcomer, M.P. Lawton & T. Beyerts (Eds.), *Housing an aging society* (pp. 127-140) New York: Van Nostrand Reinhold
- Coleman, J. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*: 94 (supplement): pp. S95-S120
- Crone, J. (2005) Gentrifunctuur in Spangen. *Het Experiment*: 21: 1: maart 2005
- Dagevos, G.J. (2009) *Ruimtelijke concentratie van niet- westerse migranten: achtergronden, gevolgen en aangrijpingspunten voor het beleid*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau
- Decker, de. P. (2005) *Wonen aan de onderkant*. Mechelen: Wolters Plantyn
- Dekker, K. (2007) Social Capital, Neighbourhood Attachment and Participation in Distressed Urban Areas. A Case Study in The Hague and Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies*: 22: 3: pp. 355-379
- Dekker, K. & Van Kempen (2004) Urban governance within the Big Cities Policy: Ideals and practice in Den Haag, the Netherlands. *Cities*: 21: 2: pp.109-117

Eurocities (2011) *Eurocities 2011 Planning for people* [Online] <<http://www.eurocities2011.eu>> geraadpleegd op 4 mei 2014

Floor, H., van Kempen, R. & de Vocht, A. (1996) Leaving ranstad Holland: An analysis of housing preferences with decision plan nets. *Netherlands Journal of Housing and the built environment*: 11: 3: pp. 276-296

Forrest, R. & Kearns, A. (2001) Social Cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*: 38: pp. 2125-2143

Gemeente Amsterdam (2012) *Hervorming Stedelijke Vernieuwing: Voorstellen voor de Kadernota 2013*. Gemeente Amsterdam: Dienst Wonen Zorg en Samenleving.

Gemeente Delfshaven, Gemeente Rotterdam & Woonstad Rotterdam (2009) *Masterplan Spangen 2009*. Rotterdam: Deelgemeente Delfshaven

Gemeente Den Haag (2013) *Klushuizen voor studenten* [Online] <<http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Klushuizen-voor-studenten.htm>> geraadpleegd op 19 februari 2014

Gerson, K., Stueve, C.A. & Fischer, C.S. (1977) Attachment to place, in: Fischer, C.S., Jackson, R.M., Gerson, K., McCallister Jones, L. & Baldasarre (Eds) *Attachment to place*. New York: The Free Press: pp. 139-161

Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2007) Interventies voor integratie: Het tegengaan van etnische concentratie en het bevorderen van interetnisch contact. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau

Gittel, M., Ortega-Mustamante, I. & Steffy, T. (2000) Social capital and social change, women's community activism. *Urban Affairs Review*: 36: pp. 123-147

Harris, R. (1998) The silence of the experts: "Aided self-help housing", 1939-1954. *Habitat International*: 22: 2: pp. 165-189

Hart, de. J, Knol, F., Maas-de Waal, C. & Roes, T. (2002) *Zekere banden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Haurin, D.R., Dietz, R.D. & Weinberg, B.A. (2003) The Impact of Neighborhood Homeownership Rates: A Review of the Theoretical and Empirical Literature. *Journal of Housing Research*: 13: 2: pp. 119-151

Hogenes, A., Noorman, A., Keerse, G. & Oosterbaan, J. (2003) *Collectief Opdrachtverschap in de Stedelijke Vernieuwing*. Den Haag: Stichting Woonexperimenten. In opdracht van VROM.

Huygen, A. & de Meere, F. (2008) *De invloed en effecten van sociale samenhang. Verslag van een literatuurverkenning*. Utrecht Verwey-Jonker Instituut

Jacobs, J. (1961) *Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House

Kleinhans, R. (2004) Social implications of housing diversification in urban renewal: A review of recent literature. *Journal of Housing and the Built Environment*, 19, pp. 367-390

- Kleinhans, R., Veldboer, L. & Duyvendak, J.W. (2000) *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie VROM
- Kullberg, J. (2006) *De tekentafel neemt de wijk: beloften en beperkingen in de herstructurering van buurten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Kuo, F., Sullivan, W., Coley, R. & Brunson, L. (1998) Fertile ground for community: Inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*: 26: pp.468-494
- Lawton, M., Nahemow, L. & Teaff, J. (1975) Housing characteristics and the well-being of elderly tenants in federally assisted housing. *Journal of Gerontology*: 30: pp. 601-607
- Leidelmeijer, K. (2012) *Buurtparticipatie en leefbaarheid*. Amsterdam: Rigo Research en Advies
- LWCV (z.j.) *Landelijke Vereniging Centraal Wonen* [Online] <<http://www.lvcw.nl>> geraadpleegd op 23 juli 2014
- Maas, J., Verheij, R.A., Groenewegen, P.P., de Vries, S. & Spreeuwenberg, P. (2006) Green space, urbanity, and health: how strong is the relation? *J Epidemiol Community Health*: 60: 7: pp. 587-592
- May (1996) "A little taste of something more exotic": the imaginative geographies of everyday life', *Geography*. 81: 1: 57-64
- Milstead, T. & Miles, R. (2011) DIY Home Improvements in a Post-Soviet Housing Market: A Socio-Spatial Analysis of Vilnius Lithuania. *Housing Studies*: 26: 3
- Ministerie Buitenlandse Zaken en Koninklijke Relaties (2012) *Particulieren knappen 'klushuizen' op in Rotterdam* [Online] <<http://www.rvo.nl/sites/default/files/bijlagen/An%20Huitzing%20en%20Ditty%20Blom.pdf>> geraadpleegd op 4 maart 2013
- Ministerie Economische Zaken (z.j.) *TFC-constructie: Kluswoningen* [Online] <<http://www.agentschapnl.nl/onderwerpen/innovatief-ondernemen/innovatiefinanciering/toolbox-financieringsconstructies-6>> geraadpleegd op 24 september 2013
- Ministerie van Binnenlandse Zaken, Directoraat Generaal Wonen, Bouwen en Integratie & Directie Kennis en Verkenningen (2012) *Woningmarkt en stedelijke economie: uitkomsten debat 8 mei 2012*. Met bijdragen van Ries van der Wouden (Planbureau voor de Leefomgeving), Pieter Tordoir (Universiteit van Amsterdam), Henri de Groot (Vrije Universiteit), André Buys (RIGO Research en Advies) & Taco van Hoek (Economisch Instituut voor de Bouw)
- Ministerie VROM (1997) *Nota Stedelijke Vernieuwing*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Minkler, M. & Wallerstein, N. (2003) *Community Based Participatory Research for Health*. San Francisco: Jossey-Bass
- Musterd, S. & Ostendorf, W. (2001). Beleid van stedelijke vernieuwing: tussen mythe en werkelijkheid. *Beleid en Maatschappij*, 28, 1, pp. 30-41
- Musterd, S. & Van Kempen, R. (2005) *Large-scale Housing Estates in European Cities: Opinions and Prospects of Inhabitants*. Utrecht: Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht

- Nienhuis, H. (2012) *Klushuizen, gentripunctuur in Rotterdam?* Masterscriptie Universiteit van Utrecht
- Nonnekes, W.D. (2011) *Wie heeft de klusfactor? Een leefstijlonderzoek naar de interesse in klushuizen.* Masterscriptie Universiteit van Utrecht
- Ouwehand, A., R. J. Kleinhans, W. van der Laan Bouma-Doff en M. van der Land (2006). *Een stap vooruit? De pretenties van fysiek voor sociaal bij herstructurering.* Delft: Onderzoeksinstituut otb
- Pattison, B., Strutt, J. & Vine, J. (2011) *Self-Help Housing: Supporting locally driven housing solutions.* Birmingham: University of Birmingham. In opdracht van: The Building and Social Housing Foundation
- Permentier, M. (2009) Reputation, neighbourhoods and behaviour. Proefschrift. Universiteit van Utrecht: Geowetenschappen
- Platform 31 (2007) Rotterdam Wallisblok [Online]
<<http://kennisbank.platform31.nl/pages/23843/Projecten/Rotterdam-Wallisblok.html>>
geraadpleegd 17 november 2013
- Pinkster, F.M. & Leidelmeijer, K. (2004) Leefbaarheid van wijken. *Rooilijn*: 37: 6: pp.301-306
- Portes, A. (1998) Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*: 24: pp. 1-24
- Putnam, R.D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.* Princeton, NJ: Princeton University Press
- RIGO (2003) Collectief Opdrachtverschap in de Stedelijke Vernieuwing. Den Haag: Stichting Woonexperimenten
- Rondleiding Urbannerdam (26-01-2014) – eigen aantekeningen
- Rotterdam (z.j.) *Europese belangstelling voor klushuizen* [Online]
<http://www.rotterdam.nl/nieuws:europese_belangstelling_voor_klushuizen> geraadpleegd op 3 mei 2014
- Rotterdam (2011) *Rotterdamse klushuizen genomineerd voor Dutch Innovation Award* [Online]
<[http://www.rotterdam.nl/rotterdamse_klushuizen_genomineerd_voor_eurocities_innovation_awa
rd](http://www.rotterdam.nl/rotterdamse_klushuizen_genomineerd_voor_eurocities_innovation_award)> geraadpleegd op 5 februari 2014
- Rotterdam (z.j.) *Rotterdamse klushuizen* [Online] <<http://www.rotterdam.nl/klushuizen>>
geraadpleegd op 2 mei 2014
- Rotterdam (z.j.) *Klushuizen werkt* [Online] <http://www.rotterdam.nl/klushuizen_werkt>
geraadpleegd op 5 februari 2014
- Rotterdam (z.j. a) *Van Kluswoning naar Droomhuis* [Online]
<http://www.rotterdam.nl/tekst:van_kluswoning_naar_droomhuis> geraadpleegd op 29 april 2014
- Schnabel, P., de Hart, J. & Bijl, R. (2008) *Betrekkelijke betrokkenheid.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

- Schreuders, H. & Wassenberg, F. (2013) Kluswoning voegt kwaliteit toe aan stad. *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*: 24: 6: pp. 24-26
- Self-Help-Housing (z.j.) *What is self-help-housing* [Online] <<http://self-help-housing.org/what-is-self-help-housing/>> geraadpleegd op 17 februari 2014
- SEV Platform 31 (2010) *De kracht van zelfbouw is kwaliteit* [Online] <http://sev.platform31.nl/nieuws/nieuws.asp?code_nws=1719> geraadpleegd op 15 november 2013
- SEV Realisatie (2009) *Een verrijking van het arsenaal in de stedelijke vernieuwing*. Rotterdam: Symposium Klushuizen: 20 maart 2009
- Slob, A., Bolt, G. & Van Kempen, R. (2008) *Na de sloop: waterbedeffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid*. Den Haag: NICIS Institute
- Staeheli, L.A. & Clarke, S.E. (2003) The new politics of citizenship: structuring participation by household, work and identity. *Urban Geography*: 24: pp. 103-126
- Sullivan, W., Kweon, B. & Wiley, R. (1998) Green Common Spaces and the Social Integration of Inner-City Older Adults. *Environment and Behaviour*: 30: 6: pp. 832-858
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ten Cate, J. (2008) Gentrificatie in de Kinkerbuurt en de ontwikkeling van buurtvertrouwen. Masterscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam
- Turner, J.C. (1967) Barriers and Channels for Housing Development in Modernizing Countries. *Journal of the American Insitute of Planners*: 33: 3: pp. 169-181
- Urbannerdam (z.j., a) Klushuizen de Blauwe Vos [Online] <[http://www.urbannerdam.nl/nl/9/urbannerdam---projecten-\(cpo--klushuizen-vves-en-stedelijke-vernieuwing\)/projectitem/35/klushuizen-de-blauwe-vos](http://www.urbannerdam.nl/nl/9/urbannerdam---projecten-(cpo--klushuizen-vves-en-stedelijke-vernieuwing)/projectitem/35/klushuizen-de-blauwe-vos)> geraadpleegd op 14 maart 2013
- Urbannerdam (z.j.) *Klushuizen De Dichterlijke Vrijheid* [Online] <[http://www.urbannerdam.nl/nl/9/urbannerdam---projecten-\(cpo--klushuizen-vves-en-stedelijke-vernieuwing\)/projectitem/37/klushuizen-de-dichterlijke-vrijheid](http://www.urbannerdam.nl/nl/9/urbannerdam---projecten-(cpo--klushuizen-vves-en-stedelijke-vernieuwing)/projectitem/37/klushuizen-de-dichterlijke-vrijheid)> geraadpleegd op 28 januari 2014
- Urbannerdam (2011) *Klushuizen Mathenesserdijk* [Online] <<http://www.urbannerdam.nl/nl/3/nieuws/newsitem/67/klushuizen-mathenesserdijk>> geraadpleegd op 14 maart 2014
- Utrecht (2013) *Utrecht Stad in Otwikkeling* [Online] <<http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Klushuizen-voor-studenten.htm>> geraadpleegd 19 februari 2014
- Van Beckhoven, E. & Van Kempen, R. (2003) Social effects of urban restructuring: a case study in Amsterdam and Utrecht, The Netherlands. *Housing Studies*: 18: 6: pp. 853-875
- Van Marissing, E. (2005) De aloude inspraakavond voldoet niet meer. *Aedes Magazine*: 9/10: 18 mei 2005

Van Marissing, E. (2008) Buurtparticipatie als uiting van ontevredenheid. *City Journal*: 9: pp. 22-25

Van Marissing, E., Bolt, G. & Van Kempen, R. (2005) Onbedoelde vormen van sociale cohesie. *Rooilijn*: 38: 5: pp. 213-218

Van Marissing, E., Bolt, G. & Van Kempen, R. (2006) Urban governance and social cohesion: effects of urban restructuring policies in two Dutch cities. *Cities*: 23: 4: pp. 279-290

Van Marissing, E. & de Meere, F. (2013) *Op zoek naar actieve burgers: duurzame betrokkenheid van bewoners bij buurtveiligheid in Transvaal*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. M.m.v. van der Beijl, I., Eikelboom, A. & van Berlo, M. (TNO)

Van der Land (2003) *'Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse'*. Rotterdam: Erasmusuniversiteit

Van Leijenhorst, L. (2012) *De situatie van informatievoorziening door de Gemeente Nieuwegein over de leefbaarheid in woonservicezones*. Universiteit van Utrecht: Masterscriptie Geowetenschappen

Van Stokkers, B. & Toenders, N. (2010) *De sociale cohesie voorbij: actieve burgers in achterstandswijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press

Veldboer, A.P.M. (2010) *Afstand en betrokkenheid in de gemengde wijk: over afwijzende en loyale groepen bij stedelijke vernieuwing*. Proefschrift Faculteit Maatschappij- en gedrag wetenschappen Universiteit van Amsterdam

Wittebrood, K. & Permentier, M. (2011) *Wonen, wijken en interventies*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau. M.m.v. Pinkster, F.

Wittebrood, K. & Van Dijk, T. (2007) *Aandacht voor de wijk: effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Witten, K., McCreanor, T., Kearns, R. & Ramasunramanian, L. (2001) The impacts of a school closure on neighbourhood social cohesion: narratives from Invercargill, New Zealand. *Health & Place*: 7: 4: pp.307-317

Bronnen afbeeldingen

Voorkant: De Architect (z.j.) *Pop-up hotel in Rotterdams klushuis* [Online]

<<http://www.dearchitect.nl/nieuws/2011/10/06/pop-up-hotel-in-rotterdams-klushuis.html>> geraadpleegd op 10 maart 2014

Afbeelding 1 en 2: Zelfbouw in Nederland (z.j.) *De Dichterlijke Vrijheid* [Online]

<<http://www.zelfbouwinnederland.nl/adviseur/project/71/696/De+Driehoek>> geraadpleegd op 10 februari 2014

Afbeelding 3: De Architect (z.j.) *Pop-up hotel in Rotterdams klushuis* [Online]

<<http://www.dearchitect.nl/nieuws/2011/10/06/pop-up-hotel-in-rotterdams-klushuis.html>> geraadpleegd op 10 maart 2014

Bijlage 1: Opzet interview

(Voor de bewoners wordt de buurt gedefinieerd als een straal van 200 meter om de woning (Pinkster, 2008))

Keuze huidige buurt

- Wanneer in Spangen komen wonen?
- Waarom in Spangen komen wonen? (woning/wijk/werk/klushuis). Motief achter de verhuizing (levensloop factoren)?
- Bewust voor Spangen gekozen? (Locatie/werk/voorzieningen/sociale contacten)
 - Waren er alternatieve buurten?
 - Moest de buurt aan bepaalde aspecten voldoen? (aanwezigheid school/gemengde buurt/voorzieningen/bepaalde architectuur)
 - Bevolkingssamenstelling reden om voor de buurt te kiezen? (Leefstijlen, leeftijden, etnische achtergronden, sociaaleconomische status → diversiteit? Hoe gewaardeerd?)
- Bewust voor klushuis gekozen? (Financieel/belemmeringen woningmarkt/Do-It-Yourself/samen iets doen/specifieke ruimtelijke woonwensen/specifieke sociale woonwensen/kennissen in zelfde of ander klushuisproject/gedeelde ideeën)
 - Waren er alternatieven? (Klushuizen in andere buurten/andere steden)
 - Waarom geen reguliere koopwoning?
- Bewust gekozen voor individueel of collectief project? Waarom? (specifieke wensen voor woning/- samen doen/woongemeenschap ontwikkelen/gedeelde ideeën)

Vorige buurt

1. Omschrijving buurt en woning

- Wat was de naam van de vorige woonbuurt?
- Wat voor type buurt woonde u hiervoor? (Arbeidersbuurt, nieuwbouwbuilt, tuindorp, vooroorlogse of naoorlogse buurt) Hoe verhoudt (verschillen/overeenkomsten) deze wijk zich tot de vorige wijk?
- Wat voor woning woonde u hiervoor? (Huisgenoten/staat/grootte/tuin) Voldeed deze woning aan uw eisen (huishoudsamenstelling/inkomsten/tuin/huisgenoten)

2. Relatie met de woonomgeving

- Wat vind u belangrijk in uw fysieke woonomgeving? (Voorzieningen/veiligheid/eigen woning/buitenruimtes/onderhoud). Waarom?
- Wat vind u belangrijk in uw sociale woonomgeving? (nabijheid vrienden/familie/goed contact met buurtgenoten/sociale activiteiten met buurtgenoten)

○ Wat vindt u belangrijk aan uw woning? (Oud kunnen worden in woning/waarde woning/ruimte voor kinderen/werkruimte/hobbyruimte)

3. Sociale samenhang

○ Bracht u veel tijd door in de buurt? Motieven (werk/voorzieningen).

- Dagelijkse routine in de buurt: waar bracht u tijd door? (Lokale cafés/boodschappen bij lokale winkels)

○ Herkende u veel mensen in uw vorige buurt?

○ Had u geregeld contact met andere buurtbewoners?

○ Participeerde andere buurtbewoners in sociale activiteiten in de buurt? (Barbecues, borrels, activiteiten voor kinderen, school voor kinderen)

- Participeerden uw sociale contacten in de buurt in sociale activiteiten?

- Participeerde u zelf in sociale activiteiten in de buurt?

- Organiseerde u zelf ook sociale activiteiten in de buurt?

○ Had u een vertrouwd gevoel bij de bewoners in uw vorige buurt?

○ Had u kinderen destijds?

- School in de buurt of daarbuiten. Waarom? Reden om te verhuizen?

- Kinderen van invloed op contact in de buurt?

4. Participatie en buurtproblemen

○ Waren er problemen in uw vorige buurt? (onderhoud/overlast/veiligheid)

- (Noodzaak/belang/invloed)

○ Hield u zich weleens bezig met problemen in de buurt?

- (Noodzaak/belang/invloed)

○ Deed u weleens een melding over een probleem? (overlast/onderhoud/veiligheid) Voelde u zich serieus genomen?

○ Nam u weleens deel aan bewonersvergaderingen?

7. Perceptie/identificatie

○ Voelde u zich thuis in de buurt? (identificatie)

○ Tevredenheid vorige buurt? Vond u het jammer de vorige buurt te verlaten?

- Voordelen/nadelen vorige buurt

- Oordeel over de buurt (tevreidenheid over voorzieningen/privacy/sociaal netwerk)

○ Tevredenheid vorige woning? Vond u het jammer de vorige woning te verlaten?

- Voordelen/nadelen vorige woning (Sloop?/ Veranderde woonwensen i.c.m. inkomsten, huishoudsamenstelling/overlast/voorzieningen/veiligheid)

Huidige buurt/woning

- Korte beschrijving project: woonblok/aangesloten woningen, hoe veel huishoudens, start/eind

Binnen klushuisproject

1. Type project/omvang/groepsvorming

- Bewust gekozen voor collectief of individueel? Motieven (Graag iets samen doen/graag wonen met bepaald type mensen: zelfde opvattingen, gedeelde ideeën/bekende in zelfde project/toeval)

In geval van individueel:

- Ervaring wat betreft renovatie casco.
 - Moeilijkheden – blij met keuze om niet collectief klusverband
- Hoe is het contact met andere bewoners in de straat?
 - Andere klushuisbewoners in de straat
 - Geen klushuisbewoners in de straat
- Voelt u zich verbonden met andere bewoners in het klushuisproject? Waar heeft dat mee te maken denkt u? (Samenwerking/hebben veel gemeen/buren)
- Worden er weleens sociale activiteiten (Barbecues, borrels, activiteiten voor kinderen, school voor kinderen) voor alle bewoners van het project georganiseerd?
 - Participeert u in deze activiteiten? Motieven.
 - Organiseert u zelf weleens dergelijke activiteiten voor mede klushuisbewoners? Motieven.

In geval van collectief:

- Hoe groot was het kluscollectief?
 - Graag groter/kleiner gezien
- Ervaring samenwerking voor casco. Motieven (geen gedeelde ideeën/niet gewenst resultaat/lastige samenwerking/kostte veel tijd/gedeelde belangen/gedeelde ideeën/gebruik gemaakt van elkaars kennen en kunde).
 - Voor- en nadelen collectief
 - Intensief/niet-intensief samengewerkt
- Hoe heeft de samenwerking jullie contact beïnvloedt?
 - Nog steeds veel contact/Geregeld kortstondig contact
- Worden er weleens sociale activiteiten (Barbecues, borrels, activiteiten voor kinderen, school voor kinderen) voor alle bewoners van het project georganiseerd?
 - Participeert u in deze activiteiten? Motieven.
 - Organiseert u zelf weleens dergelijke activiteiten voor mede klushuisbewoners? Motieven.
- Is er een gemeenschappelijke binnenplaats/tuin? Waarom wel/niet?
- Voor wat voor doelen worden die gebruikt? (Spelen van kinderen/bewonersvergaderingen/individueel gebruik: boek lezen, zonnen, etc./burenborrel)
- Is deze ruimte van invloed op het contact tussen de bewoners?

2. Proces van klushuizen

○ Voelt u zich verbonden met andere bewoners in het klushuisproject? Waar heeft dat mee te maken denkt u? (Samenwerking/gedeelde interesses, leefstijlen, kenmerken/gelijkgerichte opvattingen/ideeën)

○ Is het contact tussen jullie in de loop der tijd veranderd: samenwerking renovatie casco - direct nadat de samenwerking klaar was – tijdens afbouw woning – eerste maanden na betrekken huis – nu

3. Political capital

○ Heeft u vertrouwen in de aanpak van het stadsdeel/de gemeente/buurtbestuur? (Onderhoud/veiligheid) Motieven.

- Vertrouwen (of juist niet) door ervaring? (Klushuisproject/melding probleem)

4. Participatie en buurtproblemen

○ Neemt u weleens deel aan bewonersvergaderingen?

○ Zijn er weleens problemen in de buurt? (onderhoud/overlast/veiligheid)

○ Zijn er bepaalde dingen in de buurt die u anders zou willen zien?

Noodzaak/belang/invloed:

○ Houdt u zich weleens bezig met deze problemen?

Noodzaak/belang/invloed:

- Waarom? - Voor wie?- Denkt u dat als u zich daar hard voor maakt u dit bereikt?

- Samen of met andere klushuisbewoners

○ Bent u geïnteresseerd in de plannen van gemeente/stadsdeel voor de buurt? Motieven.

○ Houdt u zich meer bezig de gesteldheid van de buurt dan in uw vorige buurt?

- Waarmee heeft dat te maken denkt u? (Financiële belangen/kinderen/spendeert veel tijd in de buurt)

5. Perceptie buurt

○ Is er iets in de buurt veranderd waardoor u bent gaan participeren in de buurt? (Plaatsing van bepaalde voorziening/sloop van bepaalde voorziening/slecht onderhoud)

○ Is er iets in de buurt veranderd waardoor u minder bent gaan participeren in de buurt? (Geen invloed/onenigheid met andere buurtbewoners/niet serieus genomen)

Buiten klushuisproject

Publieke familiariteit

○ Brengt u veel tijd door in de buurt? (Aan huis gebonden door: werk/thuis voor kinderen/arbeidsongeschikt)

- Dagelijkse routine in de buurt: waar brengt u tijd door in de buurt? (Lokale cafés/boodschappen bij lokale winkels)

- Ontmoetingen gedurende de dag (Bekenden/onbekenden)

Herkent u veel mensen in de buurt?

Heeft u geregeld contact met andere buurtbewoners? (Welke wel/welke niet)

- Hoe is dat contact ontstaan? (Ontmoet in de buurt/niet ontmoet in de buurt + kennissen/vrienden/familie/onbekenden)

Vertrouwen/thuis voelen

Voelt u zich thuis in de buurt? Motieven (Mensen met gelijke leefstijlen en gelijke ideeën en opvattingen/herkenbaarheid van mensen)

Sociale samenhang

Voelt u zich verbonden met andere bewoners de buurt?

- Bewoners van wat voor type woningen zijn dat?

- Waar heeft dat mee te maken denkt u? (Samenwerking/gedeelde interesses, leefstijlen, kenmerken/gelijkgerichte opvattingen/ideeën)

Worden er weleens sociale activiteiten (Barbecues, borrels, activiteiten voor kinderen, school voor kinderen) voor bewoners in de buurt georganiseerd?

- Welke bewoners komen hier op af? (Mensen met gelijke leefstijlen en gelijke ideeën en opvattingen/klushuisbewoners/niet-klushuisbewoners)

- Participeert u in deze activiteiten? Motieven.

- Organiseert u zelf weleens dergelijke activiteiten voor alle bewoners uit de buurt? Motieven.

Heeft u kinderen?

- Gaan zij naar school in de buurt of buiten de buurt? Motieven.

- Met wie hebben de kinderen het meest contact? (Vrienden van school/uit de buurt/van binnen het klushuis) Hoe komt dat? (Buurt veilige plek om te spelen/gaat naar school in de buurt/gemeenschappelijke tuin)

Buurtproblemen en participatie

Ben u op de hoogte of andere bewoners (buiten klushuisproject) zich bezig houden met problemen in de buurt?

Heeft u weleens met een van hen de problemen of eventueel wensen voor de buurt besproken?

- Waarover?

- Samen gehandeld? Met wie precies?

Perceptie buurt

Bent u tevreden met de bevolkingssamenstelling van de buurt? (leefstijlen, leeftijden, etnische achtergronden, sociaaleconomische status → diversiteit? Hoe gewaardeerd?)

Oordeel over de buurt (tevredenheid over voorzieningen/privacy/sociaal netwerk)

- Voor- en nadelen van de buurt

- Bent u trots op het eind resultaat? Zo ja, wat maakt u trots (hoe goed ideeën hebben uitgekapt/hoe goed samenwerking heeft uitgekapt/outerlijk/kwaliteit/grootte)
- Zijn er nu de woning af is andere zaken in de buurt die u wilt aanpakken?
 - Waarom?- Voor wie? - Denkt u dat als u zich daar voor inzet, u dit bereikt?
- Denkt u dat het klushuisproject iets heeft veranderd in de buurt? (Uiterlijk, woningsamenstelling, samenstelling wijk, sociale contacten, totaal, participatie van bewoners)
 - Denkt u dat het klushuisproject de ontwikkeling van de buurt in gang heeft gezet? (pioniers)

Toekomst

- Binnen klushuisproject → verblijfsperspectief: verhuisgeneigdheid
 - gehecht aan de woning, investeringen aan de woning, financieel
 - bewuste keuze/gedwongen?
 - van invloed op sociaal contact met klushuisbewoners?
- Buiten klushuisproject → verblijfsperspectief: binnen of buiten de buurt?
 - bewuste keuze/gedwongen?
 - van invloed op participatie in de buurt? (onderhoud/veiligheid/meldingen over overlast, andere problemen)

Pull factoren: sociale netwerk motieven (band met andere klushuisbewoners/groepsgevoel, familie of vrienden?), investeringen aan klushuis, gehecht aan woning (emotioneel-ruimtelijke verbondenheid), gehecht aan buurt, verwachting buurtontwikkeling, voorzieningen, status buurt, diversiteit buurt, bevolking, levendigheid, rol interventies hierin, culturele voorzieningen, veranderingen levensloop?

Push factoren naar andere woning/buurt: tegenvallende verwachtingen klushuisproject (medebewoners klushuisproject, eind resultaat eigen woning, klushuisproject met als (eventueel) doel doorverkopen), verwachting buurtontwikkeling, bevolking, voorzieningen, sociale netwerken (waar familie, vrienden, kennissen, burens zijn), identiteit, schoon, heel en veilig voor gezin, school, culturele voorzieningen, veranderingen levensloop

Bijlage 2: Codes Nvivo

Nadat alle interviews waren afgenomen en waren uitgewerkt zijn alle interviews gecodeerd in het interview analyse programma Nvivo.

De volgende codes zijn aangemaakt in het programma;

- Proces – inspanningen en tijd
- Proces – keuze klushuis
- Proces – type project
- Proces – ruimtelijke indeling
- Proces – omvang
- Resultaat – gemeenschappelijke tuin/binnenplaats
- Resultaat – type bebouwing
- Resultaat – trots
- Groepsvorming – sociale contacten
- Groepsvorming – klushuisidentificatie
- Traditionele kenmerken – etniciteit
- Traditionele kenmerken – politiek kapitaal
- Perceptie/identificatie – buurtidentificatie
- Perceptie/identificatie – perceptie buurt en problemen buurt
- Perceptie/identificatie – perceptie op participeren
- Fysieke bebouwing – groen
- Fysieke bebouwing – hoog/laagbouw
- Vorige buurt – sociaal kapitaal
- Vorige buurt – participatie

Bijlage 3: Traditionele kenmerken klushuisbewoners

In de onderstaande tabel staan de traditionele kenmerken van de respondenten. De informatie in de tabel is een resultaat uit de interviews.

	Geslacht	Leeftijd	Beroep	Kinderen	Etniciteit
1.	Vrouw	47	Vertaler	Ja	Duits
2.	Man	43	Adviesbureau	Nee	Nederlands
3.	Vrouw	34	Docent Culturele Kunstzinnige Vorming + kunstenares	Nee	Nederlands
4.	Man	34	Koffiebrander	Nee	Nederlands
5.	Man	47	Docent TU Eindhoven	Ja	Nederlands
6.	Vrouw	42	Websitebouwer	Ja	Nederlands
7.	Vrouw	50	Industrieel ontwerper	Ja	Nederlands
8.	Vrouw	47	Stedenbouwkundige en architect	Ja	Fins
9.	Man	42	Lichtontwerper	Ja	Nederlands
10.	Man	31	Woningverhuur bij woningcorporatie	Nee	Nederlands
11.	Man	33	Business Developer	Ja	Nederlands
12.	Man	34	Scheepsbouw	Nee	Nederlands
13.	Man	32	Projectcoördinator bouwbedrijf	Ja	Marokkaans
14.	Man	42	Architect	Ja	Nederlands
15.	Man	33	Onderzoeker Shell	Ja	Frans
16.	Man	47	Architect	Ja	Duits